

Міністерство освіти і науки України



**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"**

Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського

***МАТЕРІАЛИ
IX Міжнародної
науково-практичної конференції***

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

5 жовтня 2021 року

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2021

*Друкується за ухвалою вченої ради
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 21 жовтня 2021 року)*

Редколегія випуску:

Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (*головний редактор*);

Попелюшко В. О., доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія»;

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія».

М 34

Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 5 жовт. 2021 р.) / ред. кол.: Пасічник І. Д., Попелюшко В. О., Дробуш І. В. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 104 с.

DOI 10.25264/5.10.2021

У збірнику публікуються матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 5 жовтня 2021 року) на актуальну правову та державну проблематику. Наведені тези та статті науковців будуть цікаві як дослідникам питань історії, права та держави, так і практикам, викладачам, аспірантам та студентам.

УДК 34
ББК 67.0

© Автори, 2021
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2021



**Іоаннікій Малиновський –
дослідник права та держави**

Попелюшко В. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

АКАДЕМІК ІОАННІКІЙ МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО РЕВОЛЮЦІЙНІ МОТИВИ В «КОБЗАРІ» ШЕВЧЕНКА (ІЗ НЕОПУБЛІКОВАНОГО)

Іоаннікій Малиновський, як справедливо зазначалося 17 листопада 1928 р. на святкуванні у Всеукраїнській Академії наук 60-річчя з дня народження і більш як 30-ліття наукової діяльності вченого, «у багатьох галузях людського знання, будь-то область права, область історії, політики, чи область художньої літератури, однаково залишив глибокий і блискучий як діамант, яскравий як блискавка, слід» [1, с. 1]. І така його характеристика відповідала дійсності, в тому числі в частині, що стосувалася області художньої літератури, яку, з тих чи інших позицій він досліджував упродовж усієї своєї творчої діяльності. Достатньо послатися хоча б на такі його праці як «Памяти Пушкіна» (1900), «Університет в сочинениях А. П. Чехова» (1904). «Вопросы права в сочинениях А. П. Чехова» (1905), «Общественное значение литературной деятельности Гоголя» (1909), «Русские писатели-художники о смертной казни» (1910). Наведені праці вченого були опубліковані, а тим самим увійшли в науковий обіг не лише свого часу, а й сьогодення.

Між тим окремі напрацювання Іоаннікія Олексійовича, пов'язані з культурною спадщиною, зокрема, й України, перш за все по причині того, що з 1929 р. почалося його переслідування з боку радянської влади як представника «дореволюційної буржуазної інтелігенції» аж до відмови у друку в наукових виданнях його робіт, вилучення надрукованих з наукового обігу та звільнення з Академії. Одними з таких неоприлюднених наукових напрацювань вченого є його роботи, присвячені творчості Тараса Шевченка, пов'язані з висвітленням поетом чинного та звичаєвого права України, революційних мотивів у його «Кобзарі» тощо. Отож, тут своє оприлюднення знайде надрукований на машинці, збережений в архіві АН України науковий доробок І. Малиновського під назвою «Революційні мотиви в «Кобзарі» Шевченка (з приводу роковин смерті великого поета)».

«Навіть збігле читання «Кобзаря» робить таке враження, – каже вчений, – що великий український поет був великим революціонером. Революціонером в широкому розумінні слова: ставився цілком негативно, з неприхованим обуренням до сушого ладу, рішуче відкидав цей лад, як цілком неприємний для людини. Відкидав насамперед соціальний лад, що був зруйнований на кріпацтві.

Поет народився за кріпака, саме собою зазнав цієї жахи кріпацтва, а коли одержав волю, його найближчі родичі все ж таки залишились в кріпацтві. І нема в світовій літературі такого другого письменника, щоб так знав і почував неволю і так її ненавидів. Пан, що володів кріпаками, себто такими ж таки людьми, як і сам він, пригноблює їх, знущається з них; це для поета – наймерзотніша та найгідніша тварина на світі. Він не жалкує фарб, щоб заплямити оцю погань; люті кати, кати-людоїди, розбійники неситі, голодні ворони, годовані кабани – пикаті, пузаті, прокляті, лукаві, погані, поганці, гадюка, недолюдки і т. ін. А разом, щоб підкреслити правдивість цих прикладов, малює яскраві конкретні образи їх вчинків, що свідчать про їх огидливу поведінку та про надміру тяжкий, гідний надзвичайного жалкування стан кріпосної людності:

Прокляті пани

«Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, – бо нічим обути
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію, – в військо отдають,
Бо його бач, трохи... А он де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он – бачиш. Очі, очі.

На що ви здалися,
Чом ви змалку не висохли,
Сльозами не злилися.
То покритка по під тинню
З байструком шкандибає, –
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають,
Старці навіть цураються...
А панич не знає:
З двадцятою, недолюдок,
Душі пропиває»

Банкети в палаці поміщика – князя на селі:

«Гуляє князь, гуляють гості, –
І покотились на помості, –
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає.
Мужицькі душі аж пишчать...

Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі...
І стогне він, стогне по всій Україні.
Кара господєва; тисячами гинуть
Голодні люди.

Напередодні панського весілля на селі:

Паничі

«На третє літо позїжджались,
Уже засватані. Жили,
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,

Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї перебірали –
Звичайне, паничі».

Годований кабан – пан щирий тай християнин, ще до того «в селі своїм дівчаток перебирає та спроста такі своїх байстрят з десяток у год подержить до Христа».

Ходить молодий козак по долині, виглядає дівчині – чорноброву.

«А з лісу та з лісу
З собаками та з псарями
Цькують його собаками,
Крутять назад руки,
І завдають козакові

Смертельної муки,
У льох його молодого
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По світу пускає».

Панські села – «обікрадені», «знівечені», «кругом обідрані». *Пани в селах* «кайданами міняються, правдою торгують і господа зневажають, людей запрягають в тяжкі ярма, орють лихо, лихом посівають». Називають себе християнами, а селян своїх братами, але пани – християне «люблять на братові шкуру, а не душу, та й лупять по закону дочці на придане, байстрюкові на кожушок, жінці на патинки, собі ж на те, що не знають ні діток, ні жінки»; «шкуру деруть з братів незрячих – гречкосіїв»; «знуцаються, братами торгують та сльозами кривавими сатану частують», «продають або у карти програють людей, не негрів, таких таки хрещених та простих»; «без ножа і авто- да- фа людей закували та й мордують»; «людей у ярма запрягли». *Звертаючись до панів* «просвіщених – християн», поет каже: «і звір того не зробить дикий, що ви, бьючи поклони, з братами дієте закони, катами писані за вас, то вам байдуже». *Звертаючись до бога*, поет пише: «даєш ти, господи єдиний, сади панам в твоїм раю, даєш високії палати; пани ж неситії, пузаті на рай твій, господи, плюють і нам дивитись не дають з убогої малої хати». На думку поета, *історією – правдою про якого небуть магната* «перелякати саме пекло можна, а Данта старого полупанком нашим можна здивувати». *На чужині поету* *здалось, що його рідне село* – найкраще село, і ось він побачив рідне село власними очами і «аж страх погано у тім хорошому селі: чорніше чорної землі блукають люди, повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалились, стави бур'яном поросли, село неначе погоріло, неначе люди подуріли, німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть...».

Споминаючи про свої дитячі літа, коли він був ще сам крепаком і жив у селянській хатині з крепаками, поет малює яскравий і жахливий образ крепацтва:

«За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм;
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози. Я не знаю,
Чи єсть у бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило...
... Втім гаю
У тій хатині, у раю
Я бачив пекло. Там неволя,
Робота тяжкая, – ніколи
І помолитись не дають.

Там матір добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько плачучи з дітьми,
/А ми малі були і голі/
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині... А ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята...
Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села»...

Поету пощастило здобути волю. Але кріпацтва він ніколи забути не міг. Час був такий, за царювання Миколая I, що, як каже поет,

«От молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благодентсвує».

Сам поет не мовчав. Голосно протестував проти цього «благоденствія». Протестував проти соціального ладу з кріпацтвом. Протестував проти політичного ладу з царатом. Він не поділяв звичайних заботонів про цара, як про батька народа, помазаника божого, що тільки піклується про щастя та добробут народа. З його погляду, царі, як і пани – люті кати, неситі людоїди, всесвітні криваві шинкари, п'яниці, розпутники, гвалтовники, дракони, собаки, змії, деспоти скажені, гаспіді лукаві, нові фараони, погані, прокляті, безбожні, творці зла, правди гонителі «жорстокі... усі царі». Де царі, там горе людське, там кров людська, там сльози людські. Багато горя, крові й сльоз, так забагато, що

«Утопить
Всіх імператорів би стало,
З дітьми й внучатами втопить
В сльозах удових. А дівочих
Пролитих серед ночі,
А матерних гарячих сльоз,
А батьківських, старих, кривавих,
Не ріки – море розлилось,

Огненне море. Слава, слава,
Хортам і гончим і псарям
І нашим батюшкам царям».
Царі, «людей,
Незлюбних праведних дітей
Жруть скажені, мов шуліка
Хватає в бур'яні курча,
Клює і рве його».

Не задовольняючись цими характеристиками та цими прикладами, поет малює образи окремих царів, – Нуми, Помпілія, Нерона, Ірода, Саула, Давида, Петра I, Катерини II, Миколи I... Ці конкретні образи стверджують правдивість ворожого відношення до них та ганебного назвища, що дав їм поет.

Вони не потрібні ці царі:
«Ой люде, люде, небораки,
На що здалися вам царі,
На що здалися вам псарі,

Ви ж такі люди, не собаки
.....
Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських».

Не потрібні царі, не потрібні й пани. Не тільки непотрібні, ба й шкодливі. Але вони існують і панують.

«Що день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на вогні».
Усе лихо від панів та царів, що *вкрали святую волю у людей,*
«Бо де нема святої волі
Не буде там добра ніколи».

Добро там, де люди, А царі й пани – не люди. Люди в селах.

«Ходімо в селища, – там люди,
А там де люди, добре буде».
Але –
«Горе, горе,
Дрібніють люди на землі, ростуть і царі».

Людям немає життя на світі, поки пани в селах і поки царі в країнах. На праведній землі, що повинна бути раєм для людей, пани й царі пекло розвели. Лихо кругом на землі.

«А як не бачить того лиха,
То скрізь, здається, любо, тихо,
І на Україні добре:
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується любується
На всю Україну.

А по-над ним зеленіють
Широкії села;
А у селах, у веселих,
І люди веселі.
Воно може так і сталось,
Якби не осталось
Сліду панського в Україні».

Треба позбавитись від панів і царів, щоб сліду їх не залишилось на землі.

«Чи довго ще на цім світі
Катам панувати».

Як. Яким чином позбавитися від катів і здобути волю. Чекати поки сами схаменуться і дадуть людям волю. Переконувати, щоб схаменулись. Здавалося, що іноді саме цього сподівався. «Схаменіться, недолюдки, діти юродиві... розкуйтеся – братайтеся... обніміте, брати мої, найменшого брата», – каже він. Але ж кінець кінцем це не так. Почуття людяності підказало цю відозву. Але поет не вірив, що схаменуться з доброї волі. Його відозва до недолудків, щоб схаменулись, була лиш попередженням, що після його наступала загроза:

«Схаменіться, будьте люди,	І Дніпро і гори
Бо лихо вам буде	І потече сторіками
Розкуються незабаром	Кров у синє море
Заковані люде,	Дітей ваших. І не буде
Настане суд, заговорить	Кому помачати».

Що пани схаменуться, – нема надії. Що цар дасть волю, – теж нема надії. *Волю треба взяти силою* у панів та царів, бо, коли силою не взяти, як було:

«Не жди сподіваної волі...	А то проспить собі, небога,
Вона заснула. Цар Микола	До суду божого страшного.
Її приспав, а щоб збудить	А панство буде колихать
Хирепну волю, треба миром,	Храми, палати мурувать,
Громадою обух сталить,	Любить царя свого п'яного
Та добре вигострить сокиру,	Та византійство прославлять,
Та й заходиться вже будить.	Та й більше, бачиться нічого».

В справі зміни ненависного панського та царського ладу *поет не покладав надії на мирну еволюцію.* Він був революціонером в суворому розумінні слова: на його думку, конче потрібна й неминуче через силу, себто шляхом революції, зруйнувати суцільний лад.

Поет вірив, що революція повинна бути, що кати не будуть на цім світі панувати у «вічність», що поневолений народ повстане, скине кайдани, покарає ворогів та здобуде волю. Бо «не вмирає воля... встане правда, встане воля». Споминаючи минуле, поет співає про те, що як гайдамаки за волю повстали і «шляхту покарали на те що не вмiла в добре панувати». Неправих карають. Так було, так і буде, на думку поета:

«Чи буде суд, чи буде кара,
Царям, царятам на землі.
Чи буде суд, чи буде кара,
Повинна быть. Бо сонце стане
І осквернену землю спалить».

Кара повинна бути і неправі її передчувають:

«Сонце йде
І з за собою день веде
І вже тії хребтносили
Уже ворущаться царі,
І буде правда на землі».
Муку, скорб та печать, що *правди нема*, «собаками царі з міністрами не зацькують». Навпаки
«Люди тихо
Без всякого лихого лиха
Царя до ката поведуть».

Бо тоді *полуда спаде з очей народа*, становище зміниться, народ стане паном і буде *мати* змогу покарати своїх катів:

«І мечі в руки їх добрі,
Гострі
На отмщеніє неправди
І в науку людям
Окують царів неситих
В залізній пута,
І їх славних, оковали,
Ручними окутять,
І осудять неправдивих
Судом своїм правим,

І во віки стане слава
Преподобним слава»...
... Буде бите
Царями сіянеє жито,
А люди виростуть. Умруть
Ще незачаті царята –
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі».

Стане слава, стане правда, стане воля, будуть люди, буде рай на землі.

«І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть
Кайданами куті...
Святая
На землю правда прилетить...
І дебр-пустиня неполита
Зцілющою водою вмита
Прокинеться і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом заями проростуть,

Веселим птаством оживуть.
Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Простеляться, і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без гвалту і крику
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села».

Поет мріяв про революцію, мріяв про волю, що настане після революції. Але так склалась обставина, що за часи його життя не було революції. І він в своєму «Заповіті» сподівається, що наступить такий час, коли Дніпро ревучий

«Понесе з України
У синєє море
Кров ворожу»,
і висловлює своє останнє завітне бажання:
«Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровью
Волю окропіте».

Революція відбулася після багатьох років. Настала воля на ґрунті панування *трудолюбивих*, зв'язку науки і праці, що задовго передбачав наш поет в своїй молитві напередодні смерті:

«Роботящим рукам,
Роботящим умам –
Перемоги будь,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам» [2, с. 2-11].

Список використаних джерел

1. Архів Томського державного університету. Фонд І. Малиновського. Чувство І. А. Малиновського по поволу 60-десятилетия со дня рождения и более чем 30-тилетия научной работы. Л. 1.
2. Архів АН України. Х, 1224. Малиновський О. Революційні мотиви в «Кобзарі» Шевченка. [Стаття]. Надруковано на машинці. Арк. 1-12.

Гонгало С. Й.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін НаУОА

ОСОБИСТІТЬ І. МАЛИНОВСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРАФОЛОГІЇ

Останнім часом все частішими є звернення до експертів-почеркознавців з проханням встановити, у якому психофізіологічному стані перебував виконавець рукописного тексту в момент його написання. Значна частина експертів відмовляється від вирішення поставленого питання, мотивуючи відсутністю науково обґрунтованої методики, інші – браком знань, ще інші відсилають до фахівців з судово-лінгвістичної експертизи або ж до фахівців-психологів. Виникає цілком слушне запитання – хто ж має проводити таку експертизу?

Згадки та роздуми про можливість характеристики особи за її почерком є в творах Арістотеля, Діонісія Галикарнаського, Светонія, Теофраста та інших авторів античності. Але самостійні праці з цього питання з'явилися лише в XVII столітті.

Зазначене питання продовжувало цікавити багатьох науковців впродовж XVIII-XX століть, і подальшого розвитку ця теорія набула у працях А. Бертілльона, С. Ф. Буринського, А. Веринарда, Д. М. Зуєва-Інсарова, Ч. Ломброзо, С. Оттоленгі, М. Д. Ахшарумова, І. Моргернштерна, Ф. Ф. Тишкова та інших. Даний напрямок дослідження почерку Ж.-І. Мішон назвав «графологією».

Письмо, а саме почерк, як його графічна складова, цікавила багатьох дослідників та вчених. Вони накопичували графічний матеріал (почерки), аналізували та робили свої, інколи не зовсім правильні та обґрунтовані, висновки. Але процес тривав.

Впродовж тисячоліть склалися такі історичні закономірності письма, як його структура, складові компоненти, системний характер. Останнє залежить від призначення, форми та основи застосування знаків. При цьому майже завжди кожному знаку притаманний більш-менш постійний графічний вигляд. Щоправда, скоропис призводить до нерозбірливості текстів, їх важко читати, але, разом із тим, оці особливості і є тими основними гранями, які уможливають розпізнавання почерків, тобто зумовлюють неповторність, індивідуальність кожного. Саме з урахуванням відхилень основних ознак почерку від середніх показників прописів і можна судити про особистість людини [1].

Беручи до уваги сказане, можна стверджувати, що всебічне вивчення почерку дає змогу скласти певну, науково обґрунтовану, думку про людину. Саме це і є предметом вивчення графології – науки про почерк. Головна її мета – поповнити відповідні знання суспільства щодо наукового пізнання людини.

На сьогодні важливе місце в наукових дослідженнях займає міждисциплінарний підхід до вирішення поставлених завдань. Сучасна психологічна наука, опрацювавши і переосмисливши доробок дослідників психології почерку (графологів), дійшла висновку, що окремі положення заслуговують на увагу, є науково підтвердженими та можуть бути перевірені. Такі результати знайшли своє відображення у графологічних таблицях, в яких систематизовані певні відомості про психологічні риси, та їх відображення у графічних об'єктах [2].

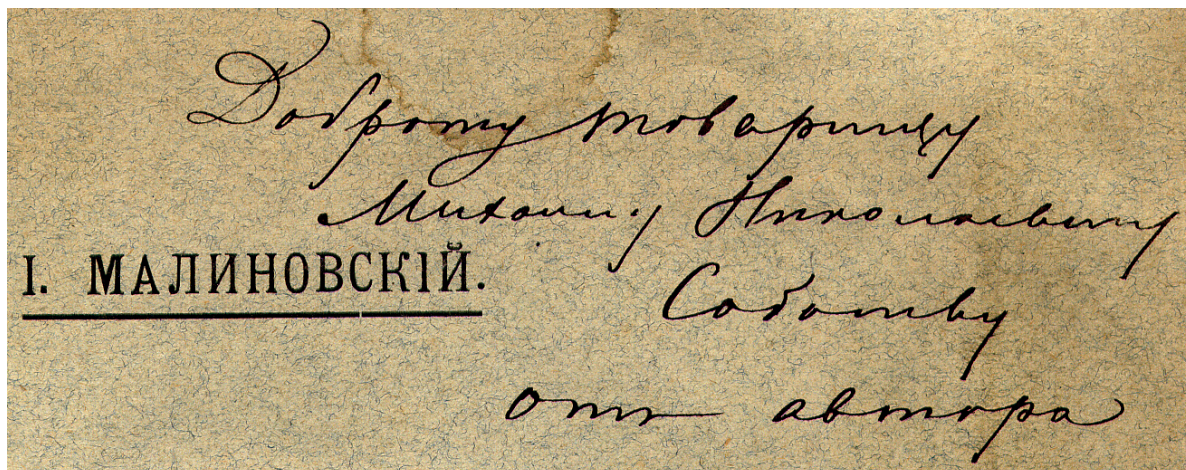
Використовуючи графологічні таблиці, спробуємо скласти психологічний портрет професора І. Малиновського за його рукописним записом, який він надписав своєму товаришу.

Зважаючи на те, що обсяг тексту незначний, досліджувались лише ті ознаки, які знайшли відображення у рукописі.

Загальне враження від почерку позитивне. Почерк гармонійний, мікро- та макроструктура в почерку збалансовані.

Почерк однорідний, що вказує на наявність контролю та послідовності в діях.

Форма почерку – аркадична. Така форма є ознакою стриманості, самоконтролю, виваженості. Таким людям притаманними є чемність, самокритичність. Вони мислять логічно.



Фразмент зображення палітурки книги з дарчим написом, виконаним І. Малиновським (1900 рік).

Почерк швидкий, що є ознакою динамічного складу характеру, активної особистості.

Почерк індивідуальний. Він не банальний, не замаскований. Літери не прописні, вони мають свою індивідуальність, і тим є цінними для аналізу. Такий почерк вказує на людей цілеспрямованих, які ставлять реальні завдання, прагнуть розумового розвитку. Такі люди, як правило, є естетами.

Організація письма – продуктивна. Це вказує на організованість, ясність мислення, самокритику, соціальну адаптацію виконавця.

Рух розмірений. Людина має почуття міри, стриманий у прояві почуттів. До справ підходить ґрунтовно, серйозно. Проявляється соціальна та професійна відповідальність.

У почерку домінує нижня зона, що вказує на прагнення до втілення задумів, схильність до досліджень.

На підставі виявлених ознак та їх характеристик, можемо зробити наступний висновок. Професор І. Малиновський був людиною динамічного складу, активним, цілеспрямованим, організованим, самокритичним з розвиненим самоконтролем. Соціально адаптованим. Йому була притаманна виваженість, ясність мислення та послідовність в діях. Мав схильність до досліджень, ставив реальні завдання, прагнув розумового розвитку. Мислення логічне. До справ підходив ґрунтовно, серйозно. Втілював у життя задумане. У почерку проявляється соціальна та професійна відповідальність. Естет. Мав почуття міри, був стриманий у прояві почуттів.

Так, графологія не точна наука, і ми не можемо стверджувати що даний аналіз на сто відсотків відповідає характеру І. Малиновського, як людини та науковця, однак напрацьовані та апробовані графологічні таблиці дають нам змогу виокремити найбільш помітні риси характеру, які притаманні виконавцю рукопису. Сподіваємось, що подальші спільні дослідження можливостей діагностики особи за почерком в психології та судовому почеркознавстві дозволять виявити та проаналізувати інші ознаки, які проявляються у почерку, є суттєвими, сталими і можуть бути використані в роботі з почерками.

Список використаних джерел

1. Інститут графраналіза Інесси Гольдберг. URL: <https://inessa-goldberg.ru/> (дата звернення: 21.09.20210).
2. Гольдберг І. Как работает графологический метод. Графология – наука или искусство? URL: <https://psychojournal.ru/article/543-kak-rabotaet-grafologicheskii-metod-grafologiya-nauka-ili-iskusstvo.html> (дата звернення: 12.08.2021).

Герасимчук О. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ДОСЛІДЖЕННЯ І. МАЛИНОВСЬКИМ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА СТАТУТАМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Академік Іоанникій Олексійович Малиновський проявив широку зацікавленість різними сферами юриспруденції, але все ж особливу увагу він приділив історії та кримінальному праву. Злочини проти власності І. Малиновський розділив як: 1) посягання на особу і майно; 2) посягання на майно: грабіж, крадіжку; 3) привласнення чужого майна; 4) незаконне користування і пошкодження чужого майна; 5) посягання на нерухоме майно; 6) порушення постанов, що регулюють взаємовідносини між паном і слугами [1] (останню групу ми не розглядаємо в цій публікації, оскільки людина не є об'єктом права, як це вважалося щодо невільних людей у певний період історії людства). Варто також зауважити, що за цією класифікацією посягання на майно потрібно розглядати як посягання на власність, оскільки в сучасній кримінально-правовій теорії майно розглядається як предмет кримінальних правопорушень проти власності, а об'єктом тут виступають відносини власності. Вчення про об'єкт злочину за часів Іоанникія Малиновського тільки формувалось, ну а за часів написання Статуту Великого князівства Литовського й поготів.

Перша група злочинів проти власності, посягання на особу і майно, включають *наход* (чи *наїзд*) і *розбій*. Ця група своїм об'єктом має не тільки відносини власності, а й життя чи здоров'я особи. *Наход* (наїзд) І. Малиновський в Статуті ВКЛ виокремлює як один з військових злочинів (і його можна розглядати як спеціальний вид цього кримінального правопорушення). Окрім цього, вказує дослідник, Статут ВКЛ містить постанови про *наїзд* на дім шляхетський, на костел і на маєток шляхетський. Загальними для всіх видів *находу* рисами І. Малиновський називає наступні: *находом* називається посягання на особу і майно, здійснене у формі насильницького нападу на місце, передбачене для зборів чи житла людей. За комбінацією особистих і майнових посягань він поділяє *наход* (наїзд) на дім шляхетський на види за ступенем злочинності і караності: 1) *наход*, який супроводжується вбивством і спричиненням майнової шкоди; 2) *наход*, який супроводжується завданням ран і спричиненням «шкоди»; 3) *наход*, який закінчується тільки спричиненням «шкоди». *Наход* на костел може своїм місцем мати не тільки костел але й цвинтар, школу, дім священника. В *наході* на маєток шляхетський є особливе місце – не дім шляхтича, а належне йому село, маєток. Цей злочин має майновий характер, шкода життю не згадується. Про це ж свідчить і характер покарання – «квалть заплатити», а грабежи з «на-везкою поворочати», у випадку заподіяння ран до цього основного покарання приєднується ще штраф за «рани».

Розбій, як визначає І. Малиновський, це посягання на життя чи здоров'я з корисливою ціллю, здійснене у формі насильницького нападу на дорозі. В *розбої* поєднується насильство над особою і викрадення майна. Для *розбою* у Статуті ВКЛ місце його вчинення – при дорозі – було суттєвою «зовнішньою» ознакою. Внутрішня ознака – корислива ціль. За цими ознаками *розбій* відрізнявся від грабежу, *находу* чи інших злочинів.

Друга група посягань на майно (власність) поділяється І. Малиновським на 4 види: грабіж, крадіжку, незаконне користування і пошкодження чужого майна, посягання на нерухоме майно.

Поняття «*грабіж*» використовувалося в Статуті ВКЛ у двох значеннях: грабіж «правний» чи «врядний» – це конфіскація майна особи як покарання за рішенням суду. А грабіж «безправний» – це було майнове посягання, злочин. Безправний грабіж міг мати яскраво виражену корисливу ціль – наприклад, грабіж під час *находу* чи наслання на маєток шляхетський. В іншому випадку грабіж міг передувати позову про майнове правопорушення, наприклад, грабіж скотини за потрапу чи грабіж людини, спійманої при порубці лісу. Тут ми бачимо ознаки самоправного діяння, коли особа перебирає на себе функції правоохоронних органів і суду, зіткнувшись з правопорушенням з боку іншої особи. Грабіж безправний вміщує кілька різnorodних видів, тому його не можна назвати *delictum sui generis*. Всі види

грабежу в Статуті ВКЛ обкладаються тільки різними грошовими штрафами; за ступенем караності грабіж відноситься до розряду «менших некрвавих речей».

Крадіжка, за І. Малиновським, – таємне викрадення чужого рухомого майна з корисливою ціллю заволодіння ним. Це визначення в кримінальному праві не істотно змінилось за останні понад сотню років. Предмет крадіжки переходить з володіння потерпілого у володіння суб'єкта крадіжки; при крадіжці неокупованих предметів захопленню передують інші дії – полювання, ловля. Це заволодіння, – незаконне, самовільне має одну характерну рису – заволодіння здійснюється таємно – «злодейскимъ таємнымъ обычаемъ».

Привласнення чужого майна, за Статутом ВКЛ, відноситься до крадіжки. За загальним правилом, домашня тварина, що заблудилася, може бути утримана тільки 3 дні. Після спливу 3 днів вона має бути передана на королівський двір, а той, хто її знайшов отримував винагороду. Тварина ж передавалась власнику, якщо той знайдеться. Непередання знайденої тварини до королівського двору прирівнювалось до крадіжки. Також до крадіжки прирівнювалось привласнення речей, загублених під час повені чи пожежі.

До групи злочинів, пов'язаних з незаконним користуванням і пошкодженням чужого майна І. Малиновський відносить злочини, передбачені в розділі X Статуту ВКЛ (або розділ IX в першій редакції Статуту ВКЛ). Таке об'єднання, визнає він, є штучним, оскільки важко знайти ознаку, яка б їх об'єднала. Об'єктами (предметом предметом – О.Г.) цих злочинів виступають птахи у лісах, мисливські снасті для полювання, риба в озерах, загата, млин, плоди і овочі у фруктовому саду, щепи у фруктовому саду. Деякі з цих злочинів І. Малиновський відносить до крадіжки, інші ж ділить на дві групи, беручи за основу поділу характер злочинної діяльності. Злочинна діяльність спрямована на вилучення плодів з чужого майна або на знищення чи псування чужого майна.

У посяганнях на нерухоме майно безпосереднім об'єктом (предметом – О.Г.) є чуже нерухоме майно, а саме, земельні ділянки, що знаходяться на момент скоєння злочину в чужому володінні, а не у володінні злочинця. Злочин полягає в заволодінні чужою ділянкою, в самовільному здійсненні прав, що належать тільки господарю ділянки, чи в спричиненні шкоди чужому нерухомому майну. Такі кримінальні правопорушення включають: знищення межових знаків, затоплення чужого ставу чи сіножаті, насипання греблі до чужого берега, посів збіжжя на чужій землі, збір чужого врожаю, забрання зжатого, чи знищення врожаю, насильницьке заволодіння чужим нерухомим майном, дострокове відібрання закладеного майна.

Список використаних джерел

1. Учение о преступлении по Литовскому Статуту [Текст] : [монография] / под ред. В. А. Попелюшка. Переизд. 1894 г. Острог : Изд-во Нац. ун-та «Острож. акад.», 2012. 260 с.

Матвійчук М. А.,

викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія», аспірантка

I. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ В'ЯЗНИЧНОГО ЖИТТЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Академіком І. Малиновським у 20-х роках ХХ ст. була виокремлена та цілісно представлена читачеві концепція пенітенціарної справи, відмінна від тодішньої державної своєю науковістю, гуманним змістом, та поєднаною з особистим досвідом ув'язнення. Складовою такої пенітенціарної політики було і матеріальне забезпечення в'язнів.

До матеріальних умов в'язничного життя як важливої частини пенітенціарної справи вчений відносив: приміщення, тюремну архітектуру, харч та речове постачання, охорону здоров'я й медичну допомогу.

З цього приводу він говорив так. В'язень вступає до місця позбавлення волі на те, щоб вибути тут визначений у присуді строк. Протягом цього строку має бути задоволено елементарні потреби його існування: його треба забезпечити житлом, потрібними речами, харчами, медичною допомогою. Задовольнити ці потреби так, щоб не зазнавала шкоди сама мета, що для неї позбавляють волі. В'язня позбавлено волі, отож треба поставити його в такі умови, щоби він не міг самовільно вийти з замкнення на волю. Відбуваючи покарання, він повинен перебувати під наглядом адміністрації й підлягати поправно-виховному впливу, щоб відбувши строк, знову увійти до громади трудящих. Через те його треба поставити в такі умови існування, що можна було, і то якнайлегше доглядати за ним, мати на нього поправно-виховний вплив і щоб, вийшовши з ув'язнення, він був не калікою, не інвалідом, а дужою працездатною людиною [1, с. 149].

Так, першою умовою матеріального існування є житло. Житлом, як зауважував вчений, не може бути будь-який будинок чи садиба []. Це мають бути будівлі спеціально споруджені, їх приміщення мають відповідати усім санітарно-гігієнічним нормам, в тому числі нормам повітряного простору для однієї людини, без спільних камер. В той же час їх архітектура, через централізацію будівель, могла б полегшувати догляд за в'язнями, заощаджувати роботу службовців, та відповідати умовам безпеки.

Концентруючись на проблемі догляду, в'язничні будівлі треба було поцентралізувати, тобто розташувати окремі корпуси так, щоб перебуваючи на дозорчому пості можна було бачити, що робиться по різних приміщеннях, і не важко було-б швидко пройти в різні приміщення. Як зауважував вчений, ця будівля могла бути кругла, у вигляді прямокутника, хрестоподібна, або ж збудувати корпуси, розташовані рівнобіжно, перетятих одним коридором у напрямкові перпендикулярному [1, с. 150].

Завдяки такій централізації будівель було б легше доглядати за в'язнями, і робота службовців та в'язнів значно заощаджувалася б. Зменшилося б непродуктивне марнування часу й для в'язнів, коли вони переходять з одних приміщень до інших (із камер у майстерні, до школи, тощо), та зменшити варту, що їх супроводжує. Однак, як зауважував, вчений такі вимоги в'язничної справи цілком доцільні якщо говорити про місця ув'язнення виключно або переважно з погляду ізоляції та догляду – тобто ізолятори особливого призначення, поправчо-трудові доми й доми ув'язнення. В усіх інших випадках треба ставити інші вимоги. Як приклад переходів поправчо-трудові доми, де немає необхідності ставити високий паркан, непотрібні міцні замки та колодки, вікна з ґратами тощо. А у трудових колоніях зайвим буде, крім вищезгаданого, ще й централізація будівель.

Щодо забезпечення в'язня харчами й речами, тобто всім необхідним для хатнього вжитку – одежею, взуттям, білизною, меблями, посудом, треба мати на увазі, за І. Малиновським, погляди каральний, фінансовий та поправно-виховний [1, с. 152]. З погляду карального в'язню має бути дано найнеобхідніше, але він не може претендувати на розкішне життя в замкненні: на добру їжу, дуже добру з дорогого краму одежу, комфортабельну обстановку. Погляд фінансовий вимагає по змозі зменшити витрати на утримання в'язня. З цього погляду також розкіш і комфорт недопустимі. Хто потребує, наприклад, отримує казенну одежу, хто не потребує – носить свою, туж само, що на волі. Так само й щодо інших речей. А мета поправно-виховна вимагає, щоби в'язень не розхитував в ув'язненні свого здоров'я,

а навпаки, щоби стан його здоров'я давав йому спромогу працювати та виконувати правила поведінки й вийти на волю дужою, здатною до трудового життя людиною. Через те в'язневі треба давати достатньо здорової їжі, а так само забезпечити його необхідними речами в такій кількості й такої якості, щоби він міг оберігати себе від холоду, хвороб і задовольнити елементарні потреби [1, с. 149-165].

Що стосується інших речей, які можна отримати в ув'язненні, то отримують їх лише ті, кому вони потрібні. Казенну їжу дають усім, але не забороняється споживати власну. Мова йде про два способи здобуття такої їжі – передача і виписка: в першому випадку родичі в'язня або близькі до нього люди приносять до місця ув'язнення їжу або необхідні речі. В другому випадку за запискою в'язня, адміністрація купує його коштом потрібні йому продукти харчування та інші речі, які може залишити у себе, звісно, якщо це речі безперечно потрібні й нешкідливі, та такі що не захаращують камеру. Слушно, тут зауважити, що право здобувати дозволені речі через передачу й виписку належить усім в'язням, але обсяг права виписки та передачі залежить від ознак їхнього виправлення: в'язні розрядів вищих з режимом полегшеним повинні мати таке право в розмірі більшому, ніж в'язні нижчих розрядів.

Щодо охорони здоров'я та медичної допомоги, то І. Малиновський зазначав, щоби в'язень не розхитував свого здоров'я, й перебуваючи в ув'язненні, не втратив через те здатності працювати, щоби він дужою й працездатною людиною вийшов на волю, відбувши ув'язнення, потрібно, окрім цілком повноцінного харчування та речового забезпечення, додержуватися по місцях ув'язнення правил гігієни та санітарії, а на випадок, коли б в'язні занедужували треба організувати лікарську допомогу [1, с. 156].

Правила гігієни та санітарії торкаються приміщень в'язнів та їхніх харчів, забезпечення речами та їхнього життєвого простору загалом. Тут, як наголошував вчений, увага має бути звернена на наступне: вибір місцевості для місць ув'язнення, аби вона не була болотяна, вогка, багата на міазми, бо така непридатна для людської оселі, непридатна і для місць ув'язнення; розміри приміщень для житла по місцях ув'язнення: вони не мають бути надмірно тісними й скупченими, бо тоді людині доводиться дихати зіпсованим повітрям. Повітря має бути здоровим, приміщення варто провітрювати та необхідно звести спеціальне вентиляційне приладдя, щоби витискати повітря зіпсоване й нагнітати свіже; важлива гігієна, особливо, що стосується спільних камер, так як останні стають за джерело не лише моральної зарази, але й фізичної, де можна заразитися й здоровому. Тут дотримуватися чистоти важче, як по камерах самотніх, бо немає індивідуальної відповідальності й немає однакової свідомості того, що чистота потрібна. Чистота в приміщеннях, на тілі, в одязі, в білизні, в речах. Бо бруд та неохайність так само шкідливі для здоров'я і так само призводять до захворювань, як нездоровий сон, зіпсоване повітря чи пошесть. Треба постійно вимагати, щоби у місцях ув'язнення було чисто. Новоприбулого в'язня по медичному огляду треба взяти на санітарно-гігієнічний обробіток, тобто послати до перукаря, піти в лазню, дати чисту казенну білизну та одяг, якщо немає власного. Щоденне дотримання чистоти забезпечується тим, що ув'язнений підлягає дисциплінарним і гігієнічним правилам внутрішнього розпорядку, а догляд над його дотриманням покладається на дозорчу комісію. Ув'язнений має прибирати приміщення загального користування майстерні, театри, школу, коридори тощо.

Окрім того, на лікарський персонал покладається обов'язок оглядати та досліджувати харчі та предмети речового постачання, щоби з'ясувати, який вплив можуть мати ці продукти й предмети на здоров'я в'язнів. Оглядати в'язнів, щоби проти заразних хвороб було вжито запобіжних заходів.

В'язнів, що слабують на гостро-заразні захворювання, треба ізолювати від усіх інших в'язнів. У кожному місці ув'язнення має бути лікар і молодий медичний персонал, кількість якого має залежати від числа в'язнів.

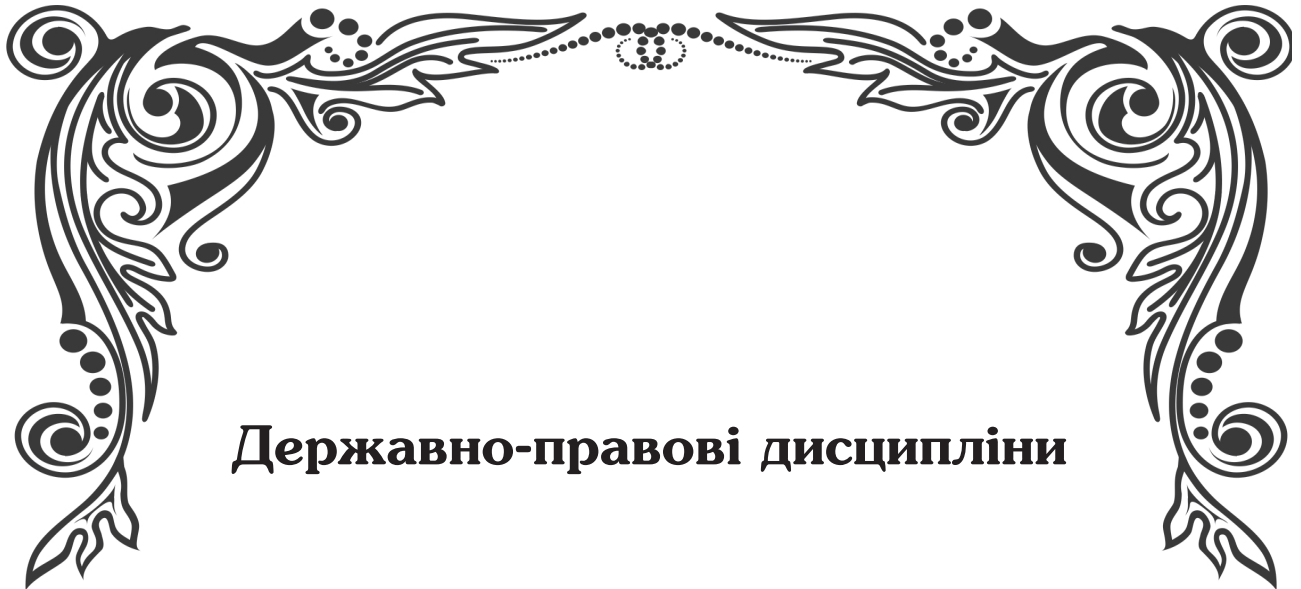
Щоби приймати хворих та надавати їм медичну допомогу, треба влаштувати амбулаторію, при якій має бути невеличка аптека з найпотрібнішими ліками. А у разі потреби можна допускати до в'язнів й сторонніх лікарів-фахівців. Окрім амбулаторії має бути лікарня «околодок» для легко-хворих, що потребують лікарняного лікування, а тих, що занедужали на психічні й тяжкі хвороби, або заразливі, треба негайно помістити в окреме «ізоляційне» приміщення і потім направляти в спеціально встановлені лікарні в місцях ув'язнення, щоби можна було вжити заходів соціального захисту медичного характеру.

Зауважимо, що у ПТК УРСР були передбачені різні види місця ув'язнення: колонії для психічно-неврівноважених, сухотних та інших хворих в'язнів, інститути психіатричної експертизи, лікарні [2] тощо.

І. Малиновський ґрунтовно та досить обширно висловився щодо матеріальних умов в'язничного життя як важливого елемента його власної концепції пенітенціарної справи, низка положень якої цілком може бути використана і в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Малиновський О. О. Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами. *Всеукраїнська Академія Наук. Збірник Соціально-Економічного Відділу*. Київ. 1928. № 16. 227 с.
2. Поправно-трудоий кодекс. Видання виправно-трудоого відділу НКВС УСРР. 1926. 146 с.



Державно-правові дисципліни

Дробуш І. В.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

В умовах конституційної модернізації усіх державно-правових інституцій, оновлення усього масиву вітчизняного законодавства в контексті євро інтеграційного процесу, особливої уваги потребують питання правотворчої діяльності, яка має бути результативною та забезпечити ефективне та своєчасне регулювання суспільних відносин в державі.

Окремі питання правотворчої діяльності визначені в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України»[1], Законі України «Про комітети Верховної Ради України»[2], указах Президента України від 30 березня 1995 року № 270/95 «Про затвердження Положення про порядок роботи над законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України»[3], від 10 червня 1997 року № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», [4] постановках Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 року № 870 «Про затвердження Правил підготовки правових актів Кабінету Міністрів України»[5], а також від 18 липня 2007 року № 950 «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України»[6].

Разом з тим, такий перелік нормативно – правових актів, які регламентують правотворчу діяльність, не гарантує уникнення колізій в законодавстві, причинами виникнення яких є економічна нестабільність в державі, політичні кризи, довільне тлумачення Конституції України та інших нормативно – правових актів, а іноді – їх повне ігнорування.

Мова йде не лише про виявлення колізій в процесі введення в дію загальних і спеціальних актів, коли норма одного акта суперечить нормі іншого акта через частковий збіг обсягів їх регулювання, викликаний специфікою суспільних відносин, а й зокрема вияв такої колізії ще на рівні проголосованого законопроекту. Як приклад, нещодавно проголосований Закон України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаних із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», в процесі його розгляду та прийняття враховано одночасно три поправки (396, 398, 406), які суперечать одна одній. Так, формування списку олігархів одночасно віднесено до повноважень різних державних органів – РНБО та НАЗК. Крім того, Голова Верховної Ради України ще перед остаточним голосуванням скерував законопроект на експертизу до Венеційської комісії. Даний випадок демонструє ігнорування норм Регламенту, порушення самої процедури розгляду законопроекту.

Заслуговує на увагу проект Закону «Про правотворчу діяльність»[7], спрямований на визначення засад та порядку здійснення правотворчої діяльності в Україні, зокрема принципів правотворчої діяльності та регулювання відносин, пов'язаних із її плануванням, розробкою, прийняттям (виданням) та реалізацією нормативно-правових актів.

Деякі положення законопроекту викликають певні дискусії. Так, ст. 23 регламентує розробку суб'єктом правотворчої діяльності проекту нормативно-правового акта, яка може включати такі етапи: 1) збирання необхідних матеріалів та інформації; 2) здійснення правового моніторингу чинного законодавства з питань, що потребують регулювання; 3) розробка концепції проекту нормативно-правового акта у випадках, передбачених цим Законом; 4) підготовка тексту проекту нормативно-правового акта, пояснювальної записки та інших супровідних матеріалів до нього; 5) здійснення оцінки впливу проекту нормативно-правового акта з викладенням результатів її проведення у пояснювальній записці; 6) аналіз ступеня відповідності проекту нормативно-правового акта основним положенням законодавства Європейського Союзу, у разі його належності за предметом правового регулювання до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу; 7) здійснення організаційно-технічного забезпечення підготовки проекту нормативно-правового акта; 8) проведення

публічних консультацій у випадках, передбачених законом; 9) погодження проекту нормативно-правового акта з відповідними органами державної влади, органами місцевого самоврядування у порядку, встановленому законодавством України.

При цьому в частині 2. ст. 23 зазначається: « Етапи розробки проекту нормативно-правового акта, зазначені в частині першій цієї статті, є обов'язковими для розробки проекту закону».

Відповідно до п. 9 таке обов'язкове погодження із згаданими органами обмежує право суб'єкта законодавчої ініціативи вносити законопроекти на власний розсуд. Чинний Регламент Верховної Ради України не вимагає обов'язкового погодження законопроектів з відповідними органами, лише у разі внесення законопроекту, проекту іншого акта за погодженням з відповідними органами виконавчої чи судової влади, до нього додається таке погодження» (ч.7 ст. 91.Регламенту).

Викликає сумнів доцільність впровадження публічних консультацій щодо всіх без винятку проектів нормативно – правових актів (ч. 1 ст. 39). Адже не всі нормативно – правові акти за своїм змістом викликають значний інтерес у суспільстві.

У проекті робиться низка виключень щодо обов'язкових публічних консультацій (ч. 7). Так, без проведення публічних консультацій можлива розробка і прийняття (видання) проектів актів з питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків, з інших питань, пов'язаних з виникненням загрози життю, здоров'ю, свободі, безпеці людини, проектів актів у частині положень, що містять інформацію з обмеженим доступом, відповідно до вимог законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

При цьому, одночасно зазначено, що такі виключення можуть робитись і з «інших питань, визначених законодавством». У ч. 7 ст.39 передбачено також, що «інформація щодо необхідності прийняття (видання) проекту акта без проведення публічних консультацій з відповідним обґрунтуванням оприлюднюється разом із проектом відповідного акта». Наведений припис може тлумачитись таким чином, що у разі надання обґрунтування необхідності прийняття акту без публічних консультацій вони можуть не проводитись.

Певної конкретизації потребує й ч. 1 ст.39, в якій зазначається, що публічні консультації проводяться «суб'єктами правотворчої діяльності та/або суб'єктами забезпечення правотворчої діяльності». При цьому, не розмежовується, в яких випадках публічні консультації проводить суб'єкт правотворчої діяльності, а у яких – суб'єкти забезпечення правотворчої діяльності.

Впровадження ідеї обов'язкових публічних консультацій для всіх правових актів вплине на тривалість правотворчого процесу, однак, варто передбачити такі консультації для певних видів нормативно-правових актів, що дасть змогу врахувати пропозиції усіх зацікавлених суб'єктів.

Виходячи з вищезазначеного, вплинути на якість правотворчості можна лише шляхом як ухвалення спеціального Закону про правотворчу діяльність, що в свою чергу підвищить рівень нормотворчої техніки, так і неухильного дотримання усіх процедур самими суб'єктами правотворчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 14-15, № 16-17, ст.133.
2. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 19, ст.134.
3. Про затвердження Положення про порядок роботи над законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України: Указ Президента від 30 березня 1995 року № 270/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року № 503/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про затвердження Правил підготовки правових актів Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 6 вересня 2005 року № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про правотворчу діяльність: проект Закону № 5707 від 25.06.2021 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

Івановська А. М.,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАКОННІСТЬ ЯК ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

Принципи конституційного контролю, будучи закріплені у законодавстві держави, є основою правової регламентації відповідної діяльності. При цьому системоутворююче значення мають принципи верховенства права та законності, які є висхідним началом правової регламентації суспільних відносин у сфері конституційного контролю.

Принцип верховенства права є досить багатограним поняттям, яке, на думку Європейського суду з прав людини, охоплює такі категорії, як якість закону, принцип правової визначеності, судовий контроль за виконавчою гілкою влади, обов'язковість виконання рішень, збалансованість інтересів окремого індивіда з інтересами інших членів суспільства [1, с. 93]. У юридичній науці існують різні точки зору щодо змісту цього принципу, однак більшість з них зводиться до розуміння його як рівності всіх суб'єктів правовідносин перед законом, верховенство закону в системі актів законодавства, передбачуваність законів та дій органів державної влади, пріоритетності основних прав і свобод людини та громадянина [2, с. 85-86].

Виходячи з викладеного, важливо розмежовувати поняття «верховенство права» і «верховенство закону», та визначити зіставлення принципів верховенства права і законності. Як справедливо зазначає П. Рабінович, принцип верховенства права не є тотожним принципу верховенства закону, відмінність між ними пов'язана із розбіжністю в розуміння права та закону. Панування закону означає, насамперед, верховенство правового закону, бо не кожний закон є саме таким. Відповідність змісту закону праву є важливим показником правової держави [3, 341-342]. М. Козюбра зазначає, що верховенство права передбачає законність, засновану на визнанні й беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її убезпеченні від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб, тобто така законність, яка у вітчизняній літературі досить часто іменується правозаконністю. Це цілком відповідає практиці Суду, який у своїх рішеннях неодноразово акцентував увагу на тому, що вислів «згідно з законом – означає ... щоб закон не суперечив принципам верховенства права» [4, с. 38]. На нашу думку така позиція є досить спірною, як і доцільність застосування терміна «правозаконність», оскільки це зводить до фактичного ототожнення понять «верховенство права» та «законність».

На думку О. Петришина, верховенство права не скасовує принципу законності, натомість розвиває його до нової якості – панування права від суто формальних вимог «дотримання закону» до інших, над-позитивних чинників права [5, с. 28]. Погоджуючись із цією позицією, зазначимо, що принцип законності є невід'ємним, ключовим елементом принципу верховенства права, який структурно та змістовно йому підпорядкований.

У юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемчушенка законність розглядається як правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону [6]. Виходячи з викладеного, контрольна діяльність органів державної влади повинна здійснюватись у суворій відповідності до вимог конституції і законів, тобто на підставі, у спосіб та у межах, передбачених чинним законодавством; лише законом можуть визначатись суб'єкти, які уповноважені здійснювати державний контроль, межі їх компетенції, форми та методи діяльності, об'єкти контролю. Як слушно зазначає О. Андрійко «принцип законності щодо контролю має свій прояв у тому, щоб чинне законодавство, яким визначаються функції і повноваження контролюючих суб'єктів, було «відповідно задіяним», чітким і визначеним стосовно контрольної діяльності» [7, с. 21].

Необхідно зазначити, що досить часто у законодавстві, яке регулює процедуру здійснення конституційного контролю, принцип законності не закріплюється, що дозволяє окремим науковцям говорити про те, що цей принцип не стосується діяльності органів конституційного контролю, які покликані не підпорядковуватись законам, а перевіряти їх на предмет відповідності конституції. Так, Т. Моршачова

зазначає: «Перевіряючи інші акти, інші закони, орган конституційного контролю не може бути ними зв'язаний» [8, с. 10-11].

Категорично не погоджуючись з такою позицією, зазначимо, що органи конституційного контролю, виконуючи функцію охорони конституційних цінностей, зобов'язані діяти відповідно до принципу законності, який випливає із статті 19 Конституції [9], незважаючи на відсутність його текстуального закріплення як принципу діяльності органу конституційного контролю. Тим більше, що порядок здійснення конституційного контролю базується на спеціальному законодавстві, якого повинні дотримуватись всі суб'єкти процесуальних відносин у сфері реалізації конституційного контролю.

Таким чином, принцип законності як базова засада діяльності органів конституційного контролю накладає на них особливу відповідальність перед суспільством і державою за свою діяльність. У юридичній літературі даються різні визначення поняття «законність». Водночас, незалежно від аспекту її розуміння, форми її буття, сутність законності виявляється у суворому і неухильному дотриманні і виконанні чинних правових актів усіма суб'єктами права. Безумовне підпорядкування органу конституційного контролю конституції, неухильне дотримання встановлених законом процедур, котрі створюють необхідні гарантії для прийняття законного й справедливого рішення, попереджає їх свавільні дії. Ця обставина є дуже важливою, враховуючи остаточність і неможливість оскарження підсумкових актів органів конституційного контролю.

Список використаних джерел

1. Колісник О. В. Запровадження принципу верховенства права в національне судочинство. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 11. С. 84–94.
2. Музика І. В. Принцип верховенства права : сучасний погляд на проблему крізь призму кантівського праворозуміння. *Проблеми філософії і права*. 2008-2009. Т. VI-VII. С. 112–116.
3. Головатий С. П. Верховенство права : юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право*. 2006. № 1. С. 85–90.
4. Принцип верховенства права : проблеми теорії і практики : у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Кн. 1 : Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. К. : Видавництво «Юридична думка», 2008. 344 с.
5. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30–63.
6. Петришин О. В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24–34.
7. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні : організаційно-правові засади. К. : Наукова думка, 2004. 301 с.
8. Морщакова Т. Г. Некоторые вопросы конституционного правосудия в системе процессуальных реформ. *Журнал российского права*. 2001. № 12. С. 10–16.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 1.01.2020 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Мартинюк Р. С.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ІДЕЯ ЗМІШАНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ФОРМА ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У своїй ідеї змішана республіка покликана поєднати кращі риси класичних – президентської і парламентарної республік за одночасного уникнення їхніх вад. У змішаній республіці водночас неможливо досягти такого рівня урядової стабільності, як у президентській республіці, а суттєвий вплив президента на організацію та діяльність виконавчої влади унеможливує таку чітку ідентифікацію виборцями в ході чергових виборів до парламенту суб'єкта відповідальності за результати урядової політики, як у парламентарній республіці. І хоча у змішаній республіці кращі риси класичних республік виявилися дещо ослабленими, їх поєднання робить змішану республіку безальтернативною формою правління для країн із незміцнілими демократичними інститутами і недостатньо розвиненим громадянським суспільством.

На поточний момент цілісна теорія змішаної республіки наукою конституційного права не вироблена. Це пояснює, чому багато сучасних держав, які обрали змішану республіканську форму правління, так далеко відійшли від французького прототипу і чому відмінності у змішаних республік такі суттєві. Аналіз багатьох конституцій засвідчує певну умовність класифікації закріпленої в них форми правління. У багатьох випадках форма правління виявляє більш-менш значні відхилення від норми. Суттєвою мірою не відповідає критеріям змішаної республіки і форма правління, встановлена первинною редакцією Конституції України.

Форма правління, встановлена первинною редакцією Конституції України

Ухвалена 28 червня 1996 р. Конституція України запровадила форму правління, конституційні ознаки якої засвідчують умовність її визначення як змішаної республіканської. Риси цієї форми правління спричинили суттєве спотворення сутності змішаної республіки. Форма правління принципово обмежувала вплив Верховної Ради України на виконавчу владу й адміністративно підпорядковувала її Президенту України. Тому форма правління забезпечувала не рівновагу “розділених влад”, а домінуючу роль Президента України в державному механізмі. Первинна редакція Конституції України не встановлювала деяких принципово важливих елементів змішаної республіки. Зокрема, вона не закріплювала парламентської інвестиції Кабінету Міністрів України як умови його повноважності. Можливість парламентської відповідальності Кабінету Міністрів України залежала від політичної волі Президента України, а рівень впливу Глави держави на виконавчу владу усував її дуалізм. За таких умов застосування стримувань і противаг до Президента України з боку Верховної Ради України виявилось суттєво ускладненим, а для Кабінету Міністрів України взагалі неможливим. Хоча структурно Президент України не був поєднаний із жодною з конституційно визначених влад, фактично він виявився главою виконавчої влади. Це засвідчували такі повноваження Президента України, як право призначати членів Уряду, нічим не обмежене право зміщувати їх із посад, право припиняти повноваження Кабінету Міністрів України, право скасовувати урядові акти та ін.

Попри те, що форма правління виявляла очевидну функціональну подібність до президентської республіки, вона не була тотожна і їй. Форма правління, закріплена первинною редакцією Конституції України, не виявляла “жорсткого” поділу влади і передбачала інститути, нетипові для президентської форми правління. З огляду на рівень посилення конституційного статусу Президента України було б помилково розглядати цю форму правління і як часткове відхилення від змішаної республіки. Тому встановлену первинною редакцією Конституції України форму правління неможливо визначити ні змішаною республіканською, ні президентською. По суті, встановлену первинною редакцією Конституції України форму правління неможливо адекватно класифікувати в межах узагальненого трихотомічного поділу республік. Науково коректним є її визначення перехідною президентціалізованою республікою.

Форма правління, встановлена чинною редакцією Конституції України

Форма правління, встановлена чинною редакцією Конституції України, загалом відповідає критеріям парламентарно-президентської республіки. Обмеживши вплив Президента України на виконавчу владу на користь Верховної Ради України, форма правління змінила механізм відповідальності влади перед суспільством. Форма правління встановлює чіткий зв'язок між результатами виборів до Верховної Ради України та складом і Програмою діяльності Кабінету Міністрів України. Тим самим під час парламентських виборів це дозволяє ідентифікувати партії, чий політичний курс здійснював Уряд.

Зміни й доповнення до Конституції України від 8 грудня 2004 р. закріпили ключові інститути змішаної республіки. Вони усунули адміністративне підпорядкування Президенту України Кабінету Міністрів України й забезпечили реальний дуалізм виконавчої влади. Зазнав якісних змін інститут конституційної відповідальності парламенту.

Наявна форма правління водночас виявляє низку недоліків. Призначення членів Кабінету Міністрів України за поданням двох різних суб'єктів – Президента України і Прем'єр-міністра України створює серйозні перешкоди колегіальному характеру діяльності Уряду. З огляду на статус Кабінету Міністрів України як керівного органу виконавчої влади ненормальним є призначення голів місцевих державних адміністрацій Президентом України. Парламентська інвестиція Кабінету Міністрів України і нині не є умовою його повноважності. Не позбавлена вад конституційна регламентація парламентської відповідальності Кабінету Міністрів України. Форма конституційного закріплення інституту контрастності не викликала б заперечень за умов президентської республіки.

Зміна форми правління спричинила втрату Президентом України достатніх інструментів впливу на Кабінет Міністрів України. Певні свої функції Президент України може ефективно реалізувати лише за підтримки з боку Кабінету Міністрів України. Водночас засоби впливу Глави держави на Уряд не гарантують цієї підтримки. Тому за умов різної партійної належності Президента України і Прем'єр-міністра України ефективне здійснення функцій Президента України, які забезпечує Кабінет Міністрів України, стає неможливе.

Президент України може лише опосередковано впливати на діяльність Кабінету Міністрів України через призначуваних за його поданням Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України. Водночас Президент України не має права звільняти навіть тих міністрів, яких Верховна Рада України призначає за його поданням. Оскільки відповідальність Кабінету Міністрів України перед Президентом України умовна, положення ч. 2 ст. 113 Основного Закону України про те, що “Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України” втрачає сенс. Це суттєво ускладнює вироблення і здійснення цілісної, системної державної політики у сферах сумісної компетенції Глави держави й Уряду.

Вітчизняній формі правління невідомий класичний вотум довіри уряду: Кабінет Міністрів України не володіє правом самостійно порушувати у Верховній Раді України питання про довіру. Тим самим Кабінет Міністрів України позбавлений можливості використовувати згадане право як засіб впливу на Верховну Раду України.

У змішаній республіканській формі правління праву парламенту припиняти повноваження уряду кореспондує зустрічне право уряду порушувати перед президентом, у відповідь на отриманий вотум недовіри, питання про дострокове припинення повноважень парламенту. Згадане право уряду запобігає частим і необґрунтованим спробам парламенту припинити його повноваження. Однак Кабінет Міністрів України правом ініціювати достроковий розпуск Верховної Ради України також не володіє.

Урівноваження впливу парламенту і президента на виконавчу владу вимагає поєднання парламентської відповідальності уряду з його відповідальністю перед президентом. У змішаній республіці право президента припиняти повноваження уряду є важливим засобом забезпечення єдності політичного курсу, який ці суб'єкти здійснюють у сферах їх сумісної компетенції. Ст. 113 Конституції України встановлює принцип відповідальності Кабінету Міністрів України перед Президентом України, однак механізм цієї відповідальності перебуває поза межами конституційної визначеності.

Загалом зміни й доповнення до Конституції України від 8 грудня 2004 р. не створили ефективного механізму взаємодії органів державної влади. Як наслідок, форма правління наповнена ризиками конституційних конфліктів і за умов партійного протистояння суттєво втрачає функціональність.

Курганська О. В.,

старший викладач кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

СУДОВІ РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ЩОДО РІШЕНЬ, ДІЙ, БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Рішення суду у адміністративних справах щодо рішень, дій, бездіяльності у справах про притягнення до адміністративної відповідальності, яке відповідає основним вимогам до нього, є гарантією дієвого судового контролю за законністю діяльності суб'єктів владних повноважень при застосуванні ними юрисдикційних повноважень та складовою права на справедливий суд.

Як відомо, більшість суб'єктів публічного адміністрування в Україні поряд із управлінською діяльністю уповноважені здійснювати юрисдикційні повноваження у справах про адміністративні правопорушення, а саме: накладати адміністративні стягнення у різних галузях та сферах, складати протоколи про адміністративні правопорушення, застосовувати інші заходи адміністративного примусу, зокрема, заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Розгляд справ та прийняття рішень за результатом розгляду скарг на рішення, дії, бездіяльність у справах про притягнення до адміністративної відповідальності здійснюють адміністративні суди, діяльність яких передбачено ст.125 Конституції України[1].

За законодавством України розглядати справи про притягнення до адміністративної відповідальності на підставі протоколів про адміністративні правопорушення, складених суб'єктами публічного адміністрування, уповноважені також загальні суди (ст. 221 КУпАП) [2].

Тому при вирішенні справ про оскарження рішень, дій, бездіяльності у справах про притягнення до адміністративної відповідальності слід враховувати закріплений законом розподіл повноважень у цій категорії справ між загальними та адміністративними судами.

При цьому, за загальним правилом, юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених КАСУ (ст.19 КАСУ) [3].

Тому першим критерієм законності рішень суду у адміністративних справах цієї категорії є їх розгляд належним судом, встановленим законом. Що також відповідає вимогам, закріпленим у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Так, статтею 267 КУпАП встановлено право особи на оскарження до суду заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, таких як адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а ст. 288 КУпАП – право на оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, винесених уповноваженими органами (крім судів).

При цьому, усі зазначені вище дії та рішення суб'єктів публічного адміністрування оскаржуються в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства з особливостями, визначеними Кодексом України про адміністративні правопорушення, а розгляд таких справ здійснюється загальними судами як адміністративними.

Проте, на практиці досить часто особи, щодо яких складено протокол про адміністративне правопорушення намагаються оскаржити в адміністративному суді дії суб'єктів владних повноважень по складенню такого протоколу, в той час як протокол є лише одним із доказів у справі про адміністративне правопорушення (ст.251 КУпАП), і чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення має вирішувати орган (посадова особа) при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення (ст. 278 КУпАП).

Тому, адміністративні суди вірно відмовляють у відкритті провадження у справах за позовами про визнання протиправними дій при складенні протоколу про адміністративне правопорушення, вказуючи, що справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства.

Приміром, ухвалою Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 10.08.2021 р. по справі № 196/702/21 суд, відмовляючи у відкритті провадження, зазначив, що протокол про адміністративне правопорушення не є рішенням суб'єкта владних повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства України, а складається уповноваженою особою за наслідками вчинення адміністративного правопорушення у порядку та випадках, встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення [5].

Натомість у іншій аналогічній справі Дніпропетровський окружний адміністративний суд своїм рішенням від 22.09.2020 р. по справі № 160/1868/20 позов задовольнив та визнав протиправними дії поліцейського, що полягали у складанні відносно ОСОБА_1 протоколів про адміністративні правопорушення [6].

Таким чином, існує різна судова практика щодо визначення предмету оскарження у цій категорії справ, що потребує відповідного законодавчого регулювання. Тому доречно було б доповнити ст. 267 КУпАП – вказавши після слова суду «в порядку Кодексу адміністративного судочинства», а в ст. 254 КУпАП зазначити, що протокол про адміністративне правопорушення не оскаржується.

Також, особливістю рішень адміністративних судів у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень при притягненні до адміністративної відповідальності є те, що вони мають подвійну юридичну природу. Ухвалюючи рішення у цій категорії справ, адміністративні суди з одного боку мають перевірити: чи на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, діяв суб'єкт владних повноважень, а з іншого боку, встановити: чи наявні об'єктивні та суб'єктивні ознаки адміністративного проступку у діях особи, що притягується до адміністративної відповідальності, та чи дотримані інші правила застосування заходів адміністративного примусу.

Тому, другим критерієм законності рішень, дій, бездіяльності у справах про притягнення до адміністративної відповідальності є встановлення судом наявності складу адміністративного проступку та дотримання суб'єктом публічного адміністрування правил застосування заходів адміністративного примусу, встановлених КУпАП.

Приміром, вирішуючи справу за позовом Особа_1 до Адміністративної комісії при виконавчому комітеті Першотравенської міської ради Дніпропетровської області про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення Першотравенський міський суд Дніпропетровської області як адміністративний у справі № 186/926/21 у своєму рішенні від 12.08.2021 р. вказав на недотримання вимог при складенні протоколу про адміністративне правопорушення, відсутність фіксації правопорушення, не відповідність встановленим вимогам винесеної по справі постанови та задовольнив позов, скасувавши постанову про притягнення особи до адміністративної відповідальності [7].

Критерієм якості рішень адміністративних судів у цій категорії справ є дотримання строків їх розгляду, які закріплені законодавцем.

Так, ст. 286 КАСУ встановлено, що адміністративна справа з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності вирішується місцевими загальними судами як адміністративними судами протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Консультативна рада Європейських суддів у своєму Висновку №11 (2008) також вказала на те, що ухвалення рішення в розумні строки відповідно до статті 6 Конвенції є важливим елементом його якості [8].

Однак на практиці адміністративними судами у цій категорії справ у переважній більшості строки розгляду справ не дотримуються.

Приміром, рішення у справі № 567/1231/20 Острозьким районним судом про скасування постанови по справі про адміністративне правопорушення від 26.09.2020 р., провадження у якій було відкрите 28.12.2020 р., винесене 22.02.2021 р. [9].

Таким чином, судові рішення у адміністративних справах, які ухвалюються за скаргами на рішення, дії, бездіяльність у справах про притягнення до адміністративної відповідальності мають бути законними та якісними, тобто, відповідати встановленим вимогам до них, що потребує додаткового законодавчого регулювання.

Список використаних джерел

1. Конституція України 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Ухвала Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 10.08.2021 р. у справі №196/702/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98880248>.
6. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду Дніпропетровської області від 20.09.2020 р. у справі № 160/1868/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91684667>
7. Рішення Першотравенського міського суду Дніпропетровської області від 12.08.2021 р. у справі № 186/926/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98967874>.
8. Висновок №11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень. м. Страсбург, 18 грудня 2008 року. URL : <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>.
9. Рішення Острозького районного суду від 22.02.2021 р. у справі № 567/1231/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95199845>.

Поліщук Т. С.,

аспірантка Національного університету «Острозька академія»

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Одним із завдань, які ставилися перед реформою адміністративно-територіального устрою України та місцевого самоврядування, було досягнення територіальними громадами високого рівня фінансової спроможності при вирішенні питань місцевого значення. Сутність реформування полягала у трансформації механізму державного управління шляхом перерозподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування з тим, щоб перетворити самоврядування на реальний інструмент ефективного розвитку громад.

Як на рівні держави, так і на рівні об'єднаної територіальної громади (далі – ОТГ) інвестиційна складова є частиною економічної політики. Сучасна інвестиційна політика ОТГ є недосконалою: реалії характеризуються тим, що у господарюванні ОТГ виникають питання щодо залучення, мобілізації та ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Здебільшого інвестиційна політика є зведенням зібраних проєктів щодо збільшення обсягів залучення фінансових та інвестиційних ресурсів, у яких економічне обґрунтування є вкрай слабким. Саме цей аспект зумовлює пошук шляхів вирішення проблемних питань інвестування на місцевому рівні, що відображається в активізації інвестиційної політики ОТГ.

Вдало сформована та імплементована інвестиційна політика, а також налагоджений процес місцевого управління забезпечить розвиток і ефективне функціонування ОТГ.

Від початку процесу створення ОТГ пройшло зовсім не багато часу, але, як показує досвід, здійснено багато змін у різних напрямках. Інвестиційна політика ОТГ є досить активною. Для подальшого існування та успішного функціонування громад критично важливим є питання залучення інвесторів, адже надходження дотацій і субвенцій із державного бюджету, які натеper займають вагому частку в інвестиційній політиці громад, можуть припинитися із змінами у чинному законодавстві.

При цьому, необхідно звернути увагу і на наявність низки проблем щодо формування та використання інвестиційного потенціалу територіальних громад.

Зокрема, О. Кахович [1] і В. Ткачук [3] виокремлюють такі основні проблеми:

– низька управлінська спроможність та ефективність управлінських дій органів місцевого самоврядування;

– недостатність засобів стимулюючого характеру щодо впливу на потенційних інвесторів;

– брак або низька якість програм територіального розвитку, розроблених органами управління територіальними громадами;

– низька активність органів місцевого самоврядування у сфері залучення інвестицій.

Вирішення таких проблем можна здійснити за допомогою таких інструментів:

– тактичне і стратегічне планування соціально-економічного розвитку ОТГ з урахуванням можливостей активізації інвестиційної політики;

– формування бази даних для потреб широкого кола інвесторів щодо економічного і правового середовища, інвестиційного потенціалу та конкурентних переваг території;

– запровадження і постійна підтримка дії ефективних каналів поширення інформації щодо потреб і можливостей території, в тому числі рекламного характеру: реалізація інформаційної політики, спрямованої на формування сприятливого інвестиційного клімату та іміджу ОТГ;

– налагодження міжсекторної співпраці «влада – громада», «влада – бізнес» на засадах відкритості й прозорості ухвалення та провадження управлінських рішень: активна участь і посередництво в налагодженні ділових контактів між представниками місцевих бізнесових кіл і потенційними інвесторами;

– адміністративний і консультативний супровід інвестиційних проєктів [2].

Водночас, щоб удосконалити інвестиційну політику ОТГ, на державному рівні слід [4]:

– гарантувати права всіх учасників інвестиційного процесу;

- сприяти чесній конкуренції між інвесторами;
- відстежувати порушення антимонопольного законодавства;
- попрацювати над протиріччями в наявному інвестиційному законодавстві;
- удосконалити функціонування інфраструктури ринку інвестицій;
- спростити процедури оформлення документів, необхідних для реалізації інвестиційних проєктів;

удосконалити консультативну та аналітичну роботу у сфері інвестування у ОТГ.

Таким чином, на сьогодні ринкове середовище потребує диверсифікації внутрішніх джерел інвестування, пошуку нових методів залучення інвестицій, зміни інвестиційної політики регіонів.

Визначальною умовою активної інвестиційної діяльності є ступінь інвестиційної привабливості та соціально-економічного розвитку, насамперед на рівні держави і окремих регіонів зокрема.

Успішне виконання вищевикладених заходів значно підвищить привабливість муніципальних утворень для інвесторів, підтвердить надійність його економічного стану, посилить стабільність соціально-економічної ситуації, слугуватиме запорукою залучення додаткових коштів для інвестиційної діяльності в муніципалітеті.

Активізація інвестиційної діяльності в муніципальних утвореннях зміцнить економічне становище підприємств, дасть змогу збільшити кількість суб'єктів малого та середнього бізнесу на певній території, що, своєю чергою, допоможе досягти сталого соціально-економічного розвитку, а відтак призведе до підвищення рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Кахович О. Система управління регіональною структурно-інвестиційною політикою. *Економіка та держава*. 2010. № 3. С. 111–113.
2. Кропельницька С. Інвестиційна політика регіону. *Проблеми формування нової економіки ХХІ століття: праці І міжнар. наук.-техн. конф. (м. Івано-Франківськ, 19 груд. 2008 р.)*. С. 211–212.
3. Ткачук В. Організаційний механізм формування та нарощування інвестиційного потенціалу регіону: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.00.05. Полтава: Полтавський національний технічний університет, 2008. 20 с.
4. *Investycyjna polityka derzhavy* (2016) [Investment policy of the state]. URL: <http://pro-investyciji.ukr/investycyjna-polityka-derzhavy/> (accessed 12.03.2019).

Кушнір Р. О.,

аспірант Національного університету «Острозька академія»

ОТРИМАННЯ І СКАСУВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ В УКРАЇНІ: ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ДІЙ

Згідно з положеннями Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту» від 08 липня 2011 року №3671-VI, – біженцем може бути визнана особа, яка не є громадянином України і яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

У статті 15 вищезазначеного закону наголошено, що особа, яку визнано біженцем має рівні з громадянами України права.

Відповідно до положень Закону іноземний громадянин, може звернутися з заявою про визнання біженцем до відповідного органу міграційної служби [1].

З метою отримання статусу біженця в Україні особі (або її законному представнику) необхідно протягом п'яти робочих днів з дня легального перетину державного кордону звернутись до територіального відділу (управління) Державної міграційної служби України із заявою про визнання її біженцем. Зазначена заява має подаватись особою, яка потребує правового захисту в Україні за місцем свого тимчасового перебування.

Потрібно зазначити, що у разі незнання та нерозуміння суб'єктом звернення державної мови, особа має право отримати послугу з перекладу української мови, залучивши до процесу оформлення заяви та її розгляду перекладача.

У зверненні про надання статусу біженця особою мають зазначатися дійсні підстави побоювання за своє життя у разі повернення до країни свого походження та надано відомості, які можуть підтвердити зазначений факт.

Так, до звернення про визнання біженцем надаються:

- документи, що посвідчують особу заявника (паспорт або посвідчення встановленого зразка, що підтверджує громадянську приналежність до країни походження);
- документи та матеріали, що свідчать про наявність обставин для отримання статусу біженця.

Питання правової регламентації статусу біженців також врегульовано згідно Наказу МВС України «Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту».

Згідно цього наказу відповідний територіальний орган міграційної служби здійснює такі дії:

- реєструє заяву та подані документи про визнання біженцем;
- ознайомлює заявника або його законного представника під їх власний підпис з порядком прийняття рішення за їх заявами, правами та обов'язками особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання;
- проводить дактилоскопію особи, яка подала заяву про визнання біженцем;
- у разі потреби направляє особу на обстеження для встановлення віку у порядку, встановленому законодавством України;
- заповнює реєстраційний листок на особу, яка звернулася із заявою про визнання біженцем та членів її сім'ї, які не досягли вісімнадцятирічного віку;
- заповнює інші необхідні документи;
- оформляє особову справу;

- роз'яснює порядок звернення про надання безоплатної правової допомоги;
- заносить отримані відомості до централізованої інформаційної системи.

Орган міграційної служби протягом п'ятнадцяти робочих днів з дня отримання рішення про визнання біженцем видає кожній особі, яка досягла шістнадцятирічного віку посвідчення біженця. Посвідчення біженця є підставою для реєстрації в органі міграційної служби за місцем проживання біженця.

Посвідчення біженця видається строком на п'ять років [3, с. 2-5].

Статус біженця втрачається у разі, якщо особа:

- добровільно знову скористалася захистом країни громадянської належності (підданства);
- набула громадянства України або добровільно набула громадянства, яке мала раніше, або набула громадянства іншої держави і користується її захистом;
- добровільно повернулася до країни, яку вона залишила чи за межами якої перебувала внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань;
- будучи особою без громадянства, може повернутися в країну свого попереднього постійного проживання, оскільки обставин, за яких її було визнано біженцем більше не існує;
- отримала притулок чи дозвіл на постійне проживання в іншій країні;
- не може відмовитись від користування захистом країни своєї громадянської належності, оскільки обставин, на підставі яких особу було визнано біженцем більше не існує.

Також особа позбавляється статусу біженця, якщо вона займається діяльністю, що становить загрозу національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю населення України.

Крім того, рішення про визнання особи біженцем скасовується, якщо вона повідомила недостовірні відомості, пред'явила фальшиві документи, що стали підставою для визнання особи біженцем.

Більше того, вони не можуть бути вислані або примусово повернуті до країн, де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, або з якої вони можуть бути вислані або повернуті до країн, де їх життю або свободі загрожує небезпека [2, с. 10-15].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, Україна – як європейська країна регулює отримання особою статусу біженця та гарантує забезпечення прав у державі для осіб без громадянства й іноземців.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI.
2. Правовий статус біженців в Україні. Державна міграційна служба. 31.12.2020.
3. Як отримати статус біженця в Україні? Міністерство юстиції України, 2021.

Карпюк А. В.,

аспірантка Національного університету «Острозька академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Постановка проблеми. Формування у органів державної влади і органів місцевого самоврядування здатності належним чином відображати у своїй діяльності суспільні інтереси, потреби та настрої об'єктивно постає одним із пріоритетів удосконалення публічного врядування у сучасній Україні.

В контексті реформи децентралізації та запропонованої моделі діджиталізації, особливо важливим є забезпечення реалізації принципів відкритості та прозорості в роботі органів місцевого самоврядування.

Оцінюючи стан правового регулювання прозорості та відкритості публічного управління, в тому числі діяльності органів місцевого самоврядування, доцільно розглянути конституційні засади цього регулювання, оскільки саме ними визначаються необхідність, можливість і перспективи прийняття відповідного Закону України.

Норми Основного Закону закріплюють право громадян «знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею» (ч. 3 ст. 32) та «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір» (може обмежуватися законом «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя») (ч. 2, 3 ст. 34).

Передбачено не тільки наявність права громадян одержувати інформацію від органів влади, але й обов'язок останніх у порядку, встановленому законом, доводити до відома населення норми, «що визначають права і обов'язки громадян» (ч. 2 ст. 57).

Однак було б неслухно вважати, що взаємодія органів влади і громадян пов'язана суто з одержанням або наданням інформації. Принципово важливим є положення ч. 2 ст. 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». А ч. 1 ст. 38 Основного Закону називає право громадян «брати участь в управлінні державними справами». Таким чином підкреслюється, що громадяни є не тільки об'єктом, але й суб'єктом формування та реалізації публічно-управлінських впливів. Тобто завданням законодавця є врегулювання права громадян безпосередньо брати участь в управлінні.

Звернення до тексту законів України дає підстави стверджувати, що терміни «відкритість» і «прозорість» уживаються передусім для позначення основних принципів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому йдеться переважно про закони, прийняті останнім часом. Приміром, у законах «Про місцеве самоврядування в Україні» [1](ст. 4) і «Про місцеві державні адміністрації» [2](ст. 3) серед принципів діяльності вказано тільки принцип «гласності». Натомість ст. 3 Закону «Про Кабінет Міністрів України» [3] серед принципів діяльності уряду називає відкритість (але не згадує прозорість).

Про певне розуміння законодавцем змісту принципу «відкритості» свідчать спроби певним чином деталізувати його як, приміром, принцип «відкритості інформації» (сполучений з «доступністю»); «відкритості адміністративного процесу» (сполучений з «гласністю»); «відкритості для демократичного цивільного контролю».

Варто відзначити, що принципи «відкритості» та «прозорості» діяльності органів місцевого самоврядування є ключовими в процесі прийняття локальних нормативних та ненормативних актів.

Регламенти сільських, селищних, міських рад містять норму наступного змісту: «Засідання ради, постійних та інших комісій є відкритими і гласними.»

Така норма Регламенту рад зумовлена вимогами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», оскільки одним з основних принципів місцевого самоврядування є принцип гласності. Відтак, це означає, що громадянам забезпечується право безпосередньої присутності під час розгляду питань, які виносяться на засідання постійних комісій та сесій відповідних рад. Варто відзначити, що відкритість і прозорість забезпечується можливістю бути присутніми, проте не надає права вносити пропозиції та поправки до тексту проекту рішення.

Ігнорування вище вказаних принципів та порушення норм регламенту може бути підставою для скасування прийнятих радою рішень.

З метою забезпечення інформаційних прав жителів громади, органи місцевого самоврядування практикують здійснювати онлайн-трансляцію засідань постійних комісій та пленарних засідань рад. Вважаємо, що така ініціатива є позитивним аспектом в механізмі наближення місцевої влади до жителів громади. Така діяльність органу місцевого самоврядування спрямована на підвищення рівня довіри населення до місцевої влади та сприяє інформуванню населення про стан справ громади, відповідно забезпечує гарантований законодавством принцип відкритості.

Варто відзначити, що органи місцевого самоврядування реалізують принцип гласності, шляхом висвітлення нормотворчої діяльності ради на офіційному веб-сайті, зокрема проектів рішень, протоколів пленарних засідань та постійних комісій та прийнятих рішень. Відповідно до вимог Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4] проекти рішень органів місцевого самоврядування, оприлюднюються ними не пізніше як за 10 робочих днів до дати їхнього розгляду з метою ухвалення.

Таким чином, кожен житель громади реалізує право на інформацію, оскільки може вільно ознайомитись з прийнятими нормативними актами, а представницькі органи влади здійснюють обов'язок забезпечити прозорість і відкритість в процесі прийняття рішень.

Отже, у правовому регулюванні відкритості і прозорості в діяльності органів публічного управління як законодавець, так і суб'єкти підзаконної нормотворчості значною мірою не розмежовують відкритість і прозорість, розглядаючи їх переважно як характеристики, що відображають можливість громадян споглядати процес управління. Законопроектна діяльність значною мірою зорієнтована на врегулювання доступу громадян до інформації про діяльність органів публічної влади, хоча дедалі помітнішим є усвідомлення недостатності цього підходу.

Водночас перспективи подальших розвідок у даному напрямі потребують більш детального опрацювання правоположень, які б орієнтували органи публічної влади не стільки на процес співпраці з громадськістю, скільки на прикінцевий результат – реальне врахування суспільних інтересів, потреб і настроїв у своїй діяльності.

Список використаних джерел

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 27 травня 1997 р. URL: <http://rada.gov.ua>.
2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 р. URL: <http://rada.gov.ua>.
3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. URL: <http://rada.gov.ua>.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. URL: <http://rada.gov.ua>.

Банацька А. Ф.,

студентка 4 курсу Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Державна політика сьогодні орієнтована на створення рівних можливостей для жінок та чоловіків, при цьому вона проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною¹.

Гендерна рівність це не лише про можливість працевлаштування, а й про можливість отримувати вищу зарплату, займати високі посади, вибирати сферу роботи. Також як би суспільство, а особливо молодь не пробували ламати стереотипи, думки про те, що «жінка-берегиня», «господарка», «для «жіночого щастя» потрібні «кохання» і «родина» залишаються².

Важливою проблемою сьогодні є прийняття правових норм, які б забезпечили розвиток статей як рівних, та гендерних відносин, як рівноправних, оскільки правове становище жінки на рівні суспільства і сім'ї є показником розвинутості політичного, соціального і правового державного устрою.

Так, у статті 21 Конституції України говориться про те, що Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними³.

Згідно з статтею 24 Конституції України рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Проте закріплення в Конституції України та законах України норм щодо рівних з чоловіками прав та свобод жінок суперечить їх фактичному стану.

Постановою Верховної Ради України від 29 червня 2004 року № 1904-IV прийнято Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»⁴.

Якщо зараз розглянути постанову, то майже нічого не змінилось. Участь жінок в роботі органів влади надалі залишається незначною. Вони займають посади на державних службах і у відсотковому співвідношенні їх навіть більше, але жінки все менший і менший відсоток можна спостерігати при підвищенні категорії посад. Тобто жінки найменше представлені саме на тому рівні, на якому приймаються відповідальні державні рішення.

Становище жінок на ринку праці зумовлює низку інших проблем: несприятливі тенденції демографічних процесів, значне зменшення народжуваності, погіршення стану здоров'я жінок та дітей, скорочення середньої тривалості життя. Хоча до позитивних зрушень у цій сфері можна віднести зниження показника материнської смертності.

Запровадження ефективної політики рівноправності передбачає забезпечення рівноправності жінок та чоловіків, механізму захисту від дискримінаційного ставлення до себе як чоловіків, такі жінок.

Не так давно був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною», який надає

¹ Рамаданова С. С. Правове забезпечення реалізації політики гендерної рівності у системі органів виконавчої влади. *Офіційний веб-портал Міністерства юстиції*. 2021. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4731.

² Ткаченко Я. Гендерна рівність: жінки, які керують. *Вокс Україна*. 2021. URL: <https://voxukraine.org/gendernarivnist-zhinky-yaki-keruyut/>.

³ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

⁴ Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1904-IV#Text>.

право чоловіку, дружина якого народила дитину отримати одноразову оплачувану відпустку при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів; відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку визначається як рівне право кожного з батьків дитини; чоловік і жінка, у яких є дитина з інвалідністю, можуть взяти додаткову відпустку або просити про скорочення тривалості робочого часу⁵.

Судова практика у поділі дітей після розлучення явно стверджує про пріоритет матері над батьком. Хоча саме законодавство у цьому передбачає рівне право батьків на догляд за дитиною.

Якщо слідувати кримінальному кодексу, то жінки як правило отримують м'якші покарання з тих чи інших причин. Однією із них є думка про те, що жінки є більш емоційними, ніж чоловіки.

Виходячи з цього, однією з потреб конституційно-правового розвитку є аналіз гендерної проблематики, вирішення наявних проблем за рахунок доповнення або зміни наявних нормативно-правових актів.

З метою удосконалення механізмів забезпечення гендерної рівності потрібно:

- Внести зміни до чинного законодавства з метою досягнення фактичної гендерної рівності у всіх сферах;
- Відійти від традиційного поділу на чоловіче та жіноче;
- Прийняти новий закон з урахуванням сучасних гендерних тенденцій;
- Сформувати правозахисну гендерну культуру в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>.

3. Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» : Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1904-IV#Text>.

4. Рамаданова С. С. Правове забезпечення реалізації політики гендерної рівності у системі органів виконавчої влади. *Офіційний веб-портал Міністерства юстиції*. 2021. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4731.

5. Ткаченко Я. Гендерна рівність: жінки, які керують. *Вокс Україна*. 2021. URL: <https://voxukraine.org/genderna-rivnist-zhinky-yaki-keruyut/>.

⁵ Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>.

Кунаш Т. В.,

студентка 4 курсу Національного університету «Острозька академія»

ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупція – явище суспільне, оскільки можливе лише при наявності певного суб'єкта, і цим суб'єктом є виключно людина розумна. Корупція не залежить від рівня розвитку держави, політичних настроїв, вона притаманна усім країнам. Це прагнення до збагачення і владарювання.

Якщо звернутись до минулого, корупція там теж існувала. Скоріше за все, це була інша форма її вираження. Адже завжди існували різні рівні, формати, масштаби поширення корупції. Наприклад, тобі в школі пропонують шоколадку за те, що ти розповіси правильні відповіді до контрольної. Власне з цього починається корупція, але не та, про яку ми звикли думати в межах законодавчого закріплення. Це крок (у школі) до збагачення і отримання неправомірної вигоди, але не чітко сформульованої, а дещо прихованої, не ясної, і найважливіше, наче зовсім безневинної.

Перш ніж розпочати про причини корупції, варто сказати про поняття як таке. Закон України «Про запобігання корупції» зазначає, що корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1, ст. 1].

Зміст цього поняття визначає, що предметом неправомірної вигоди є: а) грошові кошти; б) інше майно; в) переваги; г) пільги; д) послуги; е) нематеріальні активи [1].

У Законі України також надано визначення поняття корупційного правопорушення як діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою за яке передбачено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [1, ст. 3].

Корупція, як явище небезпечне, є процесом шкідливим, оскільки викликає швидко звикання та відчуття нормальності. Суспільство починає вважати це як одну з необхідних реалій життя. У сучасному світі корупція неухильно зростає, Україну це теж не минуло. Явище, яке існує у всіх і всюди, на теренах колишнього Радянського союзу, має «обґрунтовані» підстави продовження. Бюрократія, яка існувала за часів Радянського союзу вважалась корисною навичкою, бо це означало «Хочеш жити – викручуйся у будь-який спосіб», зараз продовжує своє перекручене єство на різних посадах, власне, для піднесення свого «я» через гроші чи інші привілеї. На сьогодні діє потенційна загроза для демократії суспільства та держави, підрив авторитету країни, функціонування державного апарату, порушує принципи верховенства права, змішує основи приватного сектора, нищить моральні та етичні цінності [5].

Корупція завжди зростає, коли країна знаходиться на стадії змін. Україна проходить не просто стадію демократизації державного устрою, а здійснює зміну економічного й політичного устрою, правової і соціальної систем.

Визнання зростання рівня корупції зовсім не означає, що з нею уже борються. Корупція занадто дорого коштує нашій державі і народу як в матеріальному, так і в духовному вимірах. І справа не тільки у прямих втратах від корупції, які досягають за приблизними підрахунками аналітиків декількох десятків мільярдів доларів за рік. Куди гірше, коли особа не хоче платити податок чи іншу вказану вартість, вона хоче закрити свої «хвости» за допомогою «наповнення кишені відповідного органу», себто пропонує отримати неправомірну вигоду за певні НЕЗАКОННІ послуги, або такі, які належним чином не будуть відображені в документах.

Аналіз чинного законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення дає підстави стверджувати, що в Україні створена в цілому достатня законодавча база для ефективної боротьби з корупцією. Вона передбачає цілий комплекс кримінально-, адміністративно-, цивільно-правових, дисциплінарних та інших заходів, який дозволяє притягнути до відповідного виду відповідальності практично будь-яку посадову особу органів державної влади (місцевого самоврядування), що допустила те чи те зловживання владою/посадовим становищем.

Причини та фактори виникнення корупції існують різні. Найпоширенішими з них на мою думку є: бажання бути вище решти (відбувається приховано та незаконним шляхом); задоволення власних потреб за допомогою повноважень; неефективність боротьби зі «збудником»; низький рівень доходу суспільства; «кумівство»; байдужість, невтручання населення в діяльність уповноважених осіб; низька відповідальність та недосконалість призначення покарання; нерозвиненість і недосконалість законодавства (процедури працюють поза чітким законодавчим регулюванням і жорсткого контролю); економічний занепад і політична нестабільність (забезпечення державним службовцям гідне утримання); труднощі подолання спадку тоталітарного періоду (повільний відхід від закритості та непідконтрольності влади, централізована система управління економікою); неефективність інститутів влади (створення нових інституцій для вирішення проблем «під себе»); слабкість судової системи (низька виконуваність судових рішень; нестача кваліфікованих кадрів) [4].

Крок до шляху боротьби з корупцією є створення в лютому 2010 року Національного антикорупційного комітету. Орган розробив Національну стратегію з попередження та протидії корупції, Указом Президента було доповнено та створено нові положення щодо питань антикорупційної політики на 2020-2024 роки [2].

Для подолання корупції варто створити умови, які б обмежували безпосередній контакт з клієнтом і таким чином унеможливили скоєння корупційних діянь державними службовцями; було б доречним створити Соціальний народний контроль, роботу можна розпочати через мережу Інтернет (орган для розповсюдження інформації, спостереження, оцінки середовища). Важливим кроком є забезпечення прозорості правозастосовних процедур; чітка відповідальність (сильна та конкретна) навіть за можливість пропозиції отримання корупції, не говорячи уже про сам факт вчинення корупційного правопорушення [3].

Україна повинна вивчати досвід закордонних країн, впровадити найефективніші способи подолання корупції. На законодавчому рівні закладено основні шляхи ефективної антикорупційної політики. Сучасність не дає виконати усі приписи цієї політики для покращення.

Корупція гальмує розвиток економічної, політичної сфери суспільства. Корупція – це «зло», яке, якщо не подолати, держава зникне взагалі. Потрібно застосувати усі можливі заходи для подолання цього явища. Якщо корупцію не почати долати і боротися з нею, «тінізація» зросте у колосальних масштабах, що спричинить ще більшу втрату економіки, нижчий рівень суспільства, та з рештою, держава зникне взагалі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції»: Закон України від 14.10.2014р. № 1700-VII. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 23.09.2021).
2. Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» на 2020 – 2024 роки: Указ Президента України від 14 жовтня 2014 року № 808/2014. Відомості Верховної Ради. Дата оновлення: 03.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text> (дата звернення: 23.09.2021).
3. Безпалько А. Державна служба боротьби з економічною злочинністю на захисті економічних інтересів суспільства: історично-правовий аспект. *Міліція України*. 2011. № 7-8. С. 16–19.
4. Підручник Національної академії внутрішніх справ. Мультимедійний навчальний посібник «Антикорупційна політика в Україні» / Національна академія ВС. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/atikorruption/lectures/lecture_1.html#header.
5. Божок Г. Д. Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції і охорони права власності. *Історичні витoki корупції*. URL: http://www.big-lib.com/book/64_Aktualni_problemi_zapobigannya_ta_protidii_korupcii_i_ohoroni_prava_vlasnosti/6888_Bojok_G_D_ISTORICHNI_VITOKI_KORYPCII_.

Корень М. В.,

студентка 4 курсу Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ЮРИДИЧНИЙ ЗАХИСТ

Права людини – це моральні права, якими володіє кожна особа у світі просто лише завдяки тому, що він або вона є людиною. Права людини необхідні для захисту та збереження кожного людського роду, для забезпечення, аби кожна особа могли вести достойне життя [1]. Правами людини володіє кожен і це не залежить від громадянства чи його відсутності, кольору шкіри, статі, роботи і статусу в суспільстві. (Злочинці, керівники держави, діти, безробітні, особи, звинувачені в звершенні терористичного акту, космонавти, тощо)

На кожному етапі свого розвитку людство збільшувало кількість прав людини і ця тенденція згідно думки багатьох науковців буде рости і надалі. Наразі у всіх країнах без винятку існують випадки їх порушення. Згідно з результатами проекту REAct, найчастіше порушувалися права людей, які вживають ін'єкційні наркотики, людей, які живуть з ВІЛ, чоловіків, що мають секс з чоловіками та працівників секс-індустрії. Саме ці, незахищені категорії населення, не отримують рівний доступ до реалізації своїх прав і свобод.

Основним порушенням прав груп ризику в Грузії, Молдові, Таджикистані та Киргизстані є дискримінація, неправомірні дії, насильство з боку правоохоронних органів, відмова в доступі до медичних послуг, розголошення медичних даних і стигма з боку працівників установ охорони здоров'я, фізичне насильство щодо жінок з боку як статевих партнерів і родичів, так і офіцерів поліції.

З початком епідемії коронавірусу найчастіше зверталися через відмову у наданні медичної допомоги, відмову у госпіталізації та відмову перевести учасника ЗПТ (споживача ін'єкційних наркотиків) на самостійний прийом препаратів. Правопорушення на фоні дискримінації та стигматизації зі сторони медичних працівників, найчастіше, стосувалася ВІЛ-статусу та через вживання наркотиків [2].

У Китаї права людини також порушуються. Як повідомляють засоби масової інформації та правозахисні організації їхні спецслужби викрадають і катують людей, що не погоджуються з правлячою лінією партії. Також у Сіньцзяні відбувається геноцид мусульманської меншини уйгурів. За даними правозахисників, принаймні 1 мільйон уйгурів та інших переважно мусульманських меншин утримуються в таборах у Сіньцзян-Уйгурському автономному районі Китаю, де їх змушують до рабської праці, а жінок примусово стерилізують [3].

В Авганістані, після приходу до влади талібів існує пряма загроза переслідувань за віросповідання, нінакодумство, за бажання жінок отримати освіту, тощо.

У Африці існують порушення прав людини у сфері здобуття освіти, праці (великий рівень безробітності серед населення) та нерівність у суспільстві. У Танзанії окремою проблемою є вбивство альбіносів задля проведення ритуалів та лікуванні хвороб. Кенія, Сомалі, Нігерія стикаються з труднощами щодо забезпечення безпеки в результаті ескалації насильства з боку радикальних озброєних угруповань.

У 2016 в Україні було проведено загальнонаціональне соціологічне дослідження «Права людини в Україні» і отримані такі висновки, що загалом найбільш важливими для населення України є права, пов'язані із забезпеченням життєвих потреб людей: (право на життя, соціальне забезпечення, житло, тощо). Найменш важливими правами виявилися заборона на колективне вислання іноземців, без індивідуального розгляду конкретної справи, заборона вислання громадян з країни, право на створення профспілок, заборона смертної кари під час війни. Ситуація з дотриманням, економічних прав – погіршилася (особливо право на соціальне забезпечення та право на працю) Натомість погіршення ситуації з іншими правами відмічали небагато респондентів. На запропонований вибір між добробутом за рахунок обмеження прав і свобод чи готовністю терпіти певні матеріальні труднощі заради збереження своїх прав і свобод лише 22% готові обміняти їх на добробут [4].

У зв'язку з війною на сході України та окупацією Криму статистика порушень прав людини зростає. На частині окупованих територій різко зросла кількість воєнних злочинів таких як : умисне вбивство, незаконне обмеження свободи, знищення чи привласнення майна, що не викликане воєнною

необхідністю, тортури, тощо. Щодо окупованого Криму, то Генсек ООН, звертає увагу на кілька розділів, які визначають головні проблеми, а саме: порушення права на справедливе правосуддя та судочинство; права на життя, фізичну та психічну недоторканість, свободу і безпеку, порушення прав людей, яких утримують під вартою, незаконні обшуки та облави в будівлях, свободи мирних зібрань та асоціацій, переміщення населення. У доповіді описуються випадки тортур, нелюдського, жорстокого, такого, щоб порушує людську гідність ставлення до людей а також насильницького зникнення [5].

Основні договори ООН з захисту прав людини: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, Конвенція про права дитини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

В Україні способи права та свободи закріплені в другому розділі Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», в статтях з 21 по 68. Також їх поділяють на такі групи прав: громадянські (право на життя; на недоторканність особи, на свободу пересування, на вільне виявлення своїх поглядів і переконань, на свободу світогляду, віросповідання, тощо), політичні (брати участь в управлінні державними та громадськими справами, користуватися рівним правом доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування, утворювати політичні партії та громадські організації) та брати участь у їхній роботі), економічні (право власності на результати своєї інтелектуальної і творчої діяльності, право на підприємницьку діяльність,) соціальні (право на працю, соціальний захист, страйк, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї), екологічні (право на безпечне життя і довкілля, вільний доступ до інформації про стан довкілля), культурні (право на освіту, свободу наукової і культурної діяльності)

Формами захисту порушених прав є: захист прав органами публічної влади, захист прав громадян громадськими об'єднаннями, самозахист прав людиною, що включає в себе: звернення в державні органи та органи місцевого самоврядування; оскарження дій (бездіяльності) посадових осіб, що порушують права громадян; звернення в засоби масової інформації та правозахисні організації, громадські об'єднання; публічні виступи громадян на захист своїх прав; звернення в міжнародні органи із захисту прав людини, Судовий захист.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина Це: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.[8] У разі необхідності особа може звернутися до Європейського суду з прав людини, якщо предметом скарги є, що гарантуються конвенцією та протоколами до неї. Так може подати люба особа, чий країни ратифікували в себе «Конвенцію про захист прав людини».

Список використаних джерел

1. Питання та відповіді стосовно прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/questions-and-answers-about-human-rights>.
2. Майже 2 000 порушень прав людей зафіксовано протягом 2020 року, 775 з них – в Україні. URL: <https://www.prostir.ua/?news=majzhe-2-000-porushen-prav-lyudej-zafiksovano-protyahom-2020-roku-775-z-nyh-v-ukrajini>.
3. Китай експортує автократію – експерти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajina-kytaj-prava-ludyny/31394040.html>.
4. Громадська думка про права людини в Україні. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadska-dumka-pro-prava-lyudyny-v-ukrajini>.
5. Генеральний секретар ООН оприлюднив доповідь про порушення прав людини в Криму. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350562>.
6. Способи захисту прав та свобод людини і громадянина. URL: <http://briz.if.ua/blogs/731.htm>.

Закусило В. П.,

студент 6 курсу Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стаття 13 Конституції України визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. [1]

Частина друга статті 83 Земельного Кодексу України передбачає, що у комунальній власності перебувають:

- а) усі землі в межах населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної власності;
- б) земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності незалежно від місця їх розташування;
- в) землі та земельні ділянки за межами населених пунктів, що передані або перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону. [2]

Порядок укладення договорів оренди земель комунальної власності визначений Цивільним кодексом, Земельним кодексом, Законом України «Про оренду землі». Суб'єкти господарювання які володіють майном, здійснюють діяльність в межах населених пунктів повинні укласти договір оренди земельної ділянки з місцевим органом місцевого самоврядування та зареєструвати його у встановленому законом порядку.

В процесі децентралізації були утворені нові громади, як добровільно (ОТГ), так і постановою Кабінету Міністрів України № 711-р від 12 червня 2012 року. В новостворених громадах при перевірці законності використання земель комунальної власності виникає дуже багато проблем, найпоширенішими з яких є:

- 1) здійснення господарської діяльності на землі комунальної власності без договору або після закінчення строку дії договору оренди земельної ділянки;
- 2) набуття права власності на майновий комплекс, розташований на землі комунальної власності без переоформлення договору оренди земельної ділянки;
- 3) ухилення від укладення договору оренди земельної ділянки при наявності дозволу відповідної місцевої ради та затвердження проекту технічної документації із землеустрою;
- 4) ухилення від декларування орендної плати за землю та неподання щорічних звітів до контролюючих органів.

Такі дії суб'єктів господарювання несуть шалені збитки дохідній частині місцевих бюджетів та потребують швидкого вирішення. Як територіальна громада може захистити свої права?

З практичної точки зору, можна виокремити три шляхи: *досудовий, судовий та альтернативний шлях.*

У *досудовому порядку* орган місцевого самоврядування направляє суб'єктам господарювання письмові вимоги, листи, проводить засідання комісій на які запрошує керівників підприємств, установ, організацій для мотивації укладення договору оренди землі. На наш погляд, такий підхід є оптимальним, коли між ОМС та суб'єктом господарювання були договірні відносини раніше, однак сторони не дійшли консенсусу щодо продовження строку дії договору в установленому законом порядку.

Судовий процес є найпоширенішим способом захисту порушеного права громади, однак він є затратним як по часу, так і по витратам. Закон України «Про судовий збір» встановлює, що за подання до суду позовної заяви майнового характеру юридичною особою справляється судовий збір в сумі 1,5% від ціни позову. [3] Це стосується як стягнення заборгованості по орендній платі за землю, так і стягнення безпідставно утриманих коштів (кондикційне зобов'язання). Стосовно стягнення заборгованості по оренді за землю створена доволі значна судова практика і проблем щодо цього не виникає, то по

стягненню безпідставно утриманих коштів ОМС повинен дотриматись певного порядку та надати доказову базу щодо факту здійснення суб'єктом господарювання діяльності на землі комунальної власності без достатньої правової підстави.

У постанові Великої Палати Верховного суду від 20 листопада 2018 року у справі № 922/3412/17 встановлено, що фактичний користувач земельної ділянки, який без достатньої правової підстави за рахунок власника земельної ділянки зберіг у себе кошти які мав би заплатити за користування ділянками, зобов'язаний повернути ці кошти власнику земельної ділянки на підставі ч. 1 статті 1212 ЦК України [4].

Крім того, орган місцевого самоврядування має право через суд зобов'язати землекористувача вчинити певні дії, зокрема укласти договір оренди земельної ділянки якщо є факт ухилення від укладення договору. Згідно з частинами 3, 6 ст. 179 ГКУ укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він ґрунтований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання, органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. [5]

Стосовно судового захисту прав територіальної громади, то він може здійснюватись як органом місцевого самоврядування самостійно, так і за допомогою прокуратури. Самостійний захист є найбільш оптимальним варіантом, однак є випадки коли орган місцевого самоврядування не спроможний самостійно захищати власні інтереси, зокрема через відсутність коштів для сплати судового збору, тоді ефективним є звернення за допомогою до прокуратури. Однак, слід зазначити, що відповідно до частини третьої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. [6] З огляду на положення цієї статті, прокурор може представляти інтереси громади якщо орган місцевого самоврядування фактично самоусунувся від захисту порушеного права громади, однак слід зауважити, що наявність підстав для звернення до суду повинна бути обґрунтована належним чином прокурором в судовому процесі.

Сьогодні існує третій (*альтернативний шлях*) захисту інтересів громади. Відповідно до статті 87 Закону України «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. [7] Для стягнення заборгованості за виконавчим написом нотаріуса (що є виконавчим документом) орган місцевого самоврядування повинен дотриматись двох основних передумов:

- А) договір повинен бути посвідчений нотаріально;
- Б) заборгованість повинна бути безспірною.

Даний спосіб стягнення заборгованості з орендної плати за землю є прогресивним, економить час та кошти громади, але вимагає зміни підходу до оформлення договорів оренди землі, зокрема в частині обов'язкового нотаріального посвідчення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276814/conv#n667>.
3. Закон України «Про судовий збір» : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/conv#n32>.
4. Постанова Великої Палати Верховного суду України від 20 листопада 2018 року у справі № 922/3412/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78297802>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
6. Закон України «Про прокуратуру» : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n198>.
7. Закон України «Про нотаріат» : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/conv#n773>.

Мусій О. І.,

студент 6 курсу Національного університету «Острозька академія»

РОЛЬ СТАРОСТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

З 2014 року в Україні відбувається реформа децентралізації, одним із компонентів якої є реформа організації місцевого самоврядування. Держава, дбаючи про інтереси жителів територіальних громад, провела реформу децентралізації влади, передавши значну частину повноважень, ресурсів та відповідальності від органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Основою таких змін стали положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі європейські та світові стандарти у цій сфері суспільних відносин.

5 лютого 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (далі – Закон), внаслідок чого, в Україні почав формуватися базовий рівень самостійних спроможних територіальних громад. Зокрема, до реформи існувало близько 12 тисяч місцевих рад, після прийняття Закону 4500 тисячі з цих рад добровільно об'єдналися у 982 об'єднані територіальні громади. 12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження у яких визначив адміністративні центри та території громад, внаслідок чого утворено 1469 територіальних громад. 25 жовтня 2020 року відбулися місцеві вибори, на яких мешканці громад обрали нових голів та депутатів у 1420 територіальних громадах (у Донецькій та Луганській областях вибори не проводились, там діють військово-цивільні адміністрації). 17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Згідно з документом, в Україні утворено 136 нових районів, а старі 490 районів парламент ліквідував. Цими рішеннями законодавець розпочав другий етап реформи децентралізації, першим кроком якого було затвердження нової територіальної основи для діяльності органів влади на рівні громад та районів.

Також, внаслідок реформи децентралізації в Україні з'явився інститут старости. Інститут старости створений для того, аби інтереси усіх мешканців сіл та селищ в межах територіальних громад були належним чином представлені, соціальні, побутові та інші потреби мешканців були задоволені, а також, щоб жителі сіл та селищ могли швидко та зручно отримати необхідні адміністративні послуги та реалізувати, передбачені законом права. Староста представляє інтереси жителів сіл, селищ в межах старостинського округу та є комунікатором між місцевою владою та громадою села чи селища.

Інститут старости є новим, а тому нормативна база, яка регулює діяльність старост в Україні постійно змінюється. Наприклад, після 25 жовтня 2020 року, коли громади на місцевих виборах утворили нові представницькі органи, старости затверджувалися місцевою радою за поданням міського, селищного, сільського голови. У такому способі призначення старост були свої переваги та недоліки. Позитивним моментом було те, що староста по факту був помічником голови громади і очільник територіальної громади повністю довіряв тому чи іншому старості, але водночас і ніс відповідальність за їх діяльність у старостинських округах. Недоліком було те, що старостою могла стати особа, яка немає жодного відношення до старостинського округу і могла там навіть не проживати. Законодавець виправив цей недолік і передбачив у статті 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», що тепер староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу¹. Тобто тепер кандидатура старости має бути погоджена з мешканцями відповідного старостинського округу.

Кандидатура старости вноситься на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) сільським, селищним, міським головою та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського округу, якщо в результаті громадського

¹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. Ст. 54-1 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text/>

обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала таку підтримку у старостинському окрузі:

з кількістю жителів до 1500 – більше 20 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах;

з кількістю жителів від 1500 до 10 тисяч – більше 17 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 10 тисяч до 20 тисяч – більше 14 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 20 тисяч до 30 тисяч – більше 10 відсотків голосів;

з кількістю жителів більше 30 тисяч – більше 7 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах.

За результатами проведеного громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури старости складається протокол, який має містити такі відомості: дата (період) і місце проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), кількість жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах, відомості про кандидатуру старости, кількість учасників громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), які підтримали відповідну кандидатуру, із зазначенням прізвища, власного імені (усіх власних імен) та по батькові (за наявності), числа, місяця і року народження, серії та номера паспорта громадянина України (тимчасового посвідчення громадянина України – для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), що засвідчується підписом таких учасників.

Кандидатура старости відповідного старостинського округу, не підтримана сільською, селищною, міською радою, не може бути повторно внесена для затвердження в цьому старостинському окрузі протягом поточного скликання відповідної сільської, селищної, міської ради.

Порядок проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури старости затверджується сільською, селищною, міською радою².

Позитивним моментом є те, що люди зможуть обрати кандидата, якого вони знають і якому довіряють, негативним фактором є те, що не завжди обранець широкого кола людей буде мати належні професійні якості. Також, цей спосіб призначення старости знімає частину відповідальності з голови громади та місцевої ради за діяльність такого представника, оскільки тепер завжди можна буде сказати, що мешканці самі його обрали.

Відповідно до п.2 ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету – у виконавчому комітеті ради³ (до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» від 14.07.2021 р. №1638-ІХ староста автоматично ставав членом виконавчого комітету місцевої ради, а зараз рада може розглянути можливість включення старост до відповідного виконавчого комітету). Староста має робоче місце у адміністративному будинку на території відповідного старостинського округу, він має чіткий та зручний для місцевих жителів графік прийому. Староста вирішує проблеми місцевого рівня, а також доносить потреби старостинського округу до місцевої ради та голови громади. Також, староста відповідає за активізацію суспільного життя у межах свого округу і для цього працює з різними інститутами громадянського суспільства.

На старосту поширюються вимоги щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» для сільського, селищного, міського голови⁴. Також, на старосту поширюються усі обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції», оскільки він є посадовою особою органу місцевого самоврядування.

² Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. Ст. 54-1 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

³ Там само.

⁴ Там само.

Основні повноваження старости визначенні в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Зокрема, староста уповноважений сільською, селищною, міською радою, яка його затвердила, діяти в інтересах жителів відповідного старостинського округу у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради⁵. Відповідно до п.2 ч.5 ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста бере участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій з правом дорадчого голосу, а також бере участь у засіданнях виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради⁶. Він має право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій та виконавчого комітету з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу⁷, що дозволяє йому донести усі проблеми старостинського округу до відома депутатів місцевої ради, а також відстояти прийняття рішень необхідних для вирішення цих проблем.

Інститут старости допомагає швидко та зручно отримати усі необхідні адміністративні послуги. Відповідно до п.4 ч.5 ст.54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста сприяє жителям відповідного старостинського округу у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також у поданні відповідних документів до зазначених органів. За рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради надає адміністративні послуги та/або виконує окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг (у разі утворення такого центру)⁸. Тобто жителям відповідного старостинського округу не потрібно їхати до адміністративного центру для того, аби отримати ту, чи іншу послугу, вони можуть звернутися за допомогою до свого старости.

Також, староста бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням⁹. Важливим є те, що староста постійно бере участь у формуванні нормативно-правової бази, яка регулює суспільні відносини на території віданого йому старостинського округу. Він бере участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу¹⁰, вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб¹¹, бере участь у підготовці проектів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу¹².

З метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів мешканців відповідного старостинського округу, законодавець наділив старосту функціями контролю, зокрема, він бере участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу¹³, також, бере участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного старостинського округу та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про результати такого контролю. У випадку виявлення порушень¹⁴. У випадку виявлення порушень інформує про це голову громади та місцеву раду, а також вживає заходів для припинення таких порушень. Староста уповноважений складати протоколи про адміністративні правопорушення в сфері благоустрою, забезпечувати реалізацію рішень ради/голови, запитувати необхідні документи. Виконавчі органи сільської, селищної, міської ради, підприємства, установи,

⁵ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року // Офіційний вісник України. 1997. № 25. Ст. 54-1 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

організації комунальної власності та їх посадові особи зобов'язані надати старості інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень.

Староста займається розвитком громадянського суспільства та інструментів громадської участі, зокрема, сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному старостинському окрузі¹⁵.

Відповідно до законодавства місцева рада своїм рішенням може надати старостам й інші повноваження, зокрема і право на вчинення певних нотаріальних дій, віднесених законом до відання органів місцевого самоврядування, на території відповідного старостинського округу. Згідно із пунктами 1-5 частини першої статті 37 Закону України «Про нотаріат» у сільських населених пунктах, уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);
- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах¹⁶.

Для вчинення цих нотаріальних дій законодавство не встановлює якихось особливих кваліфікаційних вимог до осіб, які уповноважуються на їх вчинення. Єдиною вимогою є те, що ці особи повинні бути посадовими особами органу місцевого самоврядування (старости є посадовими особами). Але це також означає, що на вчинення вищевказаних нотаріальних дій, окрім старост, можуть бути уповноважені й інші посадові особи виконавчого комітету сільської чи селищної ради, які представлятимуть територіальні громади, що об'єдналися.

Важливим є той факт, що старости (у випадку делегування йому місцевою радою чи виконавчим комітетом здійснювати такі повноваження) для здійснення повноважень з видачі свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя (передбачено пунктами 6 та 7 частини першої статті 37 Закону України «Про нотаріат»), мають:

- мати вищу юридичну освіту,
- досвід роботи у галузі права не менше 3-х років,
- пройти протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса,
- завершити навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України,
- скласти іспиту із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України¹⁷.

Відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» виконавчі органи сільських, селищних, міських рад проводять державну реєстрацію народження фізичної особи та її походження, шлюбу, смерті¹⁸. При цьому, старости для здійснення державної реєстрації актів цивільного стану повинні бути уповноважені відповідним рішенням місцевої ради або виконавчого комітету такої ради на вчинення зазначених дій.

Отже, інститут старости – це нове явище у системі органів місцевого самоврядування, проте він відіграє надзвичайне значення для забезпечення прав, свобод та законних інтересів мешканців старостинського округу, а також дозволяє населенню швидко та зручно отримати необхідні адміністративні послуги, нотаріальні та реєстраційні дії.

¹⁵ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. Ст. 54-1 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁶ Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 37 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 6 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 02 вересня 1993 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про нотаріат» від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
3. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.

Українець І. В.,

студентка 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ

Спосіб формування суддівського корпусу завжди був актуальним питанням з приходом до влади різних політичних сил. У 2016 році розпочалася судова реформа за ініціативи п'ятого президента України Петра Порошенка, однак її завершення не відбулося через нестачу строку каденції. Під час реформи не відбулося основного перезавантаження основних органів формування суддівського корпусу – Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. На сьогодніповноваження членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України вже більше як півтора року зупинені, що вкрай негативно впливає на роботу судової системи.

Одним із перших дій на посаді президента України Володимир Зеленський анонсував нову судову реформу. Законопроект був ухвалений депутатами, але Конституційний суд частково скасував реформу, ініційовану Зеленським. Влітку 2021 року Верховна Рада України ухвалила закони, які дають змогу перезавантажити роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради правосуддя.

Щодо порядку призначення на посаду до ВККС до набрання чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів», конкурс на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України проводить Вища рада правосуддя на основі принципів верховенства права, публічності та політичної нейтральності в порядку, визначеному цим Законом. Однак сьогодні ч. 3 ст. 35 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», конкурс на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України проводить Конкурсна комісія у порядку, передбаченому цим Законом.^[2]

Перший склад Конкурсної комісії з питань доброчесності формується з трьох осіб із числа суддів або суддів у відставці, запропонованих Радою суддів України, та трьох осіб із числа міжнародних експертів, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції, відповідно до міжнародних договорів України. Далі відповідно до ч.3 ст. 95¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суб'єктами формування Конкурсної комісії є Рада суддів України(3 особи), Рада прокурорів України(одна особа), Рада адвокатів України (одна особа)та Національна академія правових наук України в особі Президії(одна особа).

Кандидатами на посаду члена Конкурсної комісії можуть бути особи, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні якості, суспільний авторитет та відповідають критерію доброчесності.

На підставі звернення Ради суддів України Вища рада правосуддя повідомляє, що рішенням від 11 серпня 2021 року Рада суддів України оголосила про початок проведення першого конкурсу на посаду члена Конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за квотою Ради суддів України. Строк подання кандидатами документів для участі в конкурсі - із 17 серпня 2021 року по 2 вересня 2021 року включно.Перший склад Конкурсної комісії станом на вересень місяць 2021 року обрано.

Конкурсна комісія розпочинає роботу за умови призначення щонайменше чотирьох членів Конкурсної комісії в порядку, визначеному цим Законом.Строк повноважень члена Конкурсної комісії становить чотири роки з дня призначення, без права бути призначеним повторно. Усі засідання новоствореної комісії будуть проводитися у відеотрансляціїна офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя.

Реформування відбулося з відновлення дій ВККС, хоча Венеційська комісія наголошувала на необхідності реформувати спершу ВРП, а згодом перейти і до ВККС.За оцінкою Андрія Костіна, якби спершу реформували ВРП, а лише потім ВККС, то Україна ще б, як мінімум, півтора року мала «кадровий голод» у судах.Наразі в судах склалася критична ситуація з кадровим забезпеченням – не вистачає майже третини суддів. Станом на 11 червня 2021 року фактична кількість суддів у судах України становить 5327 при визначеній кількості 7304. Повноваження щодо здійснення правосуддя мають 4954 судді. Вакантними залишаються 1977 суддівських посад.

Експерти з такою позицією не погоджуються і стверджують, що «кадровий голод» у судах штучно створила сама Вища рада правосуддя, щоб спершу реформувати Вищу кваліфікаційну комісію суддів, а не її.

«Логіка така: давайте оберемо будь-яку ВККС, головне, щоб вона нам призначала нових суддів. Але паралельно вони, наприклад, досі не завершили призначення суддів, які ще попередня Вища кваліфікаційна комісія у липні 2019 року визначила переможцями (от буквально донедавна їх призначали, фактично затягуючи цей процес, щоб штучно створити ось цей «кадровий голод»). А, по-друге, насправді кількість суддів, яка працює зараз, приблизно така ж, як працювала два роки тому. Тому супервеликої катастрофи нема», – зазначив у коментарі Радіо Свобода член правління фундації DEJURE, адвокат і екскленГромадської ради доброчесності Роман Маселко.^[2]

Також Президент підписав закон №5068 «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя», який передбачає реформу відомства.^[4] Підтриманий депутатами інший законопроект, передбачає створення нового органу – Етичної ради за участі міжнародних експертів. Саме вона і буде проводити перевірку членів ВРП на доброчесність. Якщо Етична рада винесе негативний висновок щодо когось із них, таку людину автоматично відсторонять від посади, поки її повноваження не підтвердять ті, хто її призначав до Вищої ради правосуддя (тобто з'їзд суддів, адвокатів, прокурорів і юридичних вишів, президент чи парламент).

Етична рада має складатися з шести членів, із них трьох обирає Рада суддів України, ще трьох – міжнародні організації.

Рада суддів 13 серпня не обрала від себе трьох членів Етичної ради, які мають контролювати доброчесність членів Вищої ради правосуддя. За кандидатів проголосували лише четверо членів Ради суддів із 26.

Блокування формування Етичної ради може поставити під сумнів успішність проведення реформи, оскільки новий склад ВККС має затверджувати новий склад ВРП, у іншому випадку пророблена робота щодо зміни формування суддівського корпусу не дасть позитивного результату.

Аналізуючи цю проблему варто зазначити, що внесення точкових змін не може дати повноцінного ефективного результату. Обрання і призначення на посаду судді в Україні є чи не найбільш обговорюваним процесом і стан цього питання завжди змінюється. Позитивним є активний рух у процесі формування Конкурсної комісії та Етичної ради, адже відбувається комплекс реформування, що не дозволить нині діючим членам ВРП подати на призначення Президенту України нових суддів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22. 09. 2021 р.).
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 22. 09. 2021 р.).
3. Серета С. Судова реформа 2.0: чи зможе Зеленський виправити помилки Порошенка? *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sudova-reforma/31320333.html> (дата звернення 22. 09. 2021 р.).
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 1635-IX. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71089(дата звернення 22. 09. 2021 р.).

Галінська А. В.,

студентка 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Конституція України зазначає, що головним обов'язком нашої держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Ця норма може бути втілена у життя лише тоді, коли ці права і свободи будуть захищатися. Саме для такого ефективного захисту в Україні існує судова система, яка діє на засадах справедливості, неупередженості та законності.

Ще з часів проголошення незалежної України постало питання реформування судової гілки влади, але й до сьогодні це питання є невирішеним та одним із найбільш гострих та обговорюваних в Україні. О. В. Петришин зазначає, що «Проведення судової реформи в Україні є однією з ключових вимог, на яких наполягає як українське експертне середовище, так і міжнародні партнери України. Позицію щодо необхідності та нагальності перетворень у судовій системі поділяє і українське суспільство... Проблематика здійснення судової реформи та підвищення ефективності правосуддя завжди була й залишається актуальною серед науковців» [2, с. 9]. Варто додати і те, що ефективність судової влади є фундаментом сталого демократичного розвитку держави. Професійні та моральні якості судді можуть як підсилювати його авторитет, так і навпаки.

Проблематика проведення цієї реформи є доволі складною, а тому безліч науковців приділяє увагу вивченню цього запитання, вони також виділили й певні групи цих проблем. Тому я пропоную обговорити одну з них.

Відповідно до частини 1 статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [3]. Однак тут і постає одна з проблем судової влади. Чи насправді уся практика Верховного Суду є єдиною та чи не існує у ній розбіжностей?

Берназюк Я. О., суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду вказує на те, що «принцип єдності судової практики не є абсолютним, оскільки в протилежному випадку це означало б неможливість виправити судом свою позицію або виключало б можливість динамічного розвитку права та суспільних правовідносин» [4]. Якщо дивитися на таке висловлення з тої точки зору, що право це динамічна наука, то так, постійно відбуваються якісь зміни, які потребують нормативного врегулювання. Однак ці зміни повинні відбуватися у розумні проміжки часу, а не декілька разів на рік, як це зазвичай відбувається. Судді нижчих інстанцій не можуть чітко зрозуміти яка ж така практика Верховного Суду щодо вирішення того чи того питання, а що вже й говорити про звичайних громадян, які ознайомлюються з кінцевими рішеннями Верховного Суду, з метою щоб визначити чим орієнтовно може завершитися розгляд їхньої справи.

На підтвердження своїх слів хочу додати наступні тези про те, що вимога правової визначеності зумовлює стандарти сталості судової практики, відповідно до якої суди повинні за однакових фактичних умов у аналогічних справах ухвалювати аналогічні рішення, оскільки за інших умов суди можуть ухвалювати такі рішення, зміст яких не очікується жодною стороною, що є ніщо іншим, як суддівським свавіллям, що суперечить засадам верховенства права і правової держави [5, с. 326-327]. А в свою чергу сталість судової практики, за висловом Альгеро, ґрунтується на доктрині *jurisprudence constante*, згідно з якою «низка раніше прийнятих та узгоджених судових рішень розглядається як переконливий доказ правильного тлумачення правової норми» [5, с. 397].

Зробивши системний аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можна зрозуміти, що існує певна ієрархія висновків Верховного Суду, яка допоможе розібратися у тому який все ж таки висновок Суду необхідно використовувати. У постанові від 13 лютого 2019 р. у справі № 130/1001/17 Верховний Суд прийшов до висновку, що логіка побудови й мета існування процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться

в судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду [6].

Законодавчі положення в цій ситуації є однозначними: пряме закріплення необхідності «врахування» позицій, прибрання можливості відступу від цих позицій судами нижчих інстанцій та регламентація чіткої процедури відступу на рівні касаційного оскарження. Питання, що виникають на практиці і стосуються застосування правових позицій у разі виявлення суперечностей, цілком можуть бути вирішені Верховним Судом при перегляді цієї справи в касаційному порядку [7].

Очевидно, що існування норм щодо безумовної обов'язковості правових позицій Верховного Суду та відміни дискреції судів нижчих інстанцій з цього питання позитивно вплине на формування єдиної судової практики, сприятиме; встановленню передбачуваності та прогнозованості судових рішень.

Реформування судової гілки влади продовжує залишатися одним із найбільш гострих, обговорюваних та головних питань в Україні. А тому потребує ретельного вивчення та опрацювання, щоб посилити незалежність судової влади, підвищити ефективність її діяльності шляхом оперативного розгляду справ та прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Петришин О.В. Вігальне слово Президента Національної академії правових наук України. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Чернівці : Технодрук, 2019. С. 9.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII в ред. від 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
4. Берназюк Я. Співвідношення необхідності забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409/> (дата звернення: 12.09.2020).
5. Шевчук С. Судова правотворчість. Світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2006. 640 с.
6. Постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 13.02.2019 по справі № 130/1001/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957847>.
7. Пархоменко Н. М. Єдність судової практики як складова правового регулювання. URL: <https://C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/396-Article%20Text-764-1-10-20210207.pdf>

Тютюнник В. С.,

студентка 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

ІНСТИТУТ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

Стаття 40 Конституції України [1] проголошує право кожного громадянина направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і водночас зобов'язує останні надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

У результаті набуття чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року [2] було істотно розширено форми взаємодії громадян та органів публічної влади України щодо вирішення проблемних питань. Однак, незважаючи на активне використання електронних петицій в Україні, цей інститут має ряд недоліків, більшість з яких спричинені низьким рівнем електронної взаємодії між органами державної влади та громадян, неналежною проінформованістю суспільства з наданою йому можливістю, відсутністю контролю з боку державних органів за реалізацією електронних петицій [3].

28 серпня 2015 року Президент України видав Указ «Про порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України» [4], відповідно до якого вже з 29 серпня 2015 року на сайті Глави держави почав працювати спеціальний розділ для електронних петицій. Таким чином, спочатку з-поміж вищих органів державної влади спеціальний портал для розгляду електронних петицій було створено лише на сайті Президента України, хоча законодавчо система повинна працювати і для уряду, і для парламенту відповідно до статті 23-1 Закону України «Про звернення громадян» [5], де вказано, що громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Сьогодні ж реалізувати своє політичне право у вигляді електронної петиції і до Верховної Ради України, і до Кабінету Міністрів України, і до органів місцевого самоврядування. А також – через онлайн-платформи: «Єдина система місцевих петицій», Розумне місто, веб-сайти об'єднаних громад України, Мій Голос (до будь-якого органу державної влади чи органу місцевого самоврядування). Таким чином, станом на сьогодні сервіс електронних петицій запровадили більше 500 громад.

Електронні петиції, як і звернення громадян, можуть складатися у довільній формі. Однак законодавство висуває обов'язкові вимоги до змісту і структури звернень громадян, відповідно й е-петицій. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти, тому що створення анонімних петицій не допускається. Обов'язково на веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання зазначається дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписались. Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [6].

Олексій Колесников визначає, що електронні петиції виконують декілька функцій: допомагають винести певну проблему на розгляд; дозволяють запропонувати власний варіант вирішення піднятого питання, завдяки чому, власне, громадяни і долучаються до процесу ухвалення рішень; сприяють безпосередній комунікації між населенням, оскільки для того, аби зібрати необхідну кількість підписів, ініціатори мають схилити на підтримку петиції інших громадян [7].

Електронні петиції є формою участі населення у прийнятті рішень та способом комунікації громадян і влади в межах представницької моделі демократії, але аж ніяк не є формою прямої демократії. Е-петиції не є обов'язковими для тих органів, яким вони адресуються, хоча й сприяють населенню долучитися до процесу розробки й ухвалення рішень. Відтак, інститут електронної петиції є важливим

політичним правом, хоча де-юре гарантує можливість бути «почутими», але де-факто останнє слово – завжди за обраними представниками або ж посадовцями.

Отже, електронні петиції є однією з найефективніших форм реалізації політичних прав громадськості, які здійснюються шляхом визначення актуальних питань і винесення їх на загальне обговорення і розгляд. Цей інститут має вагомое значення для вирішення сучасних проблем країни або певного регіону, оскільки привертає увагу до важливих питань, забезпечує ефективність державного управління, своєчасність ухвалення управлінських рішень, взаємодію органів публічної адміністрації і громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.09.2021).
2. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015р. *Законодавство України*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-19> (дата звернення: 19.09.2021).
3. Осипенко Ю. О., Липницька Є. О. Електронні петиції як форма реалізації прав громадськості на прийняття рішень у сфері охорони довкілля. *Історія, філософія, право*. 2019. Т. 1 №11. С. 20.
4. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України: Указ Президента України від 28.08.2015 р. № 523/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015#Text> (дата звернення: 19.09.2021).
5. Хуткий Д. Е-петиції в Україні: формування народного порядку денного. *Аналітична записка*. Київ. 2017. URL: http://www.fulbrightcircle.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Dmytro_Khutkyu_E-petitions.pdf (дата звернення: 19.09.2021).
6. Про звернення громадян: Закон України від 16.10.1996р. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.09.2021).
7. Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. URL: https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf (дата звернення: 19.09.2021).

Пшеничний В. В.,

студент 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реформа децентралізації в Україні розпочалась ще у 2014 році із прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації.

Децентралізація як явище саме по собі унікальне і посприяло багатьом правильним змінам в кожній країні, де тільки розпочинають цю реформу або вона триває вже достатньо часу. Основним параметром забезпечення демократичної держави є забезпечення і гарантування зростання рівня добробуту кожного українця. Однак неможливо розвиватись і покращувати рівень надання послуг, якщо в органів місцевого самоврядування не буде автономії в деяких необхідних категоріях. Наслідки децентралізації передбачають як швидкість виконання ряду послуг, так і нові можливості для мешканців громад або самої ж громади.

Більшість європейських країн вже повністю або частково є децентралізованими. І оскільки Україна обрала собі євроінтеграційний курс, то й впровадження реформи децентралізації є цілком виправданим [4, с.7-9]. Для того, аби відповідати рівню країнам Союзу, України й зайнялась наданням автономії, збільшенням повноважень для органів місцевого самоврядування, тим самим покращуючи та розвиваючи рівень місцевої та регіональної демократії.

Окрім того, у зв'язку з децентралізацією органи місцевого самоврядування тепер змогли самостійно обирати, який перелік послуг надавали своїм мешканцям.

Саме тому децентралізація влади й поступова, як результат, демократизація залишаються пріоритетами України.

За роки проведення децентралізації в Україні добровільно створили 1470 громад. Основним досягненням децентралізації є територіальна консолідація громад та супутнє розширення можливостей місцевого самоврядування [2, с.17-19]. Окрім об'єднання територіальних громад, під реформу децентралізації потрапили та райони, а разом з тим і районні ради й адміністрації. Так, 490 районів в Україні зменшили до 136 [2, с.22-34]. Скорочення районів Рада пояснила необхідністю відповідати сучасним вимогам та європейським стандартам.

У порівнянні зі сільськими радами, які були раніше, територіальні громади значно покращили рівні життя населених пунктів, які до них входять. Громади навчилися заробляти та раціонально використовувати місцеві кошти на покращення власних населених пунктів.

Якщо ж говорити за цифри, то, наприклад, доходи місцевих бюджетів з 2014 по 2019 рік змогли збільшитись на 200 млрд грн (з 68,6 млрд грн до 267 млрд грн) [3, с.48-49]. Децентралізація в цьому показала себе, як справжній інструмент, за допомогою якого можливо покращити життя конкретній територіальній громаді прямо тут і зараз. А найважливіше, люди самі можуть бачити результати роботи та користуватись ними.

На сьогодні минуло досить небагато часу, аби робити висновки щодо покращення життя громад у зв'язку з об'єднанням районів. Однак є надія, що укрупнення районів у майбутньому дасть можливість акумулювати більше коштів на розвиток територіальних громад, які перебувають у тому чи іншому районі. Оскільки у невеликих районах апріорі було недостатньо ресурсів для розвитку та вдосконалення краю.

Надалі реформа децентралізації може розвиватись у напрямку об'єднання областей. Так, можна об'єднати невеликі регіони можна об'єднати задля створення більш потужних для розвитку та ведення міжнародного бізнесу областей. До речі, реформа децентралізації та передбачає об'єднання областей без порушення їх меж. [1, с.78-80].

Перспективи децентралізації для України є яскравими, оскільки вже сьогодні Україна зробила багато унікальних і нових речей, за якими слідує Європа і загалом уся світова спільнота. А вдала реформа

децентралізації з вже активними елементами діджиталізації повинна в разі покращити життя простих громадян доступністю отримання послуг, якістю роботи та швидкістю їх виконання, а також можливістю проводити демократизацію прямо на місцях територіальних громад. І що немало важливо – робити для жителів громади найкращі з можливих умови для життя. Також передання повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування і безпосереднє їх розмежування за принципом субсидіарності, створення незалежних ресурсних баз, формування ефективної служби взаємодії та розвиток системи державного контролю за законністю органів місцевого самоврядування разом може дати Україні статус найбільш успішної держави Європи, а можливо й світу [5, с. 44-45].

Для найбільш представницьких органів місцевого самоврядування у зв'язку з реформою децентралізації з'явилося багато викликів, оскільки це нова система. Тому для вдалого фіналу реформи потрібно просто почекати поки все налагодиться, адже тільки разом українці та і вся Україна зможуть встояти перед викликами та довести, в першу чергу самим собі, що країна розвивається та покращується, а не стоїть на місці.

Список використаних джерел

1. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади Київ : Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO», 2013. 160 с.
2. Романова В., Андреас У. Досягнення та перспективи реформ децентралізації в Україні з 2014 року. *Вокс Україна*. 2019. URL: <https://voxukraine.org/dosyagnennya-ta-perspektivi-reform-detsentralizatsiyi-v-ukrayini-z-2014-roku/>.
3. Реформа децентралізації. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi>.
4. Реформа децентралізації: перспективи та виклики для новостворених громад. *Українське радіо*. 2020. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=94058>.
5. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.

Тетюрко А. П.,

студент 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ ТА МОЖЛИВІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У світлі нинішніх подій, які динамічно розвиваються та впливають на суспільно-політичний устрій держави вже як восьмий рік після Революції Гідності, відбувається новий етап конституційної реформи. Вона триває мало не від прийняття самої Конституції України в редакції від 26 червня 1996 року. Причин безліч, хоча здебільшого це все ж відсутність належного наукового забезпечення. Очевидно, що після внесення змін до Основного Закону у 2004 року, всіх проблем, які були властиві попередній редакції Закону, вирішено не було. Зокрема, загострились протиріччя у владних колах, які були проти послаблення повноважень президента та зменшення відповідно його впливу на виконавчу вертикаль влади, у зв'язку з чим конституційна реформа знову отримала новий виток.

Сьогодні ж продовження конституційної реформи зумовлене зовнішньо-політичною ситуацією на європейському континенті, позицією України на геополітичній арені та, звісно, агресією Російської Федерації проти нашої держави. Так, на тлі цього в 2019 році вчергове були внесені зміни Законом №2680-VIII від 07 лютого 2019 року до Конституції України, які доповнили текст преамбули таким текстом: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», пункт 5 статті 85, 102, 116 Основного Закону чим закріплено зовнішньо-політичний курс України на вступ до Європейського Союзу (надалі по тексту – ЄС) та НАТО. Цим же було підтверджено наміри дотримуватись угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Так в результаті чого почались впроваджуватись військові стандарти НАТО щодо ведення тактичних дій, тактичних позначок, системи харчування, військових звань та військової підготовки військовослужбовців. Щодо інтеграції до ЄС, то Україна переймає європейські стандарти та гармонізує їх у відповідність до власного законодавства, зокрема, виник реєстр технічних регламентів та державних стандартів (наприклад із позначками ДСТУ EN).

Потрібно не забувати, що в розрізі цього етапу конституційної реформи ще залишилась недовершена реформа децентралізації, яка не закріплена у нормах Конституції. Також не було створено префектур, які будуть здійснювати наглядові функції щодо органів місцевого самоврядування. Децентралізація є важливим аспектом сучасного життя регіонів, вона є одною з найбільш успішних реформ, що були проведені за весь час відновлення незалежності держави та повинна дійти до логічного завершення.

Останнім часом в Україні на тлі перманентних скандалів із представниками судової гілки влади, змушують саму владу реакційно поводитись по відношенню до першої. Реформа судової влади, яка була ще почата за каденції п'ятого президента України так і не завершилась позитивними результатами, оскільки новостворена Вища рада правосуддя досить довгий час лояльно ставилась до суддів, які вчиняли різні правопорушення. Вища кваліфікаційна комісія суддів України довгий час фактично блокувала широкий набір на вакантні посади нових суддів, чим створювався дефіцит кадрів, перевантаженість та неефективність роботи судів. Тепер стартує нова спроба здійснити судову реформу з можливим повторним переформатуванням діяльності вище зазначених органів.

Здійснення справедливого правосуддя без досить самостійних та організованих правоохоронних органів є досить складним для реалізації. Оскільки Державне бюро розслідувань та Національне антикорупційне бюро України в той час, коли створювались отримали керівників, що були призначені Президентом України, проте Основний Закон і досі не містить відповідних повноважень у гарантії. Таким чином внесений проєкт закону №5133 від 22.02.2021 року «Про внесення змін до статей 85 та 106 Конституції України щодо порядку призначення на посади та звільнення з посад Директора Національного антикорупційного бюро України та Директора Державного бюро розслідувань» досі не прийнятий, а лише буде розглядатись на шостій сесії, згідно з Постановою Верховної Ради України від 7 вересня 2021 року № 1708-ІХ. Тому, резюмуючи, можна сказати, що можливо досить

скоро ми можемо спостерігати за черговим оновленням Конституції, де буде закріплено повноваження Президента щодо призначення та звільнення з посад керівників НАБУ та ДБР.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 26 червня 1996 р. : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Проект закону №5133 від 22.02.2021 року «Про внесення змін до статей 85 та 106 Конституції України щодо порядку призначення на посади та звільнення з посад Директора Національного антикорупційного бюро України та Директора Державного бюро розслідувань» : Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71205.
3. Зміни до Конституції в частині децентралізації: коли планують закінчити роботу над законопроектом. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12775>.
4. Конституційно-правова реформа: виклики сьогодення : Т. С. Яровой : Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=738>.
5. Порядок денний шостої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1708-IX#Text>.
6. Напрями конституційної реформи в Україні : Бандурка О. М. : Національна академія правових наук України. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjn7rKZn53zAhUo-yoKHeCYAb8QFnoECAMQAQ&url=http%3A%2F%2Fdspace.univd.edu.ua%2Fxmlui%2Fbitstream%2Fhandle%2F123456789%2F2237%2Fnapryami_konstituciynoyi_reformi_v_ukray.pdf%3Fsequence%3D2%26isAllowed%3Dy&usg=AOvVaw0S_BOyKFhK9zYalKxdXZ0B.

Лавренюк О. О.,

студентка 5 курсу Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ В ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Проблеми, пов'язані з конституційним процесом в Україні, зокрема з його політичними аспектами, нині є одними з найактуальніших у політичному житті держави.

Зміст і результат конституційних конфліктів є яскравою ілюстрацією нівелювання в Україні принципів верховенства права.

Дослідження конституційних конфліктів та «війн повноважень» показує, що в одних випадках політичних домовленості беруть гору над правовим способом регулювання політичних конфліктів, в інших – сторони конфлікту так і не дійшли до нормативного врегулювання механізмів взаємодії між собою: у третій випадках конфлікт просто вичерпувався шляхом «придушення» інтересів одного з його учасників. Були ж і ситуації, коли конфлікт, поглиблюючись, переростав у кризу, яка вирішувалася радикальними заходами (як, наприклад, розпуск парламенту)¹.

Специфіка конституційних конфліктів проявляється у таких ознаках:

1) особливий склад учасників конституційних конфліктів (народ, територіальна громада, органи державної влади, політичні партії);

2) особливі об'єкти та предмети, з приводу яких виникає конституційний конфлікт (суверенітет, територія, владна компетенція);

3) досить серйозні політичні та інші наслідки розв'язання або нерозв'язання конституційних конфліктів, оскільки вони, як правило, пов'язані з інтересами великих груп населення;

4) особливе коло питань, що розв'язуються в межах конституційно-правових відносин (визначення напрямків і пріоритетів перебудови суспільства і держави, розподіл бюджетних асигнувань)².

Однією з ознак конституційно-правового характеру конфлікту виступає його предмет – фактичні відносини протистояння, тобто проблема, яка становить основні суперечності і є причиною зіткнення сторін, або, навпаки, спричинена таким зіткненням, а також дії, які здійснюються або повинні (можуть) здійснюватися по відношенню до об'єкта конституційного конфлікту. Кожна із сторін намагається вирішити цю проблему на свою користь за рахунок інтересів іншої сторони, «конституювати власні потреби, забезпечити визнання їх особливої значущості і цінності, закріплення на вищому рівні правового регулювання, що передбачає заходи гарантування, забезпечення та правового захисту».

Предметом конституційного конфлікту може стати проблема поділу влади, збереження існуючого конституційного ладу або його оновлення, захист прав і свобод особистості, визначення пріоритетів державної політики тощо.

Об'єкт конституційного конфлікту не завжди має конституційно-правовий або взагалі правовий характер. Це може бути влада, державний суверенітет, національно-культурна автономія тощо, а може бути й земля, інвестиції, експортно-імпорتنі операції, приватизація тощо. Тобто серед об'єктів конституційних конфліктів можуть бути цінності матеріального, соціального, духовного характеру, а сутність конституційного конфлікту в такому разі зумовлюється іншими чинниками – суб'єктивним складом, наприклад.

Сторонами цього конституційного конфлікту є уряд, що запропонував проект закону, і парламентські фракції, що його підтримують, з одного боку, та парламентські фракції, які, виходячи із своїх інтересів, виступають проти прийняття такого закону.

¹ Савченко І. Конституційна криза як чинник конфліктів між суб'єктами центральної влади в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 2. С. 178–188.

² Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: : отрасль права, наука, учебная дисциплина [Текст] : учеб. пособие / Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого, Акад. прав. наук Украины. Харьков : Фолио-Райдер, 1998. С. 212.

Конституційний конфлікт слід відрізнити від конституційної колізії, бо конституційний конфлікт – не суперечність між нормами права, актами та інститутами, це відносини між людьми, що є суб'єктами права і носіями певних поглядів, позицій у конституційно-правовій сфері, які є діаметрально протилежними і вимагають конфліктної взаємодії для досягнення урівноваженості. Конституційно-правова колізія як суперечність, безумовно, може лежати в основі конфлікту, але не може підмінити всієї його сутності, структури та механізмів розвитку.

Отже, суто юридичні чинники реформування політичної системи України будуть недостатніми без належного рівня політичної та правової культури еліти та взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Савченко І. Конституційна криза як чинник конфліктів між суб'єктами центральної влади в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 2. С. 178–188.

2. Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: : отрасль права, наука, учебная дисциплина [Текст] : учеб. пособие / Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого, Акад. прав. наук Украины. Харьков : Фолио-Райдер, 1998. С. 212



Цивільно-правові дисципліни

Заїка Ю. А.,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

УСУНУТИ ПРОГАЛИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ІНСТИТУТУ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

У спадковому праві на доктринальному рівні виокремлюють низку правочинів на випадок смерті (так звані правочини «*mortis causa*»). Окрім заповіту до таких розпоряджень на випадок смерті відносять заповіт подружжя та спадковий договір.

Доктрина цивільного права трактує спадковий договір як консенсуальний, двосторонній і оплатний договір [3, с. 74], який відповідно до ст. 1304 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення. Сторони набувають прав та обов'язків з моменту досягнення в установленій формі згоди за всіма істотними умовами договору.

Модель спадкового договору за українським законодавством суттєво відрізняється від подібних інституцій в зарубіжних країнах, де спадковий договір поруч із спадкуванням за заповітом та законом вважається окремою підставою спадкування. Основна відмінність полягає у тому, що вітчизняний законодавець розглядає цей договір як інститут, що має зобов'язально-правову природу і породжує зобов'язальні, а не спадкові відносини [1, с. 475].

Відповідно до ст. 305 ЦК України обов'язки набувача за договором можуть полягати у вчиненні певної дії майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Якщо на набувача договором покладене зобов'язання щодо здійснення дій немайнового характеру, то такі дії можуть породжувати у нього мінімальні матеріальні витрати або взагалі ними не супроводжуватися [5, с. 166].

Аналіз змісту ст. 1305 ЦК України дозволяє зробити висновок, що законодавцем по суті пропонується чотири самостійні конструкції спадкового договору. Для того щоб набути за спадковим договором майно відчужувача у власність набувач зобов'язаний:

- а) вчинити певну дію майнового характеру *до відкриття* спадщини;
- б) вчинити певну дію немайнового характеру *до відкриття* спадщини;
- в) вчинити певну дію майнового характеру *після відкриття* спадщини;
- г) вчинити певну дію немайнового характеру *після відкриття* спадщини [2, с. 598].

Зазвичай спадковий договір у більшості випадків є *двостороннім (взаємним)*, оскільки права та обов'язки за договором виникають у кожного із контрагентів, і правам однієї сторони кореспондуються обов'язки іншої.

Проте конструкція спадкового договору не виключає виконання набувачем обов'язків і після смерті відчужувача. В цьому випадку у договорі визначено яке майно у вигляді спадщини отримує набувач і в чому полягають його обов'язки після смерті відчужувача.

Якщо звести обов'язки набувача за цим договором до надання певних послуг за життя відчужувача та певного утримання, то такий договір за своєю правовою природою та змістом буде тотожний договору довічного утримання (догляду). І єдине, в чому буде полягати відмінність – це момент набуття права власності набувачем на майно відчужувача. За договором довічного утримання він набуває право власності на майно, яке відчужується за договором довічного утримання, проте нотаріус накладає на нього заборону, за спадковим договором право власності на майно відчужувача переходить до набувача після смерті відчужувача, проте після укладання договору на таке майно також накладається нотаріусом заборона.

Після смерті набувача за договором довічного утримання законодавець допускає правонаступництво його спадкоємців за цим договором. Щодо правових наслідків, які мають настати після смерті набувача за спадковим договором і можливість правонаступництва, то законодавець на це питання відповіді не дає. У п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про

спадкування» зазначено, що у разі смерті набувача спадковий договір вважається припиненим. У цьому випадку спадкоємці набувача мають право вимагати від відчужувача відшкодування витрат, яких вони зазнали при виконанні спадкового договору в тій частині зобов'язань, які були виконані набувачем до його смерті. Якщо відповідно до спадкового договору набувач зобов'язаний був вчинити певні дії після смерті відчужувача, то у разі смерті набувача обов'язок вчинити ці дії переходить до його спадкоємців [4]. Тобто, вища судова інстанція вважає, що якщо за умовами спадкового договору на набувача було покладено виконання обов'язків до моменту смерті відчужувача, то незалежно від характеру і змісту таких обов'язків, у випадку смерті набувача такий договір припиняється.

Ми вважаємо що судова інстанція перевищила свої повноваження оскільки запропонувала не тлумачення існуючої правової норми, а по суті створила нову норму права, визначивши підстави припинення спадкового договору, які у законодавстві безпосередньо відсутні.

За загальним правилом зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно нерозривно пов'язане з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою (ст. 608 ЦК України). Якщо розглядати одну із запропонованих конструкцій спадкового договору то спадковий договір повинен припинятися якщо на набувача було покладено обов'язок вчинити певну дію немайнового характеру після відкриття спадщини (ст. 1305 ЦК України), оскільки таку дію неможливо виконати без особистої участі померлого набувача.

Проте аналіз змісту ст. 608 ЦК України не дає повного уявлення про конкретні підстави припинення договірних зобов'язань. Частково ця прогалина усувається нормами, що регулюють окремі види договірних зобов'язань, зокрема, ст. 835 ЦК України, ст. 781 ЦК України, ст. 1008 ЦК України та іншими, проте спеціальна норма, яка б регламентувала підстави припинення спадкового договору відсутня.

На нашу думку можливість спадкоємців померлого набувача виступити сингулярним правонаступником за спадковим договором залежить від обраної контрагентами моделі спадкового договору, що надалі і визначить механізм дії спадкового договору в цьому випадку. Якщо покладені на набувача обов'язки за своїм характером є майновими, то необхідно застосовувати аналогію закону відповідно до ст. 8 ЦК України, тобто, використовувати норму, яка регулює подібні за змістом цивільні правовідносини. Такі подібні правовідносини між контрагентами виникають при укладенні договору довічного утримання (догляду). Оскільки законодавець у ст. 757 ЦК України «Правові наслідки смерті набувача» допускає можливість правонаступництва після смерті набувача за договором довічного утримання, таке ж правонаступництво повинно мати місце і після смерті набувача за спадковим договором.

Список використаних джерел

1. Заїка Ю. О. Договірні зобов'язання у спадковому праві. *Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин: монографія* / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 454–483.
2. Заїка Ю. О. Спадковий договір в умовах реформування цивільного законодавства. *Оновлення Цивільного кодексу України : формування підходів. Колективна монографія* / за ред. проф. Довгерт А. С. і проф. Харитонова Є. О. Одеса: Вид. дім «Гельветика». 2020. С. 593–609.
3. Кухарев О. Є. Щодо питання стосовно вдосконалення інституту спадкового договору в контексті рекодифікації цивільного законодавства України. *Нове українське право*. 2021. Вип 3. С. 72–77.
4. Про судову практику у справах про спадкування. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення 20.09.2021).
5. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконт ; від. ред. акад. НАПрН України В. В. Луць. К.: НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2015. 248 с.

Шминдрук О. Ф.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Чинним Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК), який набув чинності 15 грудня 2017 року, було запроваджено новий інститут – врегулювання спору за участі судді, головною метою якого стала імплементація медіації, як альтернативного способу врегулювання спору, в цивільне судочинство.

Головними рисами, які відрізняють медіацію від інших способів врегулювання спорів є: добровільність, активна участь сторін, врахування почуттів, інтересів та потреб учасників, гнучкість та конфіденційність процедури.

Безумовно, запровадження інституту врегулювання спору за участі судді в цивільне судочинство, стало першим та важливим кроком до розширення альтернативних примирювальних процедур у вирішенні цивільних спорів.

Разом з тим, аналіз норми ЦПК та судової практики показав, що регламентація процедури вказаного інституту є недосконалою та потребує змін.

Метою вказаної доповіді є аналіз деяких проблемних питань, пов'язаних із регламентацією процедури інституту врегулювання спору за участі судді в цивільному судочинстві України.

Загалом процедуру інституту врегулювання спору за участі судді можна розділити на такі етапи.

1. Ініціювання передачі справи для врегулювання спору за участі судді;
2. Вирішення судом питання про передачу справи для врегулювання спору за участі судді;
3. Власне переговорний етап, який у свою чергу поділяється на такі підетапи, як: вступна частина, під час якої суддя роз'яснює учасникам процедури мету, порядок проведення врегулювання спору за участі судді, права та обов'язки сторін; з'ясування предмета спору, позицій сторін, предмета доказування та інших обставин, що мають значення для проведення вказаної процедури; генерування можливих шляхів вирішення спору;
4. Заключний етап, який має різні форми залежно від досягнення чи недосягнення сторонами примирення.

Щодо першого етапу досліджуваного інституту, то варто вказати, що чинний ЦПК не регламентує форми та порядку ініціювання питання передачі справи для врегулювання спору за участі судді.

У ч. 1 ст. 201 ЦПК лише міститься загальне положення про те, врегулювання спору за участі судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті [1].

Також п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК зазначено, що на підготовчому засіданні суд в тому числі з'ясовує, чи бажають сторони звернутись до суду для проведення врегулювання спору за участі судді.

Незрозумілим залишається питання про те, чи врегулювання спору за участі судді має ініціюватись спільно обома сторонами, чи достатньо, щоб про це заявила одна сторона, а інша надала згоду.

Судова практика з цього приводу неоднозначна. В одних випадках з письмовим клопотанням про врегулювання спору за участі судді звертався відповідач, а позивач надавав згоду на його проведення (Ухвала Гуляйпільського районного суду Запорізької області від 22.12.2020 року у справі № 315/1207/20) [2].

В інших, дві сторони звертались із спільним клопотанням про врегулювання спору за участі судді (Ухвала Золочівського районного суду Львівської області від 24.01.2020 р. у справі № 445/2085/19) [3].

Виходячи зі змісту принципу добровільності процедури та активної участі сторін, доцільнішим видається підхід, відповідно до якого сторони подають спільну заяву щодо врегулювання спору за участі судді.

Така позиція підтверджується і судовою практикою, яка показує, що в багатьох випадках суд відмовляє у призначенні процедури врегулювання спору за участі судді на тій підставі, що інша сторона

не надала згоду на її проведення (Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 18.09.2019 року у справі № 754/17883/18) [4].

У зв'язку з цим вбачається доцільним внести зміни чинного ЦПК, доповнивши його статтею, відповідно до якої закріпити право сторін до початку розгляду справи по суті ініціювати питання про передачу справи для врегулювання спору за участі судді шляхом подачі про це відповідної спільної заяви.

Щодо змісту ухвали про врегулювання спору за участі судді, то ЦПК не містить особливих вимог. Ч. 1 ст. 202 ЦПК лише передбачено, що про проведення врегулювання спору за участі судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.

Як показує судова практика, ухвали про врегулювання спору за участі судді суттєво різняться один від одного.

Так, в одних випадках в таких ухвалях міститься інформація про: строк та форми проведення врегулювання спору за участі судді (закриті та відкриті наради), дату призначення першої спільної наради, склад учасників, роз'яснення учасникам щодо необхідності дотримання принципу конфіденційності під час здійснення цієї процедури та пропозиції що до надання учасниками варіантів вирішення спору (Ухвала Маневицького районного суду Волинської області від 07.11.2019 року у с праві № 164/1721/19) [5].

В інших випадках судді обмежуються лише датою призначення першої спільної наради (Ухвала Южного міського суду Одеської області від 25.09.2019 року у справі № 519/56/19) [6].

Виходячи з положення п. 14 ч. 2 ст. 197 ЦПК, відповідно до якого у підготовчому засіданні суд встановлює строки та порядок врегулювання спору за участі судді, перший підхід видається більш доцільним.

Ще одним проблемним питанням процедури досліджуваного інституту є строк його проведення, який становить тридцять днів від дати постановлення ухвали про врегулювання спору за участі судді, та не може бути продовжений. У зв'язку із завантаженням суддів, складністю спору та з інших об'єктивних причин сторони часто не вкладаються у цей строк і процедура врегулювання спору за участі судді припиняється.

На нашу думку, строк, встановлений ЦПК є недостатнім та не відповідає засадам здійснення медіаційної процедури, у зв'язку з чим видається доцільним його продовжити із врахуванням конкретних обставин справи.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно зазначити, що процедура врегулювання спору за участі судді в цивільному судочинстві потребує змін, що спрямовані на приведення його у відповідність з принципами медіації.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Ухвала Гуляйпільського районного суду Запорізької області від 22.12.2020 року у справі № 315/1207/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93714128>.
3. Ухвала Золочівського районного суду Львівської області від 24.01.2020 р. у справі № 445/2085/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87633582>.
4. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 18.09.2019 року у справі № 754/17883/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84341728>.
5. Ухвала Маневицького районного суду Волинської області від 07.11.2019 року у с праві № 164/1721/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85453248>.
6. Ухвала Южного міського суду Одеської області від 25.09.2019 року у справі № 519/56/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97850633>.

Лідовець Т. М.,

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА

Постановка проблеми. Важливою умовою для реалізації прав власника на земельну ділянку є її формування та державна реєстрація права власника на ділянку у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі – Реєстр). Вимога, що передбачена у ст. 79-1 ЗК України, визначає необхідність у присвоєнні земельній ділянці кадастрового номеру, визначення її площі та розміру, а також внесення даних до Державного земельного кадастру. Водночас за змістом пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про державний земельний кадастр» від 07 липня 2011 року земельні ділянки, право власності (користування) на які виникло до 2004 року, вважаються сформованими незалежно від присвоєння їм кадастрового номера [1]. Попри те, що особи можуть володіти правостановлюючими документами на земельну ділянку, право на яке виникло ще до 2004 року, вільному обігу цих ділянок перешкоджає відсутність важливих юридичних ознак, які допомагають її ідентифікувати як самостійного об'єкта права. Труднощі в оформленні прав на земельну ділянку як спадкове майно виникають і у спадкоємців у зв'язку з відмовою нотаріусами в оформленні спадкових прав через відсутність інформації у ДЗК про земельну ділянку як об'єкта права та реєстрації права власності на земельну ділянку у спадкодавця, зокрема у випадках, коли право у спадкодавця виникло на підставі Декрету КМУ від 26.12.1992 «Про приватизацію земельних ділянок» (далі – Декрету) [2].

Виклад основного матеріалу. Земельні ділянки відповідно до Декрету передавалися громадянам у приватну власність, раніше наданих їм у користування для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибна земельна ділянка), садівництва, дачного та гаражного будівництва. Право власності на них згідно із пунктом 3 Декрету виникало з моменту прийняття рішення про їх приватизацію з подальшим оформленням відповідних державних актів. У Постанові Верховного Суду від 30.06.2020 у справі № 372/2626/15-ц була висловлена позиція про те, що право власності щодо вказаних ділянок, виникає незалежно від їх посвідчення державним актом [3]. Відповідно до пункту 7 розділу X «Перехідні положення» чинного Земельного кодексу України громадяни, юридичні особи, які одержали у власність, у тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, земельні ділянки у розмірах, що були передбачені раніше діючим законодавством, зберігають права на ці ділянки. Положенням абзацу 2 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, визначено, що рішення про передачу громадянам України безоплатно у приватну власність земельних ділянок, прийнятими органами місцевого самоврядування на підставі Декрету, є підставою для реєстрації права власності на земельні ділянки цих громадян або їх спадкоємців відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4]. Водночас державна реєстрація права власності на земельну ділянку, набуту та оформлену в установленому порядку до 01.01.2013, проводиться за умови наявності відповідних відомостей в ДЗК. Вказані відомості про ділянку державним кадастровим реєстратором вноситься на підставі щодо шляхом надання технічної документації із землеустрою по встановленню (відновленню) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості). Відповідно до частини другої статті 55 Закону України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 року технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж ділянки в натурі (на місцевості) розробляється за заявою власника (розпорядника), землекористувача.

Право на спадщину може бути оформлене лише на земельну ділянку, кадастровий номер якій присвоєний. У разі його відсутності, спадкоємцеві слід замовити виготовлення технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж в натурі (на місцевості). Статус спадкоємця при цьому має бути підтверджений витягом із Спадкового реєстру про наявність заведеної спадкової справи та документ, що містить відомості про інших спадкоємців, виданий нотаріусом чи іншою уповноваженою посадовою особою органу місцевого самоврядування, якими заведено відповідну спадкову справу (пункт 66 Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень,

затвердженого Постановою КМУ від 25.12.2015 № 1127 [5]). Водночас виникає запитання: якщо спадкоємців є кілька, кому належить право замовити вказану вище технічну документацію? Чи існує пріоритетне право серед спадкоємців на замовлення вказаної документації?

Чинне законодавство не встановлює пріоритетності, хто може бути замовником технічної документації. Очевидно, що таку волю може проявити один із спадкоємців або кілька за домовленістю між ними. У такому разі договір із розробником документації може бути укладеним як з одним, так і з кількома спадкоємцями з урахуванням положення пункту 6б Порядку № 1127.

Відповідно до пункту 5 частини четвертої статті 186 ЗК України з урахуванням змін до ЗК вказана технічна документація не потребує затвердження органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Отже, лише після виготовлення технічної документації та присвоєння кадастрового номера земельній ділянці, шляхом внесення відповідної інформації в ДЗК, можна стверджувати про формування земельної ділянки як об'єкта права. Виготовлення технічної документації із землеустрою на земельну ділянку з наступною реєстрацією у ДЗК не дозволяє стверджувати про набуття спадкоємцем (спадкоємцями) відповідних прав на земельну ділянку. У набутті статусу власника земельної ділянки, суб'єктові слід здійснити низку юридичних дій залежно від індивідуальних даних у конкретній ситуації.

Висновки. Викладене дає підстави для висновку у необхідності забезпеченні виконання власниками земельних ділянок умов, за якими ці ділянки можуть вільно перебувати у цивільному обігу. Державна реєстрація земельної ділянки не замінює державну реєстрацію права власності на земельну ділянку. Окремого дослідження потребує питання оформлення прав на земельну ділянку, відомості про яку відсутні у ДЗК та у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, набуту особою шляхом придбання нерухомого майна на вказаній ділянці.

Список використаних джерел

1. Про державний земельний кадастр : Закон України від 07 липня 2011 року 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення 22.09.2021).
2. Про приватизацію земельних ділянок : Декрет КМУ від 26 грудня 1992 № 15-92 (втратив чинність). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81842010> (дата звернення: 22.09.2021).
3. Постанова КЦС ВС від 30 червня 2020 року у справі 372/2626/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90227993>.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 року № 1952 IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 22.09.2021).
5. Порядок про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова КМУ від 25 грудня 2015 року № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text>.

Войчишин О. В.,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

СТОРОНИ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ДЛЯ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Корпоративний договір лише нещодавно отримав своє закріплення у правовому полі України. Як наслідок, відсутня зрозуміла правозастосовна практика, а юристи-практики продовжують висловлювати різні погляди щодо окремих елементів цього правового явища. Зокрема, до недавнього часу продовжувались активні дискусії щодо суб'єктного складу корпоративного договору. У серпні 2021 року до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (надалі – ЗУ «Про ТОВ») було внесено зміни щодо сторін корпоративного договору. Однак, необхідно проаналізувати суть цих змін та зрозуміти, хто є сторонами корпоративного договору – тими суб'єктами, що можуть приймати участь у правовідносинах, пов'язаних із корпоративним договором.

Перша редакція статті 7 ЗУ «Про ТОВ» не давала чіткого розуміння, хто ж є сторонами корпоративного договору. Такими сторонами точно були учасники товариства. Однак норма була сформульована у загальній формі і не давала відповіді чи міг хтось ще, крім учасників товариства, бути стороною такого договору? Таке питання залишалось відкритим. Науковці та юристи-практики висловлювали переважно два підходи:

1) Прихильники вузького тлумачення норми вважали, що сторонами корпоративного договору можуть бути лише учасники товариства.

2) Науковці, що більш широко трактували цю норму, відносили до сторін корпоративного договору не лише учасників товариства, а й інших третіх осіб (наприклад, кредиторів) [3].

Особливе практичне значення становила можливість бути стороною корпоративного договору для самого товариства. Так, відповідно до статті 22 Господарського процесуального кодексу України, для передачі корпоративного спору до міжнародного комерційного арбітражу необхідна арбітражна угода між всіма учасниками та самим товариством [1]. Це могло спричинити практичні проблеми. Наприклад, при заключенні корпоративного договору необхідно було б додатково укладати арбітражну угоду між товариством та всіма учасниками.

Однак, у серпні 2021 року законодавець вніс зміни до ЗУ «Про ТОВ» та закріпив розширене коло сторін корпоративного договору. Зокрема, частина 1 статті 7 ЗУ «Про ТОВ» була доповнена наступним: *«Стороною корпоративного договору також може бути саме товариство та треті особи»* [4].

Важливо застерегти, що дане положення не повинне розумітись як таке, що дозволяє бути сторонами корпоративного договору виключно самому товариству та третім особам. Це не видається можливим, оскільки корпоративний договір має специфічний предмет договору – реалізація учасниками товариства своїх прав та повноважень певним чином або утримання від їх реалізації. Таким чином, саме товариство і треті особи можуть бути сторонами корпоративного договору за умови, що стороною такого ж договору є й його учасник або учасники.

В цілому, таку ініціативу законодавця варто оцінити позитивно, оскільки воно додає чіткості та передбачуваності відносинам, пов'язаних з укладенням корпоративних договорів. Однак, ми погоджуємось з позицією Т. Б. Пожоджук [3], яка наголошує на необхідності визначення особливостей укладення договору з самим товариством з огляду на специфічність такого суб'єкта. Зокрема, автор вважає, що необхідно визначити, хто діятиме від імені товариства при вчиненні такого правочину, чи обов'язкова участь усіх учасників у такому договорі, які обмеження та відповідальність при укладенні договору товариством. На нашу думку, також може бути доцільно встановити особливості участі у корпоративному договорі товариств, учасниками яких є держава чи органи місцевого самоврядування.

Однак, детальніше варто розібратись із поняттям треті особи. Дефініція «треті особи» може охоплювати необмежене коло осіб. Правова природа корпоративного договору та зміст корпоративних відносин дозволяє навести приклади потенційних третіх осіб або принаймні наділити їх певними ознаками.

По-перше, до третіх осіб варто віднести потенційних учасників товариства. Це можуть бути будь-які юридичні або фізичні особи, однак з чітким наміром за певних умов або через певний час придбати частку у статутному капіталі. Це видається логічним у контексті того, що корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі.

По-друге, кредитори товариства. На практиці, це можуть бути фінансові установи, інвестори. Цікаво, що питання участі кредиторів у корпоративному договорі вже було предметом розгляду судами України. У справі №916/2796/20 стороною корпоративного договору, окрім учасників товариства, були кредитори товариства. Відповідач посилався на те, що корпоративний договір між учасниками та кредиторами є нікчемний в силу невідповідності вимогам закону, а саме: «через пряму вказівку у ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», у зв'язку з неналежним суб'єктним складом його сторін та виходом його предмета регулювання за межі, визначені даною нормою закону». Однак, суд І інстанції у своєму рішенні критично оцінив доводи щодо нікчемності договору, оскільки спірний договір є змішаним, що не суперечить положенням чинного законодавства, а відтак сторонами такого договору в частині умов, що не стосуються корпоративних прав товариства, можуть бути не учасники товариства [5].

Варто відмітити, що рішення у справі виносилось ще до змін у ст. 7 ЗУ «Про ТОВ». Однак, вже тоді суд застосував широкий підхід до розуміння суб'єктного складу корпоративного договору.

По-третє, вважаємо за доцільне виділити таку особливу категорію як працівники товариства [2]. Такі особи перебувають у трудових відносинах із товариством, тобто мають специфічний правовий зв'язок із товариством. Їх участь у корпоративному договорі може бути як елемент мотивації (працівник отримує частку у капіталі товариства при певних досягненнях) або ж як важливий елемент управління (наприклад, працівник-управлінець (директор) є стороною корпоративного договору для володіння ситуацією у компанії).

Підсумовуючи, можемо сказати, що завдяки нещодавнім змінам до ЗУ «Про ТОВ», чітко визначено, що сторонами корпоративного договору можуть бути не лише учасники товариства, а й саме товариство, треті особи. Під третіми особами, насамперед слід розуміти кредиторів, потенційних учасників, працівників. При цьому, обмежуватись запропонованим переліком третіх осіб не варто, оскільки існує безліч варіацій тих, хто може бути третіми особами.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 19.09.2021).
2. Грищенко О. Участь договора. *Юридическая практика*. № 34-35. URL: <https://pravo.ua/articles/uchast-dogovora/> (дата звернення: 19.09.2021).
3. Пожоджук Т. Б. Суб'єктний склад корпоративного договору. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_2/4.pdf (дата звернення: 19.09.2021).
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 13.09.2021).
5. Рішення Господарського суду Одеської області у справі № 916/2796/20 від 09.03.2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95674635> (дата звернення: 19.09.2021).

Максимчук О. О.,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЛАТУ ЗА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ (ЕМФІТЕВЗИС)

Дія принципу платності використання землі в Україні обумовлює існування широкого спектру земельних платежів, яким притаманні свої особливості.

Правові основи для справляння плати за користування земельними ділянками для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) закладено Главами 16-1 Земельного кодексу України та 33 Цивільного кодексу України.

Так, ч. 2 ст. 409 Цивільного кодексу України наділяє власника земельної ділянки для сільськогосподарських потреб правом одержувати плату за користування нею (емфітевзис) [4], якому кореспондує передбачений ч. 2 ст. 410 Цивільного кодексу України обов'язок землекористувача вносити плату за користування такою земельною ділянкою, а також інші платежі, встановлені законом [4].

Варто підкреслити, що одержання плати є лише правом землевласника, а не його обов'язком, тому розмір такої плати, її форма, умови, порядок та строки її виплати встановлюються у договірний спосіб.

Плату за користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) не слід ототожнювати із платою за відчуження права користування такою земельною ділянкою (емфітевзису) іншій особі (ст. 411 ЦКУ). Зауважимо, що останній вид платежу запроваджено внаслідок внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин Законом № 1423 від 28.04.2021 року і стосується лише земельних ділянок приватної власності (ч. 5 ст. 102-1 ЗКУ) [1]. Так, об'єктом плати за користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб виступає власне земельна ділянка сільськогосподарського призначення у розумінні ст. 79 Земельного кодексу України як частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Об'єктом же плати за відчуження емфітевзису іншій особі є лише право використання такої земельної ділянки (ч. 1 ст. 411 ЦКУ).

Разом з тим, варто пам'ятати, що законодавець не визначив обов'язкових вимог щодо розміру плати за емфітевзис, її форми, умов, порядку та строків її виплати, віднісши вирішення зазначених питань на розсуд сторін, які відповідно до ч. 2 ст. 409 Цивільного кодексу України узгоджують зазначені умови між собою у договорі. Тоді як у разі продажу права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб іншій особі власнику земельної ділянки належить право одержати відсотки від ціни продажу (вартості права), розмір яких встановлюється у договорі про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Розмір та порядок сплати таких відсотків є істотною умовою договору про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 411 Цивільного кодексу України.

Плату за користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) слід відрізнити і від близької за змістом орендної плати за земельні ділянки для сільськогосподарських потреб державної та комунальної власності. Розміри обох платежів узгоджуються в договорі, втім оренда земельних ділянок державної та комунальної власності є завжди платною, тоді як емфітевзис може бути як платним так і безоплатним, залежно від волі власника земельної ділянки (ст. 409 ЦКУ).

Існують відмінності й у обчисленні розмірів зазначених платежів. Так, межі орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності визначені нормами ст. 288 Податкового кодексу України [2], та не можуть перевищувати розміру земельного податку, тоді як розмір плати за емфітевзис чинним законодавством не визначені, а залежать від волі сторін. Отже платежі можуть бути більшими чи меншими за розмір орендної плати за аналогічну земельну ділянку.

Орендна плата за користування земельними ділянками державної та комунальної власності для сільськогосподарських потреб справляється виключно у грошовій формі (ч. 3 ст. 22 Закону України «Про оренду землі») [3], тоді як форма плати за емфітевзис земельних ділянок державної та комунальної власності взагалі законодавством не визначена, і може узгоджуватись сторонами договору.

Таким чином, виходячи з різних підстав виникнення та порядку виконання обов'язку щодо здійснення зазначених платежів плати за встановлення емфітевзису не слід ототожнювати із орендною платою за земельні ділянки державної та комунальної власності для сільськогосподарських потреб, котра за правовою природою з огляду на вимоги ст. 288 ПКУ відноситься до платежів податкового характеру. Тоді як плату за емфітевзис доцільно розглядати у якості рентного платежу, наближеного до абсолютної земельної ренти, що сплачується власнику земельної ділянки, у зв'язку з реалізацією ним права власності на землю.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> 2.
2. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n14382>.
3. Про оренду землі, Закон України від 16 жовтня 1998 року №161-XIV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46–47, ст.280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 44–40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Чернецька Т. В.,

адвокатка, аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Постановка проблеми. Підліткова вагітність є глобальною проблемою сьогодення. Примусовий секс, вагітність і материнство у дівчаток у віці 9-14 років є поширеним і серйозним наслідком гендерного насильства та дискримінації в усьому світі, в тому числі в Україні. Урядам країн не вдалося розробити комплексні заходи, які відповідали б їх зобов'язанням щодо захисту прав і здоров'я дівчаток. У багатьох країнах світу, штучне переривання вагітності дозволено законом там, де існує ризик для здоров'я або життя вагітної жінки. Проте, майже всі держави світу не тільки не можуть захистити дівчаток від сексуального насильства та покарати винних, але і через бездіяльність і халатність змушують їх продовжувати вагітність у результаті зґвалтування, змушуючи ставати матерями, ігноруючи право таких дівчаток мати безперешкодний доступ до легального абортів.

Метою доповіді є аналіз права неповнолітньої особи на штучне переривання вагітності в Україні.

За даними Міністерства охорони здоров'я України одними з наймолодших матусь в світі вважаються українки. Як відомо, наймолодшою мамою в СРСР, другою в світовому списку молодих матерів в медичній історії була 6-річна Ліза Пантуєва з Харкова, яка завагітніла від власного дідуся, колишнього моряка далекого плавання. Її новонароджена дитина померла при пологах. Наймолодшою мамою України є Надія Гнатюк із Хмельниччини, яка у квітні 2004 року у віці 11 років народила здорову дівчинку. Як з'ясувалося згодом батьком дитини виявився вітчм дівчинки, який неодноразово її гвалтував.

За статистикою, ймовірність підліткової вагітності в Україні вище в маргіналізованих групах населення і нерідко обумовлена бідністю, відсутністю освіти і можливостями працевлаштування. В переважній більшості випадків підлітковій вагітності передують сексуальне насильство. За даними українських медиків дві третини підліткових вагітностей закінчуються абортів. У 2019 році 1% загальної кількості абортів в Україні припадав на неповнолітніх. За таких обставин питання штучного переривання вагітності неповнолітніми в Україні є досить актуальним.

Аналіз міжнародного законодавства доводить, що неповнолітні мають безумовне право на репродуктивний вибір, який визначається як право приймати вільні і самостійні рішення про своє репродуктивне здоров'я без дискримінації, погроз і насильства з боку інших осіб. Підлітки наділені правом самостійно приймати рішення щодо дітонародження, кількості дітей, проміжків між їх народженням, а також самостійно визначати вік в якому б вони хотіли реалізувати це право. Незважаючи на це, проблемою для неповнолітніх в Україні залишається неможливість самостійно ухвалювати рішення, відсутність підтримки з боку держави та суспільства, а також відсутність обізнаності стосовно своїх репродуктивних прав.

Репродуктивні права неповнолітніх в Україні ґрунтуються на конституційних правах людини, таких як право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність. Здійснення неповнолітніми особами своїх репродуктивних прав не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших осіб.

Ковенцією про права дитини зазначено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1].

Декларація прав дитини 1959 року зазначає, що дитина повинна користуватися особливим захистом і повинна мати можливість для нормального здорового розвитку в умовах свободи гідності [2].

Конституцією України гарантується право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [3].

Здійснення права на медичну допомогу має певні особливості щодо неповнолітніх пацієнтів (дітей). Згідно статті 1 Закону України "Про охорону дитинства" – охорона дитинства – система державних

та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [4].

В Україні право на штучне переривання вагітності у малолітніх і неповнолітніх осіб регулюється нормами Цивільного кодексу, Основами законодавства України про охорону здоров'я та Наказами Міністерства охорони здоров'я.

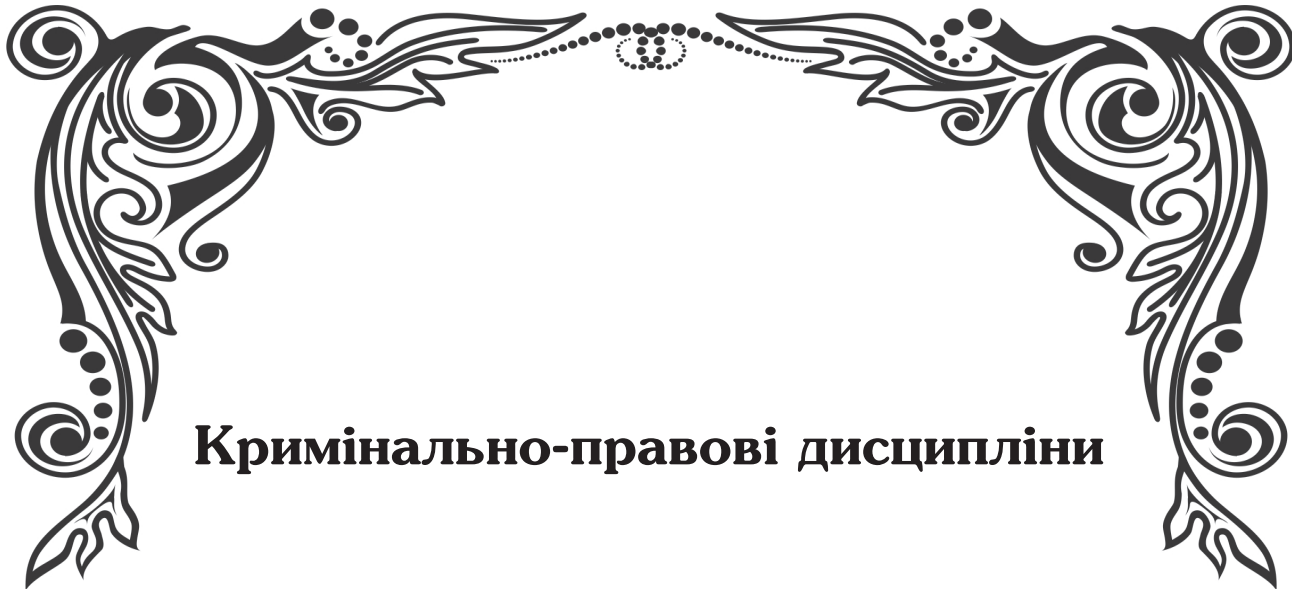
Відповідно до частини 6 статті 281 Цивільного кодексу України штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. Водночас частина 3 статті 284 Цивільного кодексу України визначає, що надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, провадиться за її згодою [5].

Відповідно до пункту 1.8. Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, що затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013 № 423 [6], проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності у вагітної жінки віком до 14 років або у недієздатної особи здійснюється за заявою її законних представників. Штучне переривання вагітності у вагітної жінки, яка досягла 14 років, здійснюється за її згодою відповідно до статті 284 Цивільного кодексу України.

Таким чином, неповнолітня пацієнтка, що досягла 14 років має право дати згоду на штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує 12 тижнів, у випадку якщо така особа недієздатною – штучне переривання вагітності здійснюється за згодою її законних представників.

Список використаних джерел

1. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
2. Конвенція про права дитини від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text>.



Кримінально-правові дисципліни

Басиста І. В.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СЛІДЧОГО (СЛІДЧИХ), ЯКІ ЗДІЙСНЮВАТИМУТЬ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ТА СТАРШОГО СЛІДЧОЇ ГРУПИ, ЯКИЙ КЕРУВАТИМЕ ЇХ ДІЯМИ: ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ

Пристаючи до розгляду цього питання варто зазначити, що, як серед практиків, так і поміж теоретиків наявні відмінні підходи до вирішення задекларованої проблематики. Частина із науковців процесуалістів та практикуючих юристів обстоює позиції щодо необхідності винесення постанови про визначення керівником органу досудового розслідування слідчого або групи слідчих, уповноважених здійснювати досудове розслідування у даному конкретному кримінальному провадженні. Інші схиляються до позицій, що достатньою для підтвердження повноважень слідчих на проведення досудового розслідування є виписка із ЄРДР, у якій зазначені прізвища слідчих, зокрема і в окремо взятій ситуації, коли керівник органу досудового розслідування здійснив електронний запис у ЄРДР, яким одночасно вказав про виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, уніс про них відомості в ЄРДР та визначив себе і ще кількох слідчих органу досудового розслідування, які здійснюватимуть досудове розслідування¹.

Так, частиною 1 статті 110 КПК України визначено, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Частиною 3 цієї ж статті передбачено, що рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також, коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідним [1]. При цьому, жодної окремої вказівки щодо тих процесуальних рішень, які вправі приймати керівник органу досудового розслідування немає, хоча із частини 1 статті 110 КПК України слідує, що так як він належить до органів досудового розслідування, то й його рішення є процесуальними та можуть набувати такої процесуальної форми, як постанова (частина 3 статті 110, пункт 2 частини 2 статті 39 КПК України та інші). А здійснюючи досудове розслідування, керівник органу досудового розслідування наповню користується повноваженнями слідчого (пункт 6 частини 2 статті 39 КПК України).

Не можу розділити означений у частині 3 статті 110 КПК України підхід та обмеженість позиції законодавця щодо такої обставини, що рішення слідчого приймається виключно у формі постанови, адже аналіз положень чинного КПК України та доктринальних підходів засвідчує той факт, що за процесуальною формою процесуальні рішення слідчого можуть виражатися й у клопотанні, обвинувальному акті, повідомленні, повідомленні про підозру, повістці, протоколі, дорученні, вказівці, запиті про міжнародну правову допомогу [2, с.72]. Для мене залишається незрозумілим й той факт, якими аргументами оперував законодавець, відносячи, наприклад повідомлення лише до процесуальних дій (частина 1 статті 111 КПК України), упускаючи ту обставину, що згідно етапності, насамперед, рішення визріває у свідомості певного суб'єкта кримінального процесу, опісля набуває певної процесуальної форми (обволікається у кримінальний процесуальний документ чи кілька документів), а згодом слідує процесуальна чи слідча (розшукова), негласна слідча (розшукова) дія у процесі якої чи за її результатами теж складаються відповідні кримінальні процесуальні документи. Переконана, що жодна процесуальна дія без попереднього процесуального рішення у правовій площині чинного КПК не може бути реалізована. Адже процесуальним рішенням є оформлена відповідно до вимог КПК, всебічно обґрунтована, своєчасна, змістовна, владна, узгоджена з раніше прийнятими та реальна для виконання програма дій, яка вимагає глибоких юридичних та психологічних знань суб'єкта та отримує своє закріплення у процесуальному документі [2, с. 480-481].

Свого часу вже було зроблено спробу обґрунтувати таку наукову позицію, що не лише процесуальні рішення керівника органу досудового розслідування (так як він організовує досудове розслідування

¹ Звернення судді Верховного Суду у справі №477/426/17 (провадження №51-4963км20) до членів НКР при Верховному Суді із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 369/0/26-21 від 18.06.2021.

(частина 1 статті 39 КПК України)), містять низку ознак управлінських рішень (ба більше того, почасти за своєю суттю є не лише процесуальними, а й управлінськими рішеннями), також низку таких ознак управлінських рішень містять й рішення слідчого [2, с.72, 480]. Своєю чергою такі ознаки, серед переліку, наведеного законодавцем у частині 2 статті 39 КПК України, має й рішення керівника органу досудового розслідування щодо визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування та щодо визначення старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих (пункт 1 частини 2 статті 39 КПК України). Виходячи із вище викладеного, переконана, що таке процесуальне рішення повинно обволікатися у форму постанови, що узгоджується із положеннями частини 3 статті 110 КПК України. Пункт 1 частини 2 статті 39 КПК України законодавцю варто було б викласти за аналогом пункту 2 цієї ж частини статті, вказавши про необхідність винесення вмотивованої постанови. Розподіл повноважень та завдань для учасників слідчої групи слід супроводжувати й дорученням.

Що ж до юридичної конструкції частини 1 статті 214 КПК України та інших її частин, то цілком погоджуюся, що в зазначеній частині статті 214 КПК України регламентується кілька процесуальних рішень та дій, які не стосуються лише повноважності одного суб'єкта на їх прийняття, а кількох. Перше з таких рішень слідчого, дізнавача, прокурора це, звісно, щодо внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за яким слідує дії щодо внесення інформації до ЄРДР. При цьому на сьогодні таке процесуальне рішення, як про початок розслідування не може бути відокремленим від рішень слідчого, дізнавача, прокурора щодо внесення відповідних відомостей до ЄРДР, однак законодавцем упущено пряму вказівку про те, якої процесуальної форми воно мало б набувати. За КПК 1960 року обидва ці рішення мали закріплену у цьому Законі власну процесуальну форму, зокрема, якщо один і той же слідчий порушував кримінальну справу та приймав її до свого провадження, то готувалася одна постанова – про порушення КС, прийняття її до провадження та початок ДР, а от, якщо приймав до провадження інший слідчий та розпочинав досудове розслідування, то він готував одноіменну іншу постанову.

У частині 1 статті 214 КПК України також унормовано, що «...слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування». Така *організаційно-процесуальна* діяльність керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, логічно, що не охоплюється і не може охоплюватися процесуальним рішенням слідчого, дізнавача, прокурора щодо внесення відповідних відомостей до ЄРДР та тією діяльністю, яку ці суб'єкти реалізують у перебігу та після прийняття такого процесуального рішення.

Більше того, мета утворення Реєстру, серед іншого, визначеного пунктом 3 Положення «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення», яке затверджене наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298, це не лише реєстрація кримінальних правопорушень (проваджень), а й «...*облік* прийнятих під час досудового розслідування рішень». Тобто апріорі це нормативно-правове положення сприймається, як таке, що попередньо вже є прийняте певним суб'єктом процесуальне рішення, яке набуває визначеної КПК України процесуальної форми (постанова, повідомлення про підозру тощо) та яке обліковується у Реєстрі для «...аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів, формування звітності...» [3].

Висновки:

1. *Організаційно-процесуальна* діяльність керівника органу досудового розслідування, органу дізнання, логічне, що не охоплюється і не може охоплюватися процесуальним рішенням слідчого, дізнавача, прокурора щодо внесення відповідних відомостей до ЄРДР та тією діяльністю, яку ці суб'єкти реалізують у перебігу та після прийняття такого процесуального рішення. Слід розмежовувати процес прийняття процесуальних рішень певними суб'єктами, набуття цими рішеннями визначеної КПК України процесуальної форми від їх *обліку в ЄРДР*. Неприпустимо підмінити поняття прийняття процесуальних рішень, обволікання їх у визначену процесуальну форму *їх обліком в ЄРДР*. Це різнопланова діяльність, яка має відмінну мету та завдання.

2. Особисте внесення керівником органу досудового розслідування у ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення свідчить про реалізацію ним своїх повноважень згідно пункту 6 частини 2 статті 39 КПК України, а не пункту 1 частини 2 статті 39 КПК України.

3. Так, як Єдиний реєстр досудових розслідувань, серед іншого, призначений для реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та **обліку** прийнятих під час досудового розслідування рішень, то переконана в обов'язковості винесення вмотивованої постанови керівником органу досудового розслідування про визначення слідчого або групи слідчих, старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших осіб, яка є процесуальним оформленням (виразом) відповідного процесуального рішення керівника органу досудового розслідування, який уповноважений на його прийняття відповідно до пункту 1 частини 2 статті 39 КПК України. Розподіл повноважень та завдань для учасників слідчої групи слід супроводжувати й дорученням.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 08.08.2021. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>.

2. Басиста І.В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Львів: ЛьвДУВС. 2013. 600 с.

3. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

Балацька О. Р.,

кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПОЯВА ТА СТАНОВЛЕННЯ ДОСТУПУ ДО СУДУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ДОДЕРЖАВНИЙ ПЕРІОД ТА ДО XIV СТОЛІТТЯ)

Формування елементів судочинства та поява правосуддя на теренах нашої країни відбулось у додержавний період та було представлено общинними судами східних слов'ян, які в подальшому трансформувались у вервні суди Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а згодом – копні суди. Суд був важливим елементом гарантування українського місцевого самоврядування, а його найістотнішою ознакою був органічний зв'язок з територіальною громадою. І. Франко висловив слушну думку, що дослідження таких відомих науковців, як М. Іванишева, І. Новицького, В. Антоновича та інших вказують на те, що українська громада відрізняється від російської общини, адже вона була наділена незвичайно широкою автономією і судовою компетенцією [3, с. 488].

На території України у додержавний період основною соціальною формою спільності та об'єднання людей була родова община. В основі общинного права та судочинства були звичаї і традиції, які були святими, а їх порушення вважалось найважчим злочином. Судові органи формувались у зв'язку з необхідністю забезпечувати правові звичаї. У разі їх невиконання до порушників вживали заходів громадського впливу, аж до вигнання з роду (племіні). Тому судові органи формувались у зв'язку з необхідністю забезпечувати родові і племінні правові звичаї.

Відтак, як слушно зазначає М. Бедрій общинні суди були історично першими та єдиними судовими органами на українських землях в епоху становлення української державності. Родовим общинам належало монопольне право здійснювати судочинство, оскільки вони були визначальними структурними одиницями додержавного суспільства. Характерними рисами общинних судів були наступні: до їх складу входили найповажніші члени общини («судні мужі», «добрі люди»); обвинувально-змагальний процес у формі «слова проти слова» з судом у ролі посередника між сторонами під час судових дебатів; публічний розгляд справ у присутності всієї родової общини; юрисдикція суду поширювалася на усі справи, які виникали на території общини [1, с. 77-78].

Український історик А. Яковлів звертає увагу, що визначальна роль в общинному судочинстві належала потерпілому, яким спочатку була родина, а потім окрема особа. Злочин щодо потерпілого супроводжувався актами кровної помсти та призводив до боротьби та знищення цілих родин. Це зумовило появу обмежувальних та контролюючих помсту норм, які почали регламентувати дії потерпілого, який шукав свого кривдника і мстився йому. Відтак давні пам'ятки права приділяли велику увагу встановленню правил розшуку злочинця та компенсації шкоди потерпілому. «Звід», «гоніння сліду», «сочіння» – це засоби, за допомогою яких потерпілий шукав злочинця, крадену річ, «лице». Надзвичайний обсяг повноважень потерпілого передбачав можливість надання ним доказів, приведення кривдника до суду та застосування сили потерпілим [4, с. 7-8]. З огляду на зазначене, можна стверджувати про домінування приватно-правових засад в общинному судочинстві на українських землях в період становлення.

З формуванням у східних слов'ян державності на Руській землі судова система Київської Русі зазнала трансформації, зокрема розподілу судочинства на світське та церковне, що мало наслідком зуження широкої компетенції общинних судів. Заміною додержавних судів родових общин стали вервні суди. Назва «вервні суди» виникла від давньоруського слова «верв», термін «верв» походить від шнурка – «вірвовки», яким вимірювали ділянку землі, зайняту членами верви (територіальної (сільської) громади). Общинні суди як суди територіальних громад у виді «вервних судів» діяли поряд з державними, церковними та вотчинними судами.

Обов'язок здійснювати гоніння сліду «Руська правда» покладала на верв, зокрема давньоруська громада брала участь у розшуку злочинця та несла відповідальність за невивід сліду. У «Руській правді» міститься згадка про вервний суд як «суд 12 мужів», що складався з найавторитетніших членів

територіальної громади. Суд очолював виборний голова (староста), судді в Київській Русі називали термінами «мужі», «добрі люди», «обчі старці». Діяльність вервного суду базувалась на звичаях і законі («Руська правда») зі збереженням демократичних засад судочинства. Вервні суди розглядали більшість судових справ із правовідносин, які відбувалися в Київській Русі, зокрема часто розглядали земельні спори між селянами. Верв та вервний суд виступали гарантом захисту права власності селян у Київській Русі. До вервного суду люди звертались за допомогою шляхом заклику або заповіді на торгу про челядина-втікача чи вкрадену річ. Ф. Леонтович, характеризуючи вервне судочинство, наголошував, що «суд по верві перед 12 мужами або з чужими людьми та послухами істотно відрізнявся від князівського суду» [2, с. 186-187]. Порівняно з державним (князівським) судочинством громадське (вервне) було менш формалізованим, більш динамічним, а відтак живим і демократичним.

Після занепаду Київської Русі українські традиції громадського судочинства розвивалися на території Галицько-Волинської держави. Поряд з судом князя, двірським і боярським судочинством на основі народних звичаїв продовжували діяти вервні суди сільських громад. Верви як територіальні громади на галицьких і волинських землях сформувались в час, коли ці території перебували у складі Київської Русі. Вервні суди вирішували більшість судових справ, що виникали з правовідносин у Галицько-Волинській державі та стосувались інтересів громади. Вервний суд був органом, який мав великий авторитет серед сільського населення, а його діяльність забезпечувалась не стільки державою, скільки суспільним визнанням.

Отож, процес історичного розвитку народного судочинства на українських землях у формі громадського судочинства, представленого общинними судами східних слов'ян (до ІХ ст.) та в подальшому вервними судами Київської Русі (ІХ – XII ст.) і Галицько-Волинської держави (XII-XIV ст.), передували становленню українських копних судів. Суди територіальних громад були носіями споконвічних правових звичаїв українського народу, в тому числі демократичного, публічного, доступного для кожного судочинства. На засіданні громадських судів кожен житель українських земель мав змогу захистити свої права, в тому числі завдяки вживанню українських народних обрядів у судочинстві. Оскільки ці суди були альтернативою щодо свавілля державних судів, зберігали незалежність і дистанціювались від органів державної влади, в період Середньовіччя їх стали забороняти.

Список використаних джерел

1. Бедрій М.М. Копні суди на українських землях у XIV-XVIII ст.: історико-правове дослідження: монографія. Львів: Галицький друкар, 2014. 264 с.
2. Леонтович Ф. Русская Правда и Литовский Статут в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права. *Антологія української юридичної думки*. Т. 2: Історія держави і права України: Руська правда / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Юрид. Кн., 2002.
3. Франко І. «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині. Іван Франко. Збір. Тв. У 50 т. Т. 44, кн. 1. Київ, Наук. Думка, 1984.
4. Яковлів А. До питання про генезу копних судів на Україні. *Життя і право*. Львів, 1928. Ч. 2 С. 7.

Гвоздецький В. Д.,

доктор юридичних наук, професор, академік Української академії наук з державного управління, професор кафедри правових природоохоронних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

Ляш А. О.,

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ АБО ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Нагляд прокурора за додержанням законів має важливе значення в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно до п. 2 ст. 131¹ Конституції України прокуратура здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1]. Це положення конкретизовано в п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», згідно з якою на прокуратуру покладається функція нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, в тому числі, у сфері запобігання і протидії корупції [2], а в ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) сказано, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та має повноваження, передбачені п.п. 1–21 ч. 2 ст. 36 КПК [3].

Повноваження прокурорів щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням розмежовуються відповідно до підслідності кримінальних правопорушень, визначених ст. 216 КПК. Зокрема, згідно з ч. 5 ст. 216 КПК, прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюють нагляд за досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних детективам Національного антикорупційного бюро України, що провадять досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 210, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 368, 368⁵, 369, 369², 410 Кримінального кодексу України (далі – КК) [4], якщо наявна хоча б одна з умов, визначених у п.п. 1–3 ч. 5 ст. 216 КПК [3].

Крім того, прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, що проводяться детективами Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у кримінальних правопорушеннях, передбачених абз. 1 ч. 5 ст. 216 КПК, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним кримінальним правопорушенням було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Детективи Національного антикорупційного бюро України з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі корупційних, які віднесені ст. 216 КПК до його підслідності, за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів (абз. 3 п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК) [3].

У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 364–370 КК, зокрема корупційних, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора

Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу.

Відповідно до ч. 7 ст. 8¹ Закону України «Про прокуратуру», нагляд за досудовим розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень у разі їх вчинення прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснює прокурор, який визначається Генеральним прокурором із числа своїх заступників (крім керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) або керівників департаментів Офісу Генерального прокурора [2].

Досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень можуть здійснювати й слідчі інших органів: органів безпеки, органів державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК). Приміром, якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328, 329, 422 КК, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені ст. 364 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно зі ст. 216 КПК до підслідності Національного антикорупційного бюро України (абз. 2 ч. 2 ст. 216 КПК) [3].

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням зазначених кримінальних правопорушень, в тому числі пов'язаних з корупцією, здійснюють відповідні прокурори відділів процесуального керівництва досудовими розслідуваннями та підтримання обвинувачення, згідно з наказом Генерального прокурора № 99-шц від 21.12.2019 р. «Про затвердження структури Офісу Генерального прокурора» [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК [2].

Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані в межах повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню.

Видання прокурором розпоряджень поза межами його повноважень тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Аналіз ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що визначає вичерпний перелік підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність [6], та відомчих нормативних актів, дозволяє виокремити підрозділи, уповноважені здійснювати оперативно-розшукові заходи у сфері запобігання і протидії корупції. До них належать: Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції; підрозділи детективів, оперативно-технічні та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; підрозділи детективів, оперативно-технічні підрозділи Бюро економічної безпеки України.

Зокрема, згідно з абз. 4 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» (далі – цей Закон), оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, а також оперативно-технічні підрозділи і підрозділи внутрішнього контролю. Окрім цього, вони зобов'язані здійснювати оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів (ст. 16 цього Закону) [7].

Бюро економічної безпеки України відповідно до покладених на нього завдань здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у межах передбаченої законом підслідності (п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», а згідно з п. 1 ч. 2 ст. 10 цього Закону, для цілей оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування Бюро створює

інформаційно-телекомунікаційні системи (мережі) та веде оперативний облік в обсязі та порядку, передбачених законодавством [8].

Положенням про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (далі – ДСР), затвердженим наказом Національної поліції України від 23.10.2019 №1077 (далі – Положення) передбачено, що завданням ДСР є реалізація повноважень Національної поліції України в частині боротьби з організованою злочинністю, злочинністю в органах державної влади та місцевого самоврядування, протидії корупції, захисту прав і свобод людини і громадянина та об'єктів права власності від протиправних посягань, а саме ... здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про криміногенні процеси в злочинному середовищі, пов'язані з протиправною діяльністю окремих осіб та злочинних угруповань, схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ч. 1, п. 4 ч. 1 розділу II Положення). Для виконання зазначених завдань працівники ДСР мають право: здійснювати оперативно-розшукову діяльність, спрямовану на виявлення та припинення злочинів вчинених суспільно-небезпечними організованими групами (ОГ) та злочинними організаціями (ЗО), у тому числі в органах влади, управління та місцевого самоврядування, а також комплексне використання джерел оперативної інформації, можливостей оперативних підрозділів та застосування оперативно-технічних засобів під час провадження в оперативно-розшукових справах, а також контроль за використанням коштів, призначених для проведення цієї роботи; здійснювати оперативно-технічні заходи за оперативно-розшуковими справами, що знаходяться в їх провадженні та ін. (п.п. 1, 2 ч. 3 розділу IV Положення) [9].

Нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – цей Закон), здійснюється Генеральним прокурором, його заступниками, керівниками обласних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора прокурорами Офісу Генерального прокурора та уповноваженими наказом керівника обласної прокуратури прокурорами відповідних обласних прокуратур.

Керівник окружної прокуратури, а також уповноважені його наказом прокурори відповідної окружної прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в оперативно-розшукових справах, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів та мають права, визначені п.п. 1–10 ч. 3 ст. 14 цього Закону [6]. З-поміж передбачених законом прав, маємо заперечення щодо редакції п. 10 ч. 3 ст. 14 цього Закону, в якому сформульовано, що прокурор в межах своєї компетенції: «опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Принесення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дано судом».

Варто звернути увагу на ч. 5 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» в якій передбачено, що прокурор має «право подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом на судові рішення у кримінальній справі ...». Такого правового акта (форми) реагування прокурора на факт виявленого порушення закону як «протест» в чинному Законі України «Про прокуратуру» не передбачено.

Тому, на нашу думку, якщо прокурор вважає постанову суду про дозвіл або про відмову на проведення оперативно-розшукових заходів незаконною, він має подати апеляційну скаргу.

Окрім цього, клопотання щодо проведення оперативно-розшукового заходу розглядає слідчий суддя, який керується нормами глави 21 КПК (Негласні слідчі (розшукові) дії), і приймає рішення не в формі постанови, а ухвалу про дозвіл або про відмову в наданні дозволу на проведення оперативно-розшукового заходу.

З урахуванням викладеного, вважаємо доцільним внести зміни в п. 10 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і викласти його у такій редакції: «10) подає апеляційну скаргу на незаконну ухвалу слідчого судді (суду) про дозвіл або про відмову в наданні дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів. Подання апеляційної скарги зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які надано слідчим суддею (судом)». Таким чином пропонуємо привести у відповідність проаналізовані норми Законів України «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність» і КПК.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (в ред. від 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII (в ред. від 11.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI (в ред. від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III (в ред. від 16.09.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Наказ Генерального прокурора № 99-шц від 21.12.2019 «Про затвердження структури Офісу Генерального прокурора». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0099900-19#Text>.
6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII (в ред. від 15.03.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
7. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14.10.2014 № 1698-VII (в ред. від 05.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
8. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
9. Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України. Затверджено наказом Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=наказ+Національної+поліції+України+від+23.10.2019+року+№+1077.&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>.

Стрельбіцька Л. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ

Злочинність у місцях позбавлення волі іноді називають «пенітенціарною» злочинністю, до якої відносять сукупність злочинів, що вчиняються в пенітенціарних установах – місцях позбавлення волі. Цей різновид злочинності характеризується такими ознаками: специфічним місцем вчинення злочину (виправні установи, слідчі ізолятори тимчасового утримання); своєрідним суб'єктом злочину (тільки особа, позбавлена волі); його спрямованістю проти інших засуджених або проти осіб адміністративного персоналу установи. Така злочинність є складовою частиною рецидивної злочинності [1, с. 398].

Пенітенціарна злочинність – негативне соціально-правове явище, що об'єднує сукупність кримінально-карних діянь, пов'язаних із процесом виконання та відбування покарань, має свої закономірності, кількісні та якісні характеристики, і в зв'язку з цим вимагає специфічних державних та суспільних антикримінальних заходів [2, с. 129].

Насильницька пенітенціарна злочинність є не тільки однією з головних проблем пенітенціарної системи та системи запобігання злочинності в Україні, вона являє собою інструмент поширення кримінальної моделі поведінки в суспільстві, його криміналізації шляхом звикання до насильницьких способів вирішення конфліктів [3, с. 80].

Станом на 01.01.2021 в Україні у кримінально-виконавчих установах відбували покарання 49 823 особи. Тобто, за останні 20 років динаміка чисельності осіб у місцях позбавлення волі зменшилась на 77,5%. А починаючи з 2017 року кількість осіб, які перебувають у таких місцях, стабільно зменшується на 3-5% щороку [4].

Насильницькі злочини в структурі пенітенціарної злочинності мають незначну частку за кількісними показниками, але небезпечнішу за видами: умисні вбивства, замах на вбивство, умисні тяжкі тілесні ушкодження, погроза або насильство.

Працівники кримінально-виконавчих установ з метою підвищення ефективності роботи щодо попередження насильницьких злочинів серед осіб, які відбувають покарання запропонували ряд заходів:

– Всебічне вивчення особистості засуджених, які вчинили вбивства або тяжкі тілесні ушкодження, одна з найважливіших складових встановлення їх злочинної поведінки. Це дозволяє встановити причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів [5, с. 9].

– Серед факторів, важливих для характеристики засуджених, в першу чергу слід зазначити вік, який в значній мірі зумовлює поведінку людини, його інтереси і перспективи, життєву позицію та наміри на майбутнє. Особи середнього та старшого віку мають життєвий досвід, їх дії частіше, ніж у молоді, є наслідком зважених рішень. Молоді притаманні імпульсивність, агресивність, не завжди чітко уявлення про наслідки своїх дій. Вказані психофізичні властивості молодих людей здійснюють значний вплив на злочинність серед вказаної категорії осіб. Молодь, як правило, вчиняє більше злочинів, зокрема пов'язаних з насильством, ніж особи старшого віку. Тому вікові особливості засуджених повинні враховуватись при проведенні виховної та профілактичної роботи з ними [5, с. 10].

– Факти вчинення зазначених злочинів більш властиві засудженим, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки для осіб, які вперше відбувають покарання, та осіб, які неодноразово відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

– Слід зазначити, що вбивства та тяжкі тілесні ушкодження у виправних колоніях вчиняються засудженими переважно у перші 3-4 роки перебування їх у місцях позбавлення волі і тому саме в цей період із зазначеною категорією порушників необхідно найбільше активізувати профілактичну та соціально-психологічну роботу [6].

При нанесенні тяжких тілесних ушкоджень та вчиненні вбивств під час відбування покарання у найбільш відвертій формі проявляються конфліктні протиріччя та неприязні стосунки серед засуджених.

Отже, встановлення мотивів вчиненого злочину має виключно важливе значення [6]. Поширеним мотивом до вчинення вбивства та тяжких тілесних ушкоджень у виправних колоніях є неприявні стосунки на ґрунті раптових суперечок, під час яких засуджені зазвичай використовують ненормативну лексику, яка сприймається як особиста образа та породжує помсту, конфлікти внаслідок вживання різного роду речовин, які містять алкоголь, присвоєння майна інших засуджених.

– Значна кількість посягань на життя та здоров'я засуджених здійснюється в силу неправомірних дій потерпілих. Необачні дії засуджених зазвичай мають вираження у розповсюдженні різного роду чуток, пліток, які принижують особу, яка зважилася на вчинення злочину. Виходячи з даного аспекту, набуває особливого значення кримінологічне вивчення особистості потерпілих, їх поведінки, відносин, які зв'язували злочинця та потерпілого до моменту скоєння злочину, обстановки, у якій трапилось заподіяння шкоди. Такого роду вивчення дає певний резерв у боротьбі зі злочинами проти особи, дозволяє уникнути ситуацій, у яких приводом злочинної поведінки може стати криміногенна поведінка самого потерпілого.

Аналізуючи поведінку потерпілих в місцях позбавлення волі, необхідно зазначити, що значна їх частина під час відбування покарання характеризувались негативно, та у більшості випадків створювали провокаційні моменти своїми неправомірними діями чи зухвалою поведінкою, або знаходились в стані алкогольного сп'яніння.

Проблематика боротьби з вбивствами та тяжкими тілесними ушкодженнями у виправних колоніях потребує разом із вивченням особистості засуджених, від яких з найбільшим відсотком вірогідності слід очікувати вчинення злочину, більш глибокого та всебічного вивчення особистості і поведінки потерпілих [7].

Слід зазначити, що 100 % злочинів за хуліганськими мотивами вчинені засудженими, які знаходились у стані алкогольного сп'яніння [8].

На підставі викладеного, основним завданням у боротьбі з навмисними злочинами у виправній колонії – є зміна спрямованості особистості засуджених, викорінення у них антисоціальних поглядів, підвищення рівня самосвідомості, доведення необхідності чесного ставлення до праці, неухильного виконання та дотримання вимог законодавства, проявлення готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки. Вказана проблема виключно складна та її рішення можливе тільки при комплексному підході до її реалізації протягом тривалого часу [8].

Засуджені, навіть з самою стійкою та глибокою антисоціальною спрямованістю, не будуть мати змоги вчинити злочин, вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, якщо в місцях позбавлення волі будуть ефективно використовуватись всі заходи їх соціального та психологічного корегування, проведення повного комплексу профілактичних заходів. Успішність профілактики та боротьби із вбивствами та тяжкими тілесними ушкодженнями у виправних колоніях залежить від своєчасного усунення умов, які сприяють їх скоєнню.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Х.: Право, 2014. 513 с.
2. Богатирьов А. І., Пузирьов М. С. Теоретико-прикладна проблема наукового визначення поняття «пенітенціарна злочинність». *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 125–129.
3. Климкін В. М. Запобігання насильницькій пенітенціарній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2013. № 6-3. Т. 2. С. 80–84.
4. Статистика кількості осіб у місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/7920/>.
5. Штанько І. В. Нагальні питання підвищення ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. К., 1996. № 1. 20 с.
6. Звіт «про виконання плану роботи Державного департаменту України з питань виконання покарань за ІV квартал 2006 року». К.: ДДУПВП, 2006. 9 с.
7. Місце соціальної політики у процесі реформування пенітенціарної системи України. URL: www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_16/Yagunov.doc.
8. Кримінологическа характеристика и профилактика рецидивной преступности. URL: <http://referats.urist-center.ru/referat/content-1101.html>.

Жуковська О. Ю.,

суддя Дубенського міськрайонного суду Рівненської області, аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ЩОДО ПІДСТАВ УХВАЛЕННЯ ВИПРАВДУВАЛЬНОГО ВИРОКУ

Виправдувальний вирок – це один із найважливіших актів здійснення правосуддя, в якому констатується невинуватість людини. І ключовим є правильно визначити підставу виправдання. В практичній діяльності зустрічаються випадки скасування судових рішень саме через зазначення різних підстав виправдання [1].

Підстави ухвалення виправдувального вироку встановлені у ч.1 ст. 373 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) і фактично їх існує п'ять, якщо: 1) не доведено, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа (п.1 ч.1 ст.373 КПК); 2) не доведено, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим (п.2 ч.1 ст.373 КПК); 3) не доведено, що в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення (п.3 ч.1 ст.373 КПК); 4) встановлено судом підставу для закриття кримінального провадження: встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п.1 ч.1 ст.284 КПК); 5) встановлено судом підставу для закриття кримінального провадження: встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п.2. ч.1 ст. 284 КПК) [2]. І метою даного дослідження є визначити як розрізнити окремі суперечливі підстави, що зумовлює його актуальність.

Плутають першу і четверту підстави. Це не дивно, бо обидві стосуються факту існування кримінального правопорушення. І якщо сторона обвинувачення не довела, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа, то одразу виникає питання: чи взагалі подія мала місце?

Пункт 21 постанови Пленуму Верховного суду України №5 від 29.06.1990 досі актуальний в контексті підстав виправдання. Зокрема, подія кримінального правопорушення відсутня, коли судовим розглядом справи встановлено, що: 1) діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, взагалі не мало місця; 2) або відсутній причинний зв'язок між діянням обвинуваченого і шкідливими наслідками, настанням яких обумовлюється злочинність діяння, зокрема, коли шкідливі наслідки настали внаслідок дій особи, якій заподіяно шкоду, або в результаті дії сил природи тощо [3].

На нашу думку, вибір підстави виправдання залежить від категоричності переконання суду в тому була чи ні подія кримінального правопорушення. І чому суд зробив певний висновок має бути зрозуміло із мотивувальної частини вироку. Тому надзвичайно важливим є послідовний, логічний виклад аргументів сторін і їх підтвердження чи відкидання за результатами аналізу доказів у судовому рішенні. Наприклад, Велика палата Верховного суду в справі №629/847/15-к скасувала виправдувальний вирок, в тому числі тому, що не наведено мотивів відкидання доказів обвинувачення [4].

Отже, якщо суд встановлює відсутність події кримінального правопорушення, тобто впевнений, що кримінального проступку чи злочину, який інкримінують особі, не було, то це підстава для закриття кримінального провадження. А оскільки таке провадження не закрито під час досудового розслідування, то за результатами судового розгляду необхідно ухвалювати виправдувальний вирок саме згідно п.1 ч.1 ст. 284 КПК України. У інших випадках щодо події кримінального правопорушення потрібно виправдовувати за недоведеністю, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа, тобто згідно п.1 ч.1 ст.373 КПК.

Видається, що найпростіше визначитись з підставою номер два. Виправдовуючи згідно п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК, суд встановлює факт існування кримінального правопорушення. Але одночасно за результатами дослідження наданих доказів, оцінки на предмет належності, допустимості і достатності, робить висновок, що їх сукупність не підтверджує вчинення кримінального проступку/злочину саме обвинуваченим.

Викликає питання вибір між третьою і п'ятою підставами виправдання. Кожен випадок недоведеності в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, тобто всіх його елементів, означає по суті відсутність складу кримінального правопорушення. Тому поділ єдиної підстави на

дві окремі через призму недоведеності видається штучним. Але розрізнити їх можливо за принципом виключення. Так, відсутність складу кримінального правопорушення буде тоді, коли судом встановлено, що:

– діяння, яке ставилось у вину обвинуваченому ним вчинено, але згідно із кримінальним законом воно не є кримінальним правопорушенням. Це може бути в силу прямої вказівки Кримінального кодексу України (далі – КК): стан необхідної оборони (ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК) або крайня необхідність (ст. 39 КК), чи якщо діяння через мало-значність не становить суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11 КК) [5]. Або ж відбулась добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення, а фактично вчинене не містить іншого складу. Чи відсутні інші умови, за яких діяння визнається кримінально каранним, наприклад, попереднє притягнення до адміністративної відповідальності, повторність тощо [3];

– обвинувачений не є суб'єктом кримінального правопорушення через відсутність спеціальних ознак, встановлених для суб'єкта даного складу кримінального правопорушення або не досяг віку, з якого він може нести кримінальну відповідальність [3];

– відсутній предмет кримінального правопорушення, якщо він є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення. Наприклад, у справі №559/301/18 особа обвинувачувалась у відчуженні заставленого майна, а насправді майно не перебувало під заставою, в результаті чого суд констатував відсутність складу кримінального правопорушення [6].

Тобто встановлюючи відсутність складу кримінального правопорушення згідно п.2. ч.1 ст. 284 КПК, суд впевнений, що у даному випадку його немає і не може бути в принципі, як би сторона обвинувачення не намагалась довести протилежне. У інших випадках, якщо в інкримінованому обвинуваченому діянні не доведено наявності усіх елементів складу кримінального правопорушення, то можна констатувати наявність підстави для виправдання згідно п.3 ч.1 ст. 373 КПК.

Правильно визначитись із підставою виправдання людини необхідно, адже в протилежному випадку не буде дотримано вимог щодо законності судового рішення. І такий виправдувальний вирок не стане актом здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Постанова Великої палати Верховного суду в справі № 536/2475/14-к від 11.12.2019. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236> (дата звернення: 24.09.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.09.2021).

3. Постанова Пленуму Верховного суду України №5 від 29.06.1990. «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку». База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90#Text> (дата звернення: 24.09.2021).

4. Постанова Великої палати Верховного суду в справі № 629/847/15-к від 27.11.2019. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105184> (дата звернення: 24.09.2021).

5. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.09.2021).

6. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області у справі №№559/301/18 від 06.12.2018. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78368988> (дата звернення: 24.09.2021).

Кедрук В. В.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПОГОДЖЕННЯ ЗМІНИ МЕЖ ОБВИНУВАННЯ

Згідно положень статті 337 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта», крім випадків, коли під час судового розгляду прокурор змінить обвинувачення, висуне додаткове обвинувачення, відмовиться від підтримання державного обвинувачення, розпочне провадження щодо юридичної особи, або коли суд скористається повноваженнями, передбаченими ч. 3 ст. 337 КПК України, щодо виходу за межі висунутого обвинувачення [1].

Однак таке право прокурора щодо зміни меж обвинувачення обмежено законодавцем шляхом необхідності погодження відповідних процесуальних документів з прокурором вищого рівня. Такі ж положення [2] закріплено у відомчих нормативно-правових актах органів прокуратури.

Питання правової природи погодження прокурором зміни меж обвинувачення з прокурором вищого рівня залишається дискусійним до цього часу.

Так, В. Гринюк, І. Вернидубов, І. Середя та К. Сляднева вважають, що погодження прокурором зміни меж обвинувачення з прокурором вищого рівня є порушенням процесуальної самостійності прокурора та принципу диспозитивності [4, с. 32; 5, с. 204; 6, с. 94; 7, с. 339]. Натомість І. Єрмоєнко впевнена в необхідності контролю за свавільною та необґрунтованою зміною обвинувачення прокурорами під час судового розгляду [8, с. 36].

Дотримуючись позиції про недоцільність погодження прокурором вищого рівня зміни меж обвинувачення, В. Гринюк, водночас, вказує, що «зміна обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює реалізацію права обвинуваченого на захист, і тому, повинні бути встановлені нормативні обмеження щодо такої зміни» [5, с. 204].

У статті 26 КПК України визначено, що «сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України». Підстави та спосіб реалізації права прокурора щодо зміни меж обвинувачення викладено у ст.ст. 36, 337-341 КПК України.

Частиною 1 статті 36 КПК України визначено, що «прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється».

Враховуючи те, що процедура погодження відповідних документів щодо зміни меж обвинувачення прокурором вищого рівня визначена ст. 341 КПК України та не суперечить положенням ст.ст. 26, 36 КПК України, то в розумінні кримінального процесуального законодавства порушення процесуальної самостійності прокурора при цьому не допускається.

Проте, щоб виявити можливу загрозу самостійності прокурора під час зміни меж обвинувачення розглянемо два можливих варіанти, що виникають на практиці.

Так, згідно ч. 1 ст. 341 КПК України, «суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору час для складення та погодження відповідних процесуальних документів».

У першому випадку прокурор, що підтримує публічне обвинувачення, дійшовши самостійного переконання, що необхідно змінити межі обвинувачення, має право заявити клопотання про відкладення судового засідання з метою складення та погодження відповідних процесуальних документів. У подальшому, не втручаючись у правову позицію прокурора, що ініціював зміну меж обвинувачення, прокурором вищого рівня буде або погоджено відповідні процесуальні документи, або усунуто від участі в судовому розгляді прокурора.

Разом з тим, у організаційно-розпорядчих документах прокуратур обласного рівня тривалий час діяли положення, що справді створювали передумови для втручання у самостійність прокурора під час судового розгляду.

Зокрема, згідно п.1.5 наказу прокуратури Рівненської області «Про організацію нагляду за досудовим розслідуванням у формі процесуального керівництва, підвищення якості та ефективності участі прокурорів у судовому розгляді, оскарження незаконних судових рішень» №3 від 4 січня 2019 року керівники найнижчої ланки органів прокуратури повинні були «повідомляти про виявлену в ході судового розгляду необхідність зміни, висунення додаткового обвинувачення, встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи, відмови від підтримання обвинувачення відповідні структурні підрозділи регіональної прокуратури». Незважаючи на відсутність аналогічних положень у чинних організаційно-розпорядчих документах органів прокуратури, така практика існує і по сьогоднішній день.

Таким чином, у другому випадку прокурор перед заявленням клопотання про відкладення судового засідання з метою складення та погодження відповідних процесуальних документів повинен попередньо узгодити свою майбутню правову позицію щодо зміни меж обвинувачення не тільки з прокурором вищого рівня, тобто з керівником органу прокуратури, а й повідомити про такий намір відповідні структурні підрозділи прокуратури вищого рівня.

Проаналізувавши вищевикладені варіанти процедури складення та погодження процесуальних документів щодо зміни меж обвинувачення прокурором вищого рівня, можна прийти до наступного висновку.

У першому випадку самостійність прокурора, в розумінні цього поняття, передбаченого ч. 1 ст. 36 КПК України, не буде порушено. Навіть у разі, якщо з якихось причин вимоги статті 341 КПК України щодо непогодження відповідних процесуальних документів та одночасного усунення прокурора від подальшої участі у розгляді кримінального провадження не будуть виконані, це може бути підставою для його відводу у порядку ст.ст. 75, 77, 80-81, 83 КПК України [3]. Тут потрібно підкреслити, що відвід прокурора з підстав непогодження відповідних документів прокурором вищого рівня не є тиском на його самостійність, а навпаки гарантією дотримання ним власної правової позиції та неприпустимістю подальшого виконання таким прокурором службового обов'язку підтримувати публічне обвинувачення у даному кримінальному провадженні всупереч висловленій необхідності зміни меж обвинувачення. Така ситуація не є рідкістю, адже, прокурори вищого рівня відмовляючи у погодженні відповідних процесуальних документів, дуже не охоче усувають від участі кваліфікованого прокурора, котрий досконало орієнтується у матеріалах кримінального провадження.

У другому випадку, дійсно, створюються умови, за яких прокурор, що дійшов внутрішнього, самостійного переконання про необхідність зміни меж обвинувачення, не висловлює такої позиції під час судового засідання та у разі відмови у погодженні прокурора вищого рівня з його позицією, повинен продовжувати підтримувати публічне обвинувачення у раніше пред'явленому вигляді.

Таким чином, в цілому доречною видається позиція, що передбачене чинним кримінальним процесуальним законодавством погодження прокурором вищого рівня зміни меж обвинувачення сприяє утвердженню принципу законності, прийняттю законних і неупереджених процесуальних рішень, і, водночас, як впливає із норм кримінального процесуального законодавства та не вдаючись в межах цієї публікації до критичного аналізу першого речення ч. 1 ст. 36 КПК України, не порушує процесуальної самостійності прокурора саме в контексті розуміння цього поняття, що запропоноване ч. 1 ст. 36 КПК України.

Разом із тим практика свідчить про існування ряду непроцесуальних проблемних питань, що виникають у ході погодження відповідних процесуальних документів прокурором вищого рівня, зокрема, брак кваліфікації окремих керівників, боязнь персональної відповідальності за долю кримінальних проваджень, скерованих до призначення на відповідну посаду або ж тих, у яких остаточні судові рішення не будуть прийняті до спливу строку призначення на адміністративну посаду тощо.

Попри це, такі недоліки можуть бути усунуті шляхом перегляду процедури призначення на адміністративні посади, підвищенням персональної відповідальності прокурорів вищого рівня та вдосконаленням організаційного і відомчого регулювання із зазначених питань.

Здійснений аналіз проблем свідчить про актуальність питання правової природи погодження прокурором зміни меж обвинувачення з прокурором вищого рівня та необхідності його подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.09.2021).
2. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 р. № 51. URL: <https://www.gr.gov.ua> (дата звернення: 24.09.2021).
3. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 11.03.2021 у справі № 759/7996/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95449566> (дата звернення: 24.09.2021).
4. Вернидубов І. Проблемні питання застосування прокурором механізму висунення додаткового обвинувачення. *Повноваження прокурора щодо визначення меж судового розгляду*: матеріали круглого столу (22 листоп. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 28–32.
5. Гринюк В. О. Проблеми зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 203–206.
6. Серeda І. Проблемні аспекти процесуальної самостійності прокурора при визначенні меж судового розгляду. *Повноваження прокурора щодо визначення меж судового розгляду*: матеріали круглого столу (22 листоп. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 93–95.
7. Сляднева К. Зміна обвинувачення прокурором як форма реалізації диспозитивності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №6. С. 338–342.
8. Єршоменко І. Повноваження та завдання керівника місцевої прокуратури під час зміни меж судового розгляду кримінальних проваджень. *Повноваження прокурора щодо визначення меж судового розгляду*: матеріали круглого столу (22 листоп. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 33–36.

Лотиш Т. В.,

аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ БОЛГАРІЇ ТА УКРАЇНИ

Аналізуючи та визначаючи характер і зміст обсягу вимог до судового рішення (законність, обґрунтованість, вмотивованість, справедливість тощо) у кримінальному провадженні, науковці пропонували різні визначення їх юридичного змісту. В. Т. Горобець, П. А. Лупинська, С. Г. Мірецький, І. Д. Перлов, І. А. Остапенко, О. Ю. Гай зауважували те, що законність, обґрунтованість і справедливість є вимогами конкретно до вироку як до особливого виду судового рішення в кримінальному процесі [4, с. 180]. Н. В. Глинська вважала вимоги до судових рішень правовими стандартами їх доброякісності [1, с.180]. І. Ф. Соловійов визначав законність, обґрунтованість і справедливість як вимоги, що складають в сукупності правосудність вироку як комплексну його характеристику [5, с. 7]. Загалом в науці кримінального процесуального права до властивостей судових рішень і вимог, що ставляться до них відносили законність, обґрунтованість, справедливість, вмотивованість, істинність, преюдиційність, розумність, законну силу, правову визначеність, доцільність, незмінність, неспростовність, стабільність, можливість втілення, обов'язковість, винятковість і ряд інших.

Нормативні вимоги до судових рішень у кримінальному процесі встановлені безпосередньо законодавцем, на загальнонаціональному рівні. Якість цих вимог є необхідною умовою для доступності та якості правосуддя, зростання довіри до судової системи, адже судження суду про оцінку доказів, кваліфікацію діяння, призначення виду та розміру покарання, мотиви спростування доводів сторін характеризують не лише діяльність суду в конкретному кримінальному провадженні, але й є суттєвими показниками ефективності функціонування всієї судової влади.

Болгарія та Україна раніше належали до радянського блоку країн і протягом більшої частини ХХ століття мали схожі системи кримінального процесу, інститути кримінальної юстиції та відповідні процедури. Про те, чи радянська система являла собою зразок окремої процесуальної традиції, думки фахівців розходяться, але всі погоджуються, що в кримінальному провадженні наголос ставився на етапі досудового слідства, який значною мірою базувався не на розслідуванні фактів, а на зізнанні, після чого судовий розгляд перетворювався на суто формальну «політичну» подію. Після розпаду радянської системи наприкінці 80-их років правові та процесуальні реформи в багатьох країнах колишнього СРСР проходили не лише під впливом ліберально-демократичної ідеології, але й під дією спротиву запровадженню змагальності в кримінальному процесі, що і відобразилося на кримінальному процесуальному законодавстві цих країн.

Відповідно до ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу Болгарії (далі –КПК Болгарії) суд постановляє наступні види рішень:

- вирок, коли як перша та апеляційна інстанція вирішує питання вини та кримінальної відповідальності підсудного;
- постанову при винесенні рішення по суті скарги та протесту або при розгляді клопотання про відновлення кримінальної справи;
- ухвалу – в інших випадках [2].

Голова суду, суддя-доповідач та голова колегії видають розпорядження. Відповідно до ст. 305 КПК Болгарії вирок виноситься від імені народу. У вступній частині речення зазначаються: дата його виголошення; суд, імена членів колегії, секретаря суду та прокурора; справа, в якій винесено вирок; ім'я відповідача та злочин, за який висунуто звинувачення. В мотивах зазначаються встановлені обставини, на підставі яких доказові матеріали та які юридичні міркування щодо прийнятого рішення. У разі виникнення суперечностей у доказах викладаються міркування, чому одні з них приймаються, а інші відхиляються [2]. В резолютивній частині зазначаються дані про особу підсудного та викладається рішення суду з питань, зазначених у ст. 301 КПК Болгарії. У ньому також зазначається суд, перед яким вирок може бути оскаржений та протягом якого строку. Виправдувальний вирок не може містити

виразів, які ставлять під сумнів невинність виправданого. Закон вимагає, щоб в своєму рішенні суд зазначив підстави встановлення фактів і описав докази та правові висновки, на які спирається його рішення. У разі суперечливості доказів суд має проаналізувати їх і вказати підстави прийняття одних доказів і відхилення інших. Апеляційний суд, підтверджуючи рішення суду першої інстанції, не має наводити детальні підстави, але зобов'язаний так зробити, якщо ухвалює новий вирок, відмінний від постановленого судом першої інстанції. Оскільки суди мають оголошувати вирок одразу по закінченню слухань, зазвичай вони оголошують мотиваційні частини рішень пізніше. Невиглошення судом мотиваційної частини вироку негайно в Болгарії не розглядається як процесуальне порушення: закон дозволяє оприлюднити підстави рішення протягом 15 днів, або навіть протягом 30 днів по складних справах. Нерідко ця часова вимога не дотримується, але це не вважається перешкодою ефективності правосуддя, оскільки сторони отримують нагоду діяти після оголошення мотиваційної частини судового вироку.

У ч. 1 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зазначено, що «процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду». Відповідно до ч. 1 ст. 370 КПК України судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [3]. КПК України також визначає те, що має бути зазначено в мотивувальній частині судового рішення, включно з доказами, на які спираються висновки суду по кожному з обвинувачених, підстави зміни обвинувачення і підстави визнання обвинувачення або якоїсь його частини безпідставними. На практиці, утім, принцип обґрунтованості судових рішень додержується не завжди. Передовсім таке трапляється тоді, коли захист наводить потужні докази проти обвинувачення і довести винуватість підсудного не видається можливим. В такому випадку суд подеколи може не оцінити всі докази, представлені захистом в ході провадження, та може не згадати про це в своєму рішенні. Відтак, на перший погляд рішення суду здається належно обґрунтованим, хоча ретельний аналіз матеріалів справи і його запису призвели б до протилежного висновку.

Аналіз нормативних вимог до судових рішень у кримінальному процесі Болгарії та України вказує на те, що в обох країнах кримінальне процесуальне законодавство чітко визначає види судових рішень та вимоги до них, проте не позбавлене проблемних аспектів, які призводять до невідповідності судових рішень національним нормативним вимогам, що в свою чергу є порушенням ст. 6 Європейської Конвенцією з прав людини.

Список використаних джерел

1. Коркунов, Н. М. История философии права. СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1915. 502 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Болгарія. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135512224> (дата звернення 10.09.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10.09.2021).
4. Лупинская, П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. М. : Норма: Инфра-М, 2010. 240 с.
5. Соловьев И. Ф. Правосудность приговора в уголовном процессе Российской Федерации : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж, 1992. 21 с.

Шахрайчук А. М.,

головний судовий експерт групи дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Рівненського НДЕКЦ МВС, аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

Токарець Т. Б.,

старший судовий експерт групи дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Рівненського НДЕКЦ МВС

**ГЕНЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАПІЛЯРНИХ УЗОРІВ,
ЯКІ ЗАЛИШЕНІ ТРАВМОВАНОЮ ШКІРОЮ**

Гене́за дослідження папілярних узорів, які залишені травмованою шкірою не має чітко окресленої часової межі, оскільки, по-перше, дослідження такого роду тісно пов'язані із різними за предметом науками, які пересікались виключно у фарватері обміну знаннями для більш повного вивчення власного предмета, наприклад: з хімії – нові реактиви для виявлення потожирової речовини, з фізики – особливості взаємодії світла з латентними слідами, з медицини – такі характеристики папілярного узору, як стійкість, відновлюваність, індивідуальність, причому, що важливо, основний масив адаптованого не був спланованим; по-друге, вивчення можливості ототожнення людей за їх відбитками – провідне гасло перших криміналістів, діяльність яких спрямовувалась на розслідування злочинів, а тому система валиків та борозенок опрацьовувалась в межах, достатніх для цього – досить поверхнево. Звісно, з розвитком науки та техніки, глобалізацією практично всіх сфер життєдіяльності людини, зростанням швидкості поширення знань та легкістю їх отримання, дослідження папілярних узорів, які залишені травмованою шкірою стало актуальним не лише для реалізації завдань правоохоронної системи, а й, наприклад, для спрощення та пришвидшення операцій щодо ідентифікації осіб в держустановах та приватних закладах на рівні роботи «paperless», для захисту інформації на рівні програмного забезпечення.

Спіраючись на викладений вище матеріал, можемо говорити, що особливості відображення морфології травмованої шкіри з ділянок, де наявні папілярні лінії, вивчались поступово, впродовж усього періоду розвитку природничих наук та техніки.

Тим не менше, заявлена тема зберігає свою актуальність в силу необхідності локалізації, систематизації та узагальнення знань, безпосередньо пов'язаних з нею, щоб, як мінімум, не трапилось випадків на зразок близьких за часом тотожних відкриттів можливості вести облік осіб та ототожнювати їх за відбитками пальців, отриманих: Вільямом Гершелем (1877), Генрі Фольдсом (1879), Джоном Вуцічем (1893), Едвардом Генрі (1896).

Першим прикладом, коли матеріально-фіксоване відображення поверхні шкіри вирішило ідентифікаційну проблему, було використання відбитків рук в якості доказів під час розслідування місця крадіжки зі зломом, описаного в документі династії Цинь – 221-206 рр до н.е. [1, с. 47]. Зазначену дату можна визнати першим документально зафіксованим фактом, коли пальцеві відбитки використовувалась в якості доказу, в сучасному розумінні, тобто – досліджувались. Можна згадати і цеглини, виготовлені в період між 7000-6000 років до н.е., знайдені в ході археологічних розкопок в місті Єрихон, що описано в книзі Кетлін Кеньйон «Археологія Святої Землі»: «цеглини, з яких побудовані стіни, виготовлялись вручну (не в формах, як це відбувалось пізніше) з формою, схожою на сплющену сигару, поверхня якої мала виразний малюнок ялинки, утворений парами втиснутих відбитків пальців муляра, створюючи тим самим ефект, який забезпечується порожниною в сучасній цеглі.», [2, с. 21] але в силу примітивності науки та особливостей світогляду мова про сліди пальців, в яких відображаються ознаки травмованої шкіри апріорі не могла мати місце.

В ХІХ столітті, з досить серйозним науковим підходом, структура папілярного узору стала викликати значну зацікавленість у вчених, причому в різних частинах світу. Для прикладу, з 1858 року, Вільям Гершель, британський офіцер в Індії, протягом 20 років використовував відбитки пальців, щоб відрізнити корінних жителів в періоди виплати їм зарплати, тому що у них не було посвідчення особи, а для європейця вони виглядали однаково. В той час Гершель виявив, що відбитки пальців, взяті у різних

людей, не ідентичні, навчився їх відрізнити і ідентифікувати людей за допомогою «картинки пальця», як він сам назвав цей метод. З довідника по анатомії він взяв термін «папілярні лінії» [3, с. 54], а це свідчить, що процес дослідження та оцінки морфології шкіри поступово озброювався медичною термінологією, розвиваючи дактилоскопічний напрямок шляхом імплементації результатів інших наук.

Нині глобальна «діджиталізація» та популяризація біометричних технологій розширили сферу застосування дактилоскопії, яка вже використовується при розробці не криміналістичних застосунків: гаджетів із технологією «Touch ID», програм та сервісів: ДІА, Приват24, Telegram, Mindly, WPS Office, Apple Pay. Впроваджені програми щоденно швидко та безпомилково ідентифікують людей при перетині кордону, розблокуванні телефону, вході до електронного банкінгу, відкритті сейфу – там, де обов'язкова присутність конкретної особи.

Поки що стверджувати, що технології розпізнавання папілярних узорів – ідеальне вирішення усіх ідентифікаційних завдань не варто, адже проблема ототожнення осіб за особливостями структури травмованої шкіри все ще актуальна – подаючи документи на отримання закордонного паспорта доволі великий відсоток населення змушений писати відмову від сканування нігтьової фаланги, так як програма сканера не в змозі опрацювати атипову структуру шкіри; не завжди вдається розблокувати свій гаджет з першої спроби після роботи на будівництві; деякі дерматологічні захворювання протікають з різним рівнем загострення, локалізацією, ступенем деформації структури шкіри та рівнем стійкості її морфології і це лиш декілька прикладів, які проявляють обмежену дієздатність таких осіб, звужуючи їх можливості в користуванні благами технічного прогресу, на які ті мають право.

Популяризація таких досліджень пов'язана і з тим, що небезпека копіювання біометричних ідентифікаторів мінімальна. Відбитки пальців зберігаються в базі даних як шаблон, який є математичною моделлю. Тому навіть після отримання доступу до бази даних, що не є простим через аутентифікацію, шаблон відбитків пальців буде відновлений.

Що стосується використання муляжів, то захист від його зчитування реалізується апаратно в скануючому пристрої. Деякі оптичні сканери визначають наявність частинок поту на зображенні, оптоволоконні сканери розрізняють залишкове світло, що проходить через палець в точці контакту пальця з поверхнею сканера, а ультразвукові сканери дозволяють отримати інформацію про пульс. Такий підхід контролера точно диференціює підробку.

Порівнюючи минуле та сьогодні спостерігаються дві тенденції: 1) використання особливостей морфології шкірного покриву для ідентифікації людини; 2) дактилоскопія, не зважаючи на свою оманливу простоту, продовжує розвиватись та втілюватись у нових та непередбачуваних іпостасях.

Підсумовуючи зазначимо, що розвиток теми: «генеза дослідження папілярних узорів, які залишені травмованою шкірою» є суспільно-необхідним та раціональним напрямком розвитку дактилоскопії, який вже користується попитом не лише в частині збільшення масиву її можливостей в криміналістиці, а й в частині впровадження її нових положень в сучасному цифровому світі.

Список використаних джерел

1. Tomasz Szczepański, Ph.D. Dactyloscopy over the centuries: article, issues of forensic science 303 (1). Warsaw, Poland.: Scientific Development Department. Central Forensic Laboratory of the Police, 2019. P. 47–54.
2. Henry C. Lee, R. E. Gaensslen. Advances in fingerprint technology second edition: book, CRC series in forensic and police science. Danver, USA.: CRC Press LLC, 2001. 426 p.
3. Eng. Cătălin Lupu, PhD Stud, Valeriu Lupu, prof.dr. The beginnings of using fingerprints as biometric characteristics for personal identification purposes: article, annals of the „Constantin Brancusi” University of Targu Jiu, *Engineering Series*. No. 3/2014. Suceava, Romania.: Ștefan cel Mare University of Suceava, 2014. P. 53–56.

Таргоній М. В.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія», суддя Рівненського районного суду Рівненської області

ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСТИТУЦІЇ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА ВИЛУЧЕННЯ РЕЧІ, ЯК ІДЕЇ ДО ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ

I. Концепція реформування кримінального законодавства України.

У зв'язку із обумовленою необхідністю реформування кримінального законодавства України, Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права (далі – робоча група). Серед іншого, перед нею поставлені завдання забезпечити розроблення узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність.

Реалізуючи ці завдання та маючи на меті організацію широкого громадського обговорення, насамперед у професійному середовищі за участю провідних фахівців з різних галузей права та міжнародних експертів напрацьованих законодавчих ініціатив з питань реформування кримінального законодавства в Україні, робоча група розробила відповідну Концепцію.

Вона також відображає численні рекомендації науково-практичних конференцій, на яких ставилося питання про необхідність проведення нової кодифікації кримінального законодавства України та законодавства про відповідальність за інші правопорушення в публічній сфері, насамперед, адміністративні.

Кодифікації підлягає кримінальне законодавство України, а також й інші акти, які регламентують відповідальність за публічні правопорушення

Вважається, що новий кримінальний закон має бути повністю звільнений від декларативних положень, невластивих сучасному кримінальному праву: видів покарань (позбавлення військового, спеціального звання, рангу чину чи кваліфікаційного класу, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців); в інституті звільнення від кримінальної відповідальності передача на поруки трудовому колективу та інші. Натомість, мають бути перейняті і з урахуванням базових засад національної правової традиції закріплені у майбутньому законодавстві властиві сучасному кримінальному праву європейських країн правові засоби (реституція, компенсація, заходи безпеки, пробація та інші).

Запропонована законодавча модель дозволить перейти до конструкції, основою якої є забезпечення прав людини на захист від свавільного втручання держави при вчиненні публічного правопорушення та активна роль потерпілого.

II. Реституція та компенсація відповідно до статті 3.7.1. проекту КК України.

1. Особа, яка вчинила злочин, внаслідок якого порушене особисте право потерпілої особи та/або завдана шкода потерпілій особі, територіальній громаді, державі, зобов'язана здійснити реституцію та/або компенсацію.

2. **Реституцією є:** а) поновлення порушеного особистого права потерпілої особи, б) повернення потерпілій особі (цивільному позивачу) протиправно здобутого майна, або в) за згодою потерпілої особи (цивільного позивача) надання рівноцінного майна замість протиправно здобутого, знищеного чи пошкодженого майна, відновлення майна у натуральному вигляді чи відновлення властивостей пошкодженого майна.

3. **Компенсацією є** грошове відшкодування завданої злочином шкоди у повному обсязі.

4. Добровільне здійснення особою реституції та/або компенсації враховується відповідно до положень цього Кодексу під час визначення засобів кримінальної відповідальності.

5. Якщо особа до моменту постановлення вироку не здійснила реституцію та/або компенсацію, суд зобов'язує її відшкодувати (компенсувати) завдану злочином шкоду у півторакратному розмірі, а у разі вчинення корисливого злочину – у двократному розмірі.

6. У разі неможливості здійснення компенсації щодо особи, визнаної винною у вчиненні умисного насильницького злочину, завдана шкода компенсується державою за рахунок Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим у випадках та в порядку, передбачених законом.

Щодо частини 6 даної статті. Передбачається, що компенсації від держави зможуть отримати люди, які мають тяжкі тілесні ушкодження, завдані злочином, жертви статевих злочинів, родичі і члени сімей тих, хто помер (йдеться про вбивство), а також неповнолітні діти, яким завдане психологічне або фізичне насилля. Для створення Державний фонд відшкодування шкоди таким потерпілим, буде наповнюватися за допомогою самих ув'язнених. Кожен ув'язнений, незалежно від вчиненого злочину, по-перше, буде сплачувати спеціальний збір на наповнення фонду для виплат потерпілим, по-друге, – на регреси. По-третє, усі кошти, які надійдуть від штрафів та виправних робіт інших злочинців як санкція, також будуть наповнювати цей фонд. (https://zib.com.ua/ua/146346-minyust_nazvav_12_osnovnih_napryamiv_roboti_u_2021_rosi.html).

III. Убезпечення потерпілої особи (цивільного позивача) від невиконання рішення суду про відшкодування (компенсування) завданої злочином шкоди. Відповідно до статті 7.6.1. проекту КК України передбачена кримінальна відповідальність за невиконання або перешкоджання виконанню судового рішення. Особа, яка: а) не виконала судові рішення (вирок, рішення, ухвалу, постанову суду або судовий наказ), що набрало законної сили, або б) перешкоджала його виконанню, – вчинила злочин 1 ступеня.

Класифікація злочинів за їх тяжкістю визначена у розділі 2.1. проекту КК України.

IV. Вилучення речі відповідно до статті 3.8.3. проекту КК України.

1. Вилучення речі полягає у безоплатному відчуженні на користь Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, речі, яка не належить засудженій особі на праві власності, у тому числі речі, вилученої з цивільного обороту.

2. Вилучення застосовується щодо речі, якій властиві ознаки майна, перелічені в частині 2 статті 3.8.1 цього Кодексу, а також речі, яка була одержана внаслідок вчинення злочину або є доходом від такої речі.

3. Вилучення не застосовується щодо речі, яка: а) була предметом злочину або одержана внаслідок його вчинення і підлягає поверненню потерпілій особі або іншому власнику (законному володільцю), або б) підлягає поверненню власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про її незаконне використання.

4. Вилучення речі застосовується у випадках, передбачених частиною 4 статті 3.8.1 цього Кодексу – у випадках засудження особи за умисний злочин як з призначенням покарання, так і зі звільненням від покарання.

В частині 2 статті 3.8.1 КК зазначено про майно, яке: а) є предметом злочину або доходом від такого предмета, б) підшукане, пристосоване, використане як знаряддя або засіб вчинення злочину чи для схилення особи до його вчинення, в) використовувалося для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення злочину, або г) використовувалося як винагорода за вчинення злочину.

V. Убезпечення від незаконних дій щодо майна, яке підлягає вилученню. Відповідно до статті 7.6.2. проекту КК України передбачено, що особа, яка: а) вчинила відчуження, приховування, підміну, пошкодження, знищення або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, або майном, яке описане, якщо це майно було їй ввірене, б) порушила обмеження (обтяження) права користуватися таким майном, якщо це майно було їй ввірене, в) здійснила банківську операцію з коштами (вкладами), на які накладено арешт, будучи представником фінансової установи, або г) вчинила дії, передбачені пунктами (а) – (в) щодо майна, яке підлягає конфіскації або речі, яка підлягає вилученню, за рішенням суду, що набрало законної сили, – вчинила злочин 1 ступеня. (<https://newcriminalcode.org.ua>)

VI. Висновки. Вважається, що запропонована законодавча модель дозволить перейти до конструкції, основою якої є забезпечення прав людини на захист від свавільного втручання держави при вчиненні публічного правопорушення та активна роль потерпілого. Існує суспільний запит на те, щоб від декларацій про гуманізм вітчизняного законодавства у відповідній сфері та необхідність повсякчасної уваги до прав потерпілого перейти до конкретних заходів, серед яких:

- акцент на примирення учасників конфліктних відносин та вирішення ситуації з мінімально можливими репресіями, скрізь, де це можливо, з урахуванням і публічних, і особистих інтересів потерпілого;
- розширення прав потерпілого щодо початку переслідування за публічні правопорушення;

– встановлення правила, згідно з яким будь-яке пом'якшення становища правопорушника (зокрема, застосування помилування, угоди зі стороною обвинувачення, умовно-дострокове звільнення від покарання чи заміна його більш м'яким) здійснювалося лише з урахуванням позиції потерпілого та за умови відшкодування завданої шкоди;

– включення до правових заходів, які застосовуються за публічні правопорушення, компенсаторних елементів (зокрема, сплати частини штрафу на користь потерпілого та у фонд відшкодування шкоди від правопорушень).

Ткачук Б. П.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ «БОТІВ», ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Життя сучасної людини наповнене динамічністю та потребою в інформації. Зазначена інформація може мати різний характер та різну сутність. Незмінною при цьому виступає щоденність в отриманні зазначеної інформації.

На даний час, ми можемо стверджувати, що поява інтернету суттєво збільшила та спростила обіг інформації, а сам віртуальний простір став універсальним комунікативним середовищем, яка пов'язала велику кількість людей незалежно від відстаней, кордонів та мов. Поява соціальних мереж та їх подальша еволюція вчергове спростила процес обміну інформацією, зацікавила аудиторію можливістю зворотнього контакту та можливістю негайно висловити свою позицію щодо подій та осіб.

Варто відмітити, що соціальні мережі не обмежуються такими межами як Facebook, Twitter, Instagram. До соціальних мереж також відносяться Whatsapp, Telegram, Viber та ряд інших.

Варто відмітити, що соціальні мережі вже протягом тривалого часу використовуються не лише для спілкування та обміном інформацією чи інших соціально корисних дій, але і для вчинення кримінальних правопорушень. В свою чергу, соціальні мережі використовуються і для виявлення осіб та кримінальних правопорушень, які такі особи вчинили. Зазначеному присвячено значна кількість наукових робіт та практичних посібників.

Водночас, питання використання соціальних мереж для протидії розслідуванню кримінальних правопорушень залишається малодослідженим. Аналогічно малодослідженим є питання технологій, які при такій протидії використовуються.

Основою протидії розслідуванню, яка здійснюється із використанням соціальних мереж, є поширення інформації. Однак, поширення інформації, що направлена на протидію розслідування кримінального правопорушення, у звичайному форматі має малі шанси для досягнення результату, оскільки така інформація буде загублена серед інформації, що публікується іншими користувачами.

За зазначених умов особа, яка безпосередньо здійснює дії, направлені на протидію розслідуванню кримінальних правопорушень, змушена підвищувати рівень зацікавленості інформацією, збільшувати обсяг охоплення. Зазначене досягається залученням до поширення інформації, а також до реагування на неї (зокрема коментування) інших акаунтів мережі, щоб така інформація не втратилася в загальному масиві, була виведена в розділ «рекомендоване», була помічена особами, на реакцію котрих і розраховане її розміщення.

Таким чином, особа, яка реалізовує дії із протидії розслідуванню, має або використовувати реальні акаунти мережі, попередньо узгодивши дії із особами, які є реальними користувачами, або використовувати штучно створені акаунти мережі, а також використовувати спеціальне програмне забезпечення для управління ними. Зазначене носить назву – «використання ботів».

Варто відмітити, що технологія ботів функціонує не лише в соціальних мережах, а їх завдання не завжди містять негативних характер.

Так, під поняттям «бот» можна визначити спеціально створене програмне забезпечення (програмний додаток), що функціонує згідно заздалегідь визначеного сценарію, з метою досягнення цілей визначених автором зазначеного програмного забезпечення (програмного додатку).

Одним із різновидів ботів є так звані боти соціальних мереж. Зазначене програмне забезпечення спеціально створене для здійснення послуг чи комунікацій в середині соціальної мережі.

Інтерес для даної роботи становлять соціальні боти, що являють собою облікові записи із вигаданими персональними даними, а також програми, які здійснюють автоматичне створення облікових записів, програми, які здійснюють їх управління та аналіз отриманої від використання інформації.

Сукупність облікових записів, об'єднаних спільним центром управління, носить назву «ботоферма».

Технологія використання ботоферм неодноразово використовувалася створення необхідного інформаційного фону при висвітленні подій військових дій та політичних перегонах.

Варто відмітити, що ботів можна поділити на певні групи:

I. За сутнісним критерієм:

1) Слабкі боти, боти-одноденки – клас ботів, який представлений слабко організованим акаунтом, який, як правило, не має фото профілю, з невеликою кількістю друзів, інформаційно порожньою сторінкою. Такі боти, як правило, створюються в автоматичному режимі за допомогою простих скриптів. Завдання таких ботів здійснювати велику кількість однотипних дій. В результаті такої активності адміністрація соціальних мереж швидко виявляє таких ботів та блокує їх. Ціль діяльності – створення інформаційного буму або підтримки події (інформації) в конкретний проміжок часу;

2) Звичайні боти – клас ботів, який представлений акаунтами, які мають візуальне фотооформлення нейтрального характеру (рідко фото людей). Такі боти, в переважній більшості, також створюються в автоматичному режимі. Завдання ботів здійснення коментування інформації, її репост, наповнення груп учасниками (підписниками).

Підгрупою (підвидом) таких ботів можна визначити ботів-іноземців. Вони як і звичайні боти виконують поставлені класу завдання. Такі боти є продуктом діяльності закордонних ботоферм. Такі боти закупаються для швидкого збільшення потужностей.

3) Боти-маріонетки – клас ботів, який представлений високоорганізованими акаунтами, які мають всі риси характерні для звичайного акаунта середньостатистичного користувача. В більшості випадків, такі боти керуються реальними людьми напряму або шляхом використання людиною програмного забезпечення, що дозволяє одночасно керувати декількома ботами.

Окремим видом таким ботів є боти-ломи (лідери громадської думки) – такі створений вручну і старанно підтримується авторами. Акаунти мають своє позиціонування і свою аудиторію. Зазначених акаунтів мало, використовуються для вкидань необхідної замовнику інформації, створення інформаційної сенсації.

Також, створення ботів здійснюватися шляхом взлому сторінок в соціальній мережі, які довгий час є неактивними.

II. За типом керування:

1) виключно автоматичний (технічний, комп'ютерний) – включає в себе ботів, які здійснюють прості дії (зміна кількості переглядів, проставлення відміток («лайків»), репост та ін;

2) виключно людський (безпосередній) – включає в себе ботів, які керуються напряму особою, однак оператор такого бота не пов'язує його із собою;

3) комбінований – передбачає елементів попередніх видів, використовується такі боти, як правило, для коментування. В спеціальний розділ програмного забезпечення бота вноситься інформація про подію або особу, а сам бот, в подальшому, здійснює розміщення такої інформації, повторюючи таку дію необмежену кількість разів.

Таким чином, підсумовуючи наведене, можна констатувати, що технологія ботів не є технологічно простою. Вона включає в себе не лише принципи та закономірності програмування та діяльності програм та мереж, але і містить комунікативну та соціально-психологічну складову, оскільки змушує широкий загал повірити в реальність особи, події чи її обставин, замінивши тип спілкування «людина – комп'ютер (техніка)» на тип «людина – людина» із притаманними для такого типу правилами та закономірностями.

Балагур Ю. С.,

студентка 2 курсу Національного університету «Острозька академія»

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Право на свободу думки та слова є конституційним правом людини й громадянина. Закон України «Про інформацію» визначає свободу вираження власних поглядів і переконань основним принципом інформаційних відносин [1], а стаття 19 Загальної декларації прав людини 1948 р. передбачає, що кожна людина має право на вільне виявлення переконань [2]. Та чи абсолютним є це право?

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ свобода вираження поглядів є одним із засадничих положень демократичного суспільства та однією з основних умов його розвитку й самореалізації кожної окремої особи, проте це право обмежено щодо висловлювань, що пропагують расову дискримінацію і ворожнечу. Так у справі Смажич проти Боснії та Герцеговини («Smajić v. Bosnia and Herzegovina») від 08.02.2018 Смажича було визнано винуватим у розміщенні публікації на інтернет-форумі, що містила заклик до національної, расової та релігійної ненависті, ворожнечі або нетерпимості. Заявник стверджував, зокрема, що він висловлював свою думку з суспільно важливого питання. ЄСПЛ визнав скаргу заявника явно необґрунтованою відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і, як наслідок, неприйнятною. Зміст постів заявника було виражено в досить образливій формі та, хоч вони і мали загальний характер, все ж зачіпали делікатне питання етнічних відносин в постконфліктному боснійському суспільстві[3].

Щодо українського законодавства, то Кримінальний кодекс України від 2001 року встановлює кримінальну відповідальність за публічні заклики до протиправних дій[4]. Згідно із коментарем до кодексу, що аналізується, заклик, про який йдеться в ч. 2 ст. 109 КК України, — це активний вплив на невизначену кількість людей або на членів певної партії, організації чи інше угруповання, пов'язане зі схиленням їх до насильницької зміни чи насильницького повалення конституційного ладу або до насильницького захоплення державної влади[5].

Особливою властивістю публічних закликів як кримінального правопорушення, що вчиняється вербальним способом, є лінгвістичне маніпулювання. При чому вони можуть мати як пряму, так і приховану (непряму) форми. Прямий заклик – це найбільш радикальна, явна форма словесного впливу на поведінку суб'єкта, що містить дієслово спонукального наказового способу. У тексті на прямий заклик вказує використання знаку оклику. Наприклад, згідно з рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15.09.2017, словосполучення «ПОРА ВОЕВАТЬ!» було визнано прямим публічним закликом [6]. Водночас публічні заклики можуть бути і непрямими. Визначальною ознакою такої форми є маніпулятивний лінгвістичний вплив на свідомість, а її використання винним пов'язано з прагненням уникнути відповідальності. Якщо звернутися до судової практики, то Іллічівським районним судом м. Маріуполя від 07.09.2015 непрямим публічним було визнано декларацію про проголошення державного суверенітету ЛНР та акт проголошення незалежної ЛНР. Експерт зазначив, що ці документи містять непрямий публічний заклик до кожного, хто ознайомиться з текстами відповідних документів, усвідомити та прийняти створення ЛНР як суб'єкта міжнародно-правових відносин [7].

Основним критерієм визначення протиправних закликів є їх публічність. Це означає, що вони повинні бути відкрито звернені до багатьох осіб (не менше двох), що реально сприймають або, на думку розповсюджувача, можуть сприймати ці заклики. Необхідно зауважити, що публічність є оціночним поняттям, і питання про її наявність має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення закликів тощо. Якщо такі заклики звернені до конкретної особи, вони кваліфікуються як підбурювання до вчинення дій, метою яких є насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Варто звернути увагу на рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 19.06.2017 [8] та ухвалу Миколаївського апеляційного суду від 05.12.2018 [9], у яких міститься важлива характеристика публічності як ознаки відповідного складу правопорушення: спрямованість на увагу великої кількості осіб. Винні особи створювали листівки із закликами, аби багато людей з ними ознайомилося. Тому

публічність не завжди пов'язується з присутністю у місці вчинення кримінального правопорушення великої (необмеженої) кількості осіб. Тому хоч у судовій практиці здебільшого акцентується увага на необмеженій кількості адресатів, водночас судами допускається наявність публічності закликів і в тому випадку, коли винний здійснює кримінально протиправні дії з тим розрахунком, що зі змістом закликів зможе ознайомитися значна кількість осіб.

Підсумовуючи, варто зазначити, що публічні заклики як кримінально-правове поняття, характеризується такими істотними ознаками: це мовленнєвий акт; наявність адресанта (мовця, особи, яка публічно закликає до відповідної протиправної поведінки) та адресатів (слухачів, невизначеного кола осіб, які сприймають інформацію протиправного характеру), а також публічність, що проявляється у відкритому зверненні до маси людей із висловлюваннями протиправного змісту. Такі властивості публічних закликів, як їх спосіб, форма, місце варто встановлювати в кожному випадку індивідуально.

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 16.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
2. Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Рішення ЄСПЛ «Smajić v. Bosnia and Herzegovina» від 08.02.2018 48657/16. URL: <https://laweuro.com/?p=9480>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. Дата оновлення: 30.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14%23Text>.
5. Тацій В. Я., Пшонка В. П. Кримінальний кодекс України Науково-практичний коментар. Том 2. К.: Національна академія правових наук України Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. 9 с.
6. Вирок іменем України Луцький міськрайонний суд Волинської області від 17.10.2017, справа № 161/10984/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68965241>.
7. Вирок Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 07.09.2015 у справі № 264/6013/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49926249>.
8. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 19.06.2017 у справі № 489/7957/15-к (провадження № 1-кп/489/38/2017). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67233629>.
9. Ухвала Миколаївського апеляційного суду від 05.12.2018 у справах № 489/7957/15-к (провадження № 11-кп/4812/29/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78574029>.

Стасів О. О.,

студентка 3 курсу Національного університету «Острозька академія»

ДО ПИТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Професійна діяльність юриста передбачає різні види комунікативних ситуацій, у тому числі безпосереднє спілкування з клієнтом, у якому поряд із вербальним спілкуванням значна увага має бути приділена і невербальному спілкуванню.

Так, невербальне спілкування – це вид спілкування, для якого характерне використання невербальної поведінки та невербальних комунікацій як головного засобу передачі інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про співрозмовника та зрештою здійснення впливу на іншу людину. Під такою несловесною комунікацією прийнято розуміти систему знаків, які використовуються у процесі спілкування і відрізняються від мовних засобами та формою вираження.

Існує чотири види найбільш поширених знакових систем, а саме: візуальні, акустичні, тактильні, ольфакторні [1]. В свою чергу, кожна система включає в себе більш детальний поділ. Так, візуальна система включає: кінесіку (міміку та жести) та проксеміку (просторову та тимчасову організацію спілкування). До допоміжних засобів спілкування можна віднести підкреслення або приховування особливостей статури (ознаки статі, віку, раси) та засоби перетворення природної статури (одяг, зачіска, косметика, окуляри, прикраси). Акустична система розглядає такі предмети: паралінгвістичні (якість голосу, його діапазон, тональність), голосність, тембр, ритм, висота звуку; екстралінгвістичні (мовні паузи, сміх, плач, подихи, каше) [1]. Тактильна система сприйняття включає дотики (рукостискання, поплескування, обійми тощо). Та ольфакторна система, яка відповідає за перцептивну сторону комунікації, а саме приємні та неприємні запахи навколишнього середовища, природні та штучні запахи людини.

Кожна професійна діяльність вимагає правильного тлумачення комунікаційних знаків для взаємодії між собою. Найбільш точного та правильного тлумачення знаків вимагає і юридична діяльність. Оскільки, ця професія покликана забезпечувати дотримання потреб, які важливі для взаємодії при вирішенні спірних питань. У своїй професійній діяльності юристу необхідно знати смислове наповнення найбільш розповсюджених жестів, аби отримати та зрозуміти повну інформацію про співрозмовника. Юристу в силу специфіки професійних комунікацій часто доводиться мати справу із співрозмовниками, які кажуть неправду або намагаються приховати правду [2, с. 107].

Коли людина каже неправду або напівправду, вона: обсмикує одяг, струшує з нього пил або ворсинки (уявні або й справжні); «грається» з дрібними предметами, уникаючи візуального контакту; намагається ніби сховати своє тіло, вивести його з поля зору співрозмовника (спирається на шафу, розташувавшись за нею; «з'їжджає» із стільця під стіл тощо); кусає губи та насуплює або піднімає брови; уникає погляду співрозмовника або, навпаки, постійно дивиться йому у вічі, вдаючи щирість; ховає руки, робить ними хаотичні, нервові рухи; періодично почісує або потирає носа тощо [2, с. 107-108].

Коли людина замовчує інформацію, то її несвідомі рухи можуть передати ставлення до ситуації та показати внутрішній стан. За такими принципами юрист у своїй діяльності може використовувати ці засоби спілкування, а саме невербальну взаємодію. Як спосіб визначення інтересів учасників спору під час вирішення справи. Головне не забувати, що умінням дешифрувати невербальні засоби комунікації може володіти не лише юрист, але і його оточення, включаючи клієнтів, тому не зайвим тут буде і самоконтроль із боку юриста, який в силу повторюваності набуде характеру звички та стане частиною професійного життя.

Східна мудрість твердить: «Ти сказав один раз – я повірив, ти повторив – я засумнівався, ти сказав втретє, і я зрозумів, що ти брешеш». Повторюючи кілька раз одне й те саме, людина видає свою нещирість [2, с. 107-108]. Важливим є ще те, що юрист має не тільки розпізнавати й зрозуміти невербальні сигнали, а також вміти застосовувати їх у своїй діяльності. Не слід забувати і про такі невербальні знаки, як манера розмови і зовнішній вигляд. Юрист промовляє до клієнта на консультації або у суді під

час захисної промови не голосом бездушного «оракула», а вступає у суперечку, запевняє, хвилюється, радіє, тобто транслює через слова свої внутрішні переконання, виявляє своє ставлення до предмета виступу. Інтонування мови підкреслює також перехід від однієї думки до іншої, від питання до питання, від проблеми до проблеми. Це має бути підкреслено зовнішнім виглядом, адже він також формує думку про юриста.

У професійній діяльності юриста невербальну комунікацію варто розуміти не лише як уміння інтерпретувати жести та міміку співрозмовника (клієнта) і контролювати свою поведінку, але і як психічну сутність поняття особистої території людини, її зони. Більше того, варто враховувати і національні особливості поведінки співрозмовника, взаємне розташування під час бесіди, вміння дешифрувати значення використанням допоміжних предметів.

Особливо цінним є уміння тлумачити жести у діяльності адвоката. Важливими складниками такої комунікації є жести, за якими можна судити про психологічний стан співрозмовника. Інколи жестикуляція діє на підсвідомому рівні, що й допомагає адвокату під час ведення допиту. Так, на основі наукових розвідок із філологічної, психологічної та юридичної літератури з'ясовано, що жести умовно поділяються на такі групи: автоматичні, презентаційні та інтонаційні [2]. Використовувати автоматичні та презентаційні жести адвокату під час виступу потрібно обережно, адже вони можуть відвертати увагу присутніх від основної думки. А за мімічними можна відстежити поведінку адвоката під час виступу в судовому засіданні, а саме: протест, здивування, стурбованість, страх, гнів тощо. Адже, вдалий виступ адвоката під час судового засідання залежить не тільки від високого рівня вербальної комунікації, але й від умінь правильно застосовувати невербальну. Та й загалом у своїй професійній діяльності юрист має правильно слухати співрозмовника, бути завжди уважним, прислухатися до співрозмовника, дивитися на співрозмовника, зберігати візуальний контакт та дотримуватися зручної дистанції спілкування.

Вміння правильно встановлювати оптимальне співвідношення вербальної і невербальної мови для кожної ситуації складає ключове правило невербального спілкування. Спостереження за своїми жестами та жестами інших людей є найкращим способом дослідження прийомів комунікації, що використовуються у професійній діяльності юриста [3]. Системи невербальної комунікації є основним чинником формування спільного інформаційного поля та спільного сенсу в процесі спілкування. Створення спільного комунікативного поля допомагає при вирішенні питань у професійній діяльності юриста.

Відтак, невербальна комунікація у професійній діяльності юриста є її невід'ємною складовою, частиною живого процесу безпосередньої взаємодії юриста та клієнта, із їх закономірними виявленнями емоцій, утворюючи тим самим невербальний аспект обміну інформацією.

Список використаних джерел

1. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Х.: НФаУ, 2011. 132 с.
2. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: «Інновація», 2015. 200 с.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Марченко В. М. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики. К., 2007. 120 с.

Зміст

Іоаннікій Малиновський – дослідник права та держави

Попелюшко В. О. АКАДЕМІК ІОАННІКІЙ МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО РЕВОЛЮЦІЙНІ МОТИВИ В «КОБЗАРІ» ШЕВЧЕНКА (ІЗ НЕОПУБЛІКОВАНОГО)	4
Гонгало С. Й. ОСОБИСТІТЬ І. МАЛИНОВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФОЛОГІЇ	9
Герасимчук О. П. ДОСЛІДЖЕННЯ І. МАЛИНОВСЬКИМ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА СТАТУТАМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО	11
Матвійчук М. А. І. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ В'ЯЗНИЧНОГО ЖИТТЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ	13

Державно-правові дисципліни

Дробуш І. В. ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	17
Івановська А. М. ЗАКОННІСТЬ ЯК ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ	19
Мартинюк Р. С. ІДЕЯ ЗМІШАНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ФОРМА ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	21
Курганська О. В. СУДОВІ РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ЩОДО РІШЕНЬ, ДІЙ, БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	23
Поліщук Т. С. ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	26
Кушнір Р. О. ОТРИМАННЯ І СКАСУВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ В УКРАЇНІ: ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ДІЙ	28
Карпюк А. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	30
Банацька А. Ф. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	32
Кунаш Т. В. ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	34
Корень М. В. ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ЮРИДИЧНИЙ ЗАХИСТ	36
Закусило В. П. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	38
Мусій О. І. РОЛЬ СТАРОСТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	40

Українець І. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ	45
Галінська А. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	47
Тютюнник В. С. ІНСТИТУТ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ	49
Пшеничний В. В. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	51
Тетюрко А. П. НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ ТА МОЖЛИВІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	53
Лавренюк О. О. КОНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ В ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	55

Цивільно-правові дисципліни

Заїка Ю. А. УСУНУТИ ПРОГАЛИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ІНСТИТУТУ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ	58
Шминдрук О. Ф. ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	60
Лідовець Т. М. ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА	62
Войчишин О. В. СТОРОНИ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ДЛЯ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	64
Максимчук О. О. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЛАТУ ЗА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ (ЕМФІТЕВЗИС)	66
Чернецька Т. В. ПРАВО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ	68

Кримінально-правові дисципліни

Басиста І. В. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РІШЕННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СЛІДЧОГО (СЛІДЧИХ), ЯКІ ЗДІЙСНЮВАТИМУТЬ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ТА СТАРШОГО СЛІДЧОЇ ГРУПИ, ЯКИЙ КЕРУВАТИМЕ ЇХ ДІЯМИ: ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ	71
Балацька О. Р. ПОЯВА ТА СТАНОВЛЕННЯ ДОСТУПУ ДО СУДУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ДОДЕРЖАВНИЙ ПЕРІОД ТА ДО ХІV СТОЛІТТЯ)	74
Гвоздецький В. Д., Ляш А. О. НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ АБО ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	76
Стрельбіцька Л. Я. ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ	80
Жуковська О. Ю. ЩОДО ПІДСТАВ УХВАЛЕННЯ ВИПРАВДУВАЛЬНОГО ВИРОКУ	82

Кедрук В. В. ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПОГОДЖЕННЯ ЗМІНИ МЕЖ ОБВИНУВАЧЕННЯ	84
Лотуш Т. В. НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ БОЛГАРІЇ ТА УКРАЇНИ	87
Шахрайчук А. М., Токарець Т. Б. ГЕНЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАПІЛЯРНИХ УЗОРІВ, ЯКІ ЗАЛИШЕНІ ТРАВМОВАНОЮ ШКІРОЮ	89
Таргоній М. В. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСТИТУЦІЇ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА ВИЛУЧЕННЯ РЕЧІ, ЯК ІДЕЇ ДО ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ	91
Ткачук Б. П. КЛАСИФІКАЦІЯ «БОТІВ», ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	94
Балагур Ю. С. ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	96
Стасів О. О. ДО ПИТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА	98

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

IX Міжнародної науково-практичної конференції

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

5 жовтня 2021 року

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Відповідальний за випуск *Олег Герасимчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 12,09. Зам. № 78–21.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. +38 068 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net